

BIBLIOTHECA
PW
SP.
KRAKÓW

46019

2H

M-179

HIST

A A R I S

HISTORYI POLSKIEJ

DLA DZIECI

W DWÓCH KURSACH.

ułożony

PRZEZ

Aleksandra Zdanowicza

z tablicą ozdobnie chromolitografowaną i mapką
dawnej Polski.

wydanie czwarte

drukowano z wydania 1883 r.

WARSZAWA.

Gebethner i Wolff.

WILNO.

1890.

KIJÓW i ODESSA.

J. Zawadzki.

B. Korejwo.

ZARYS
HISTORYI POLSKIEJ.

ZARYS HISTORYI POLSKIEJ

DLA DZIECI

W DWÓCH KURSACH.

ułożony

PRZEZ

Aleksandra Zdanowicza

z tablicą ozdobnie chromolitografowaną i mapką
dawnej Polski.

~~~~~
wydanie czwarte

drukowano z wydania 1883 r.

—❦—
WARSZAWA.

Gebethner i Wolff.

WILNO. 1890. KIJÓW i ODESSA.
J. Zawadzki. B. Korejwo.

14-179

46019

Дозволено цензурою.—Кієвъ, 29 декабря 1889 г.

UP - Kraków BG

1050305598

Вильна. Типографія п. ф. Осипа Завадзкаго
(Замк. пер. соб. домъ).

PRZEMOWA.

Powszechnie przyjęty jest u nas w domowej instrukcyi zwyczaj zaczynać z dziećmi naukę dziejów świata od historyi krajowej. Rzecz wielce chwalebna, jeśli stosowne do tego środki użyte zostaną. Atoli najczęściej rzecz się ma inaczej; popełniamy w tej mierze naganne nadużycie, to jest obracamy zwykle naukę w igraszkę, w swawolę. Z uwagi, że umysł dziecinny za słaby jest, aby mógł należycie zrozumieć pojęcia, które na każdym kroku występują w historyi, jak na przykład, pojęcia o władzy najwyższej, o prawach, o sejmie, wojnie, o pokyju i t. d. wielu pisarzy ksiąg dziecinnych, chcąc już nad miarę uprościć i ułatwić metodę uczenia historyi krajowej, wpadło w szkodliwą ostateczność. Zniżając bowiem na-

ukę do pojęcia wieku dziecinnego, pomijali wszystkie owe tak niezbędne wiadomości i uczyli historyi pod postacią gier różnych, abecadeł historycznych, assarmotów lub naiwnych powiastek. Te zaś ostatnie najczęściej grzeszą nieprawdą historyczną, gdyż, dla większej dramatyczności, opowiadają nieraz szczegóły o jakich bynajmniej właściwa historia nie wspomina. Tym sposobem płacząc fałsz z prawdą, uczą w dzieciństwie tego, czego się później oduczać potrzeba. Jest to przysługa, za którą dzieci w dojrzałym wieku odpłacają tym swoim przyjaciółom słusznem ich pracy pomiataniem. Sposób takowy uczenia historyi jest, że tak rzekę, znieważaniem samej nauki.—Jakże tedy wykład historyi zastosować do pojęcia dzieci?—Według mojego przekonania, żadna nauka nie może i nie powinna, z jakichkolwiek pobudek, stawać się zabawą dziecinną. Jeśli dzieci nie posiadają jeszcze dostatecznego rozwinięcia sił duchowych, daleko pożyteczniej jest nie męczyć ich zgoła przedwczesnem zaprzęgnięciem do książki. Gdy zaś z postępem wie-

ku, w roku np. 10-m, 11-m, lub 12-m ukształcił się ich rozsądek przez poznanie przedmiotów, które sama natura uwadze ich nastrecza, gdy przez ciągłą czynność zastanawiania się nad rzeczami zmysłowemi, umysł ich nabrał potrzebnej energii, naówczas można z niemi przystąpić do historyi. Atoli bynajmniej nie pod formą powiastek, lub igraszki. Niechaj zawczasu wie dziecko, że to jest nauka, której bez wstydu i poniżenia zaniedbać nie może. Zresztą nie potrzebuje dziecko tak uroczystego zapewnienia, gdyż ma instyktowy pociąg do poznania tego, co jest prawdą. Najmilsze nawet cacko swoje nie długo chowa w całości; pobawiwszy się czas niejaki, chce nareście zajrzeć do jego wnętrza, zobaczyć co stanowi jego istotę, a ta ciekawość jest mu nieraz powodem, że je niszczy, łamie bez żalu, byle się tylko dowiedzieć co w sobie zawiera. Że zaś każda nauka jest zbiorem prawd pewnego rodzaju, każda przeto ma dla dzieci tyle powabu, iż bynajmniej nie potrzeba jej stroić w szychowe błyskotki, lub zaprawiać słodyczą

zabawy. Zaprawdę, nie jest nauka bez kolców, ale rozkosz dowiedzenia się za każdym razem czegoś nowego jest tak dzielna, iż sama przez się wystarczyć może do zwalczenia wszelkiego wstrętu od nauki. Jeśli się zdarzają, a nawet częste przykłady, że dzieci nie okazują wielkiej do prac umysłowych ochoty, okoliczność ta pochodzi albo z całkowitego braku zdolności, albo, co najczęściej, z nie-trafnego kierunku pierwiastkowej ich instrukcyi. Ponury bowiem, surowy, obowiązkiem swoim znudzony nauczyciel, choćby nawet zkądiną biegłym był znawcą swojego przedmiotu, potrafi wkrótce zniechęcić najzdolniejsze dzieci i zaszczepić w nich odrazę do nauki. Wyobrażać one sobie będą, że nauka i nauczyciel są do siebie podobni, że są spółistotni, że przeto nauka ma też wady i gorycze, co i sam nauczyciel, przedstawiciel owej nauki. Nie widzę tedy zgoda konieczności zniżać naukę historyi krajowej, w najrańszej nawet instrukcyi, do formy gier i zabaw dziecinnych. Niech ona będzie, jak powinna, właściwą nauką, z tym je-

dnakże warunkiem, aby się nie rozplą-
wała w morze szczegółów i drobnostek,
a z drugiej strony, aby nie zawierała su-
chych ogólników, filozoficznych wywodów,
lub uczonych uwag nad takimi przed-
miotami, których zrozumienie wymaga
osóbnej uprzedniej nauki, np. o przyczy-
nach wzrostu lub upadku państwa, o sta-
nie oświaty, przemysłu, handlu i t. d.
Elementarna historia dla dzieci powinna
być tylko miniaturą, szkicem wielkiej hi-
storyi, powinna tylko zamykać główne
wypadki, nie wnikając w wyższe ich zna-
czenie, nie szukając nawet ścisłej między
nimi jedności. Taka bowiem praca by-
łaby już pracą czysto duchową, przyjdzie
czas i na nią, ale nie w wieku dziecin-
nym; wiek ten jest samą biernością, po-
znawaniem tylko i gromadzeniem mate-
ryałów; przestaje on na szczegółach, ze-
wnętrznie z sobą powiązanych; do ich
raś duszy, do ich wewnętrznego znacze-
nia jeszcze nie zagląda i nie czuje tego
potrzeby, bo też i duch dziecięcia nie
przychodzi jeszcze w tej porze do swojej
świadości.

Według tego widzenia rzeczy ułożyłem niniejszy *Zarys historyi polskiej*; nie jest on całkiem suchym skieletem wypadków, na wzór niemieckich *Leitfaden*, ani też rozwlekłą gadaniną, wyliczaniem różnych drobiazgów, które bez szkody mogą być z elementarnej książki wypuszczone. Starłem się, ile można, utrzymać właściwy środek, zwłaszcza żem stosował tę pracę do słabego nieraz pojęcia dzieł, powierzonych mojej nauczycielskiej praktyce; że zaś myślę, że ta praca może się i innym nauczycielom przydać, że służyć będzie za przygotowawczą książeczkę do nauki historyi krajowej, ośmielam się ją puścić na widok publiczny. Jeśli tedy prywatny nauczyciel lub nauczycielka użyją tego Zarysu za książkę podręczną, może też chcieliby wiedzieć w jakim porządku sam wydawca według niego uczył i uczy dzieci. Porządek ten jest następny:

1-ód. Jak każda nauka tak też i historia ma swoją terminologią. Zebrałem przeto wszystkie wyrazy i sposoby mówienia historyczne, w niniejszym zarysie,

w liczbie przeszło stu, zawarte, i związałem je, wraz z krótkim objaśnieniem, w jedną całość, pod nazwą: „*Słowniczek wyrazów i wyrażen historycznych*“. W słowniczku tym zawiera się, że tak powiem, króciutka encyklopedia tych wszystkich wiadomości, z którymi ucznia na samym wstępie do historyi koniecznie oswoić potrzeba. Tu się mówi, na przykład, co to jest naród, państwo, rząd, urzędnicy, sejm, duchowieństwo, skarb, elekcyja, prawo, wojna, rozejm i t. d. Nie należy w tej pracy skwapliwie postępować; jest to część najtrudniejsza, ale oraz najpotrzebniejsza. Niechajże nauczyciel objaśnia dziecięciu na raz niewiele i nie pierwszej dalej się posuwa, aż jego uczeń uprzednie objaśnienia należycie przetrawi i w pamięci zatrzyma.

2-re. Po przejściu małej encyklopedyi uczeń chronologii królów, wedle tablicy Jaźwińskiego, która na końcu jest załączoną. Metoda chronologiczna Jaźwińskiego ma niezaprzeczenie tę wielką korzyść, iż, działając za pomocą oka, nie nudzi ucznia przy tak suchej, jak chronologia,

nauce, nie nadużywa jego cierpliwości, i, co najważniejsza, przedstawia dotykalnie, na papierze, w pewnym raz na zawsze określonym rozmiarze, wzajemne położenie lat i wieków. Ta właśnie okoliczność, to jest uzmysłowienie czasu w elementarnej nauce historyi jest dla dziecięcia rzeczą daleko ważniejszą, niżby się na pierwszy rzut oka niedoświadczonemu zdawało. Porządne wyuczenie się chronologii, choćby jednego kraju, wedle tablicy Jaźwińskiego, będzie dla dzieci ważnym na potem zasiłkiem i prawdziwym kompasem wśród dalszej ich pracy nad historią. Nie tylko ustrzeże ich od niezbędnych anachronizmów, ale też natchnie je pewnym interesem dla samej historyi, gdyż przez tę metodę wzmocnią dzieci pamięć lokalną i potrafią łatwo każdy wypadek, przez nauczyciela opowiedziany, odnieść do właściwej epoki i roku.

3-cie. Po chronologii królów przechodzę z uczniem jeografią Polski w takiej tylko objętości, ile do tego zarysu potrzeba. W tym celu załączyłem tu osobny artykuł pod nazwą: „*Mala jeografia dawnej*

Polski“ . Chronologia i jeografia są dwójgiem oczu historyi; kto zaniedbuje jednej lub drugiej, albo obudwóch, robi dobrowolnie swoją naukę jednooką lub zupełnie ślepą.

4-te. Uczę chronologii wszystkich wypadków, o których jest w zarysie wzmianka; również według tablicy Jaźwińskiego.—Dla czegoż to czynię dopiero po jeografii!—Dla tego, że w liczbie wypadków są po większej części takie, które zaszły w pewnem oznaczonem miejscu i że nie można oddzielić wypadku od miejsca, np. bitwy, pokoje i t. d. Niechajże tedy dziecię obezna się naprzód z miejscowością historyczną, a potem się uczy, co w tej miejscowości zaszło pamiętnego.

5-te. Przystępuję nakoniec do nauki historyi.—Jakże tu sobie poczynam?—Oto, mówię ustnie, lub czytam w obec ucznia peryod po peryodzie, objaśniam i rozwijam myśl w peryodzie zamkniętą, a w końcu badam, czy uczeń rozumie, jak należy, każdy w szczególności wyraz peryodu. Tym sposobem uczy się on nie tylko rze-

czy, ale też i samego języka *). — Czy dziecię ma uczyć się na pamięć zadanej lekcyi?—Tak jest, odpowiadam; ale nie pierwszej aż nauczyciel starannie ją wyłoży, a dziecię, tłumacząc się swojemi słowami, przekona, że ją dokładnie pojęło. Wydając jednakże lekcyę, niechaj jej nie recytuje, ale mówi tak, jak zwykło się tłumaczyć w potocznej rozmowie.

— Dla czego się ma uczyć na pamięć?

— Dla lepszego nauczania się języka i nawyknienia do ścisłości wyrażen.

6-te. W pewnych odstępach szkicu pomieszczałem liczne pytania, które zadając dziecięciu można się przekonać o ile wszystkie szczegóły pamięta. Pytań tych jest przeszło 350.

7-me. Po przejściu całego zarysu, gdy się raz lub więcej powtórzy, można naznaczać uczniowi ćwiczenia historyczne, które rozwiąże na piśmie za pomocą nabytych już wiadomości. Podałem w tym celu przy końcu książeczki dziesięć zadań.

---

*) Dla przykładu załączam poniżej lekcyę wzorową.

Wszystkie powyższe moje uwagi i drobne przestrogi nie mają zgoła na celu światłych, pracowitych i w swoim powołaniu doświadczonych pedagogów; ci bowiem bez mojej rady i pomocy, bez tej skromnej i malutkiej pracy, obejść się potrafią; stosują się one właściwie do tych, którzy pierwsze zaledwie kroki stawiają w zawodzie prywatnego uczenia dzieci. Dla nich, a mianowicie dla młodych nauczycielek, szczegóły te nie będą może bez pewnej korzyści. W końcu jeszcze dodać winienem, że lubom Zarys niniejszy układał jedynie dla takich dzieci, które żadnego pojęcia o historyi nie mają i wykład mój starałem się jak najdostępniejszym uczynić, nie mam atoli pretensyi, że już wszystkie trudności szczęśliwie usunąć potrafił. Wiem bowiem z doświadczenia, że aby dziecię z pożytkiem naukę czerpać mogło z książki, potrzeba aby taż książka do niego szczególnie była zastosowana. Ile tedy jest dzieci, tyleby ksiąg elementarnych na każdy przedmiot ułożyć wypadało. Co gdy niepodobna, kuślenie się o napisanie książki mogącej

się stosować do każdego wieku i do każdego stopnia pojętności, uważam za czystą utopią. Rzecz tu cała ostatecznie za-
leżeć będzie od ustnego wykładu. Książka właściwie nasuwa tylko treść, a zręczne rozwinięcie tej treści zostawuje się do woli i uwagi prywatnego nauczyciela. Ustne jego objaśnienia nadadzą dziełu elementarnemu pożądaną ową indywidualność. Między książką a uczniem stanie w pośredku światły i uważny nauczyciel; żyjące jego słowo będzie cudowną rószczką, która naukę w księdze, jak w grobie, zamkniętą, wzbudzi do życia i przeleje w duszę dziecięcia.

LEKCYA WZOROWA.

(Początek ze Wstępu do Zarysu).

„Historya jest to opowiadanie o rzeczach prawdziwych i bardzo ważnych. Ona opowiada co się zdarzyło pomiędzy ludźmi od stworzenia świata aż do narodzenia Chrystusa, a potem od tej epoki aż do naszych czasów. Od stworzenia świata do przyścia Chrystusa liczy się z górą 4,000 lat, a od Chrystusa do dziś dnia 1890. Z historyi tedy dowiadujemy się, co się działo na świecie przez 5,890 lat.

Historya dzieli się na historyą starożytną i na historyą państw nowożytnych. Pierwsza ciągnie się od stworzenia świata aż do Chrystusa i jeszcze przez pięć wieków po Chrystusie, a druga od piątego wieku po Chrystusie aż do dziś dnia“.

(Ustny wykład tej lekcji przez nauczyciela).

Mamy uczyć się historyi krajowej, lecz nim do niej przystąpimy, musimy nasamprzód wiedzieć.

Co to jest sama historia?

— Historia jest to Opowiadanie.

O czemże jest to Opowiadanie?

— O rzeczach prawdziwych i bardzo ważnych.

A jeśliby historia mówiła o rzeczach nieprawdziwych, czem ona byłaby naówczas?

— Historia, mówiąca o rzeczach nieprawdziwych, byłaby bajką, zmyśleniem.

Jakaż jest różnica między bajką a historią?

— Różnica jest ta, że bajka mówi o rzeczach nieprawdziwych, o rzeczach zmyślonych, które nigdy nie były na świecie, a historia mówi tylko o rzeczach prawdziwych.

(dać przykład rzeczy bajecznych).

Cóż rozumiemy przez rzeczy prawdziwe?

— Przez rzeczy prawdziwe rozumiemy takie, które się kiedyś istotnie zdarzyły na ziemi.

(przykłady).

Dla czego mówimy jeszcze że historia jest Opowiadaniem o rzeczach bardzo ważnych?

— Dla tego że rzeczy nieważne nikogo zajmować nie mogą.

Cóż rozumiemy przez rzeczy ważne?

— Rozumiemy takie zdarzenia, które wszystkich ludzi mogą obchodzić. Naprzykład: stworzenie świata, potop, przyjście Chrystusa, wynalazek druku, odkrycie Ameryki, różne wielkie wojny i t. d.

Co rozumiemy przez rzeczy nieważne?

— Rozumiemy rzeczy, jeśliby kto, naprzykład, opowiadał przed całym światem, jak się bawi, gdzie bywa, co je, pije, jakie ma konie, jak się ubiera i t. d. Takie rzeczy nikogo zgoła obchodzić nie mogą.

Cóż przeto historia opowiada?

— Historia opowiada jedynie to co, się bardzo ważnego i prawdziwego trafiło pomiędzy ludźmi od stworzenia świata aż do narodzenia Chrystusa, a potem od tej epoki aż do naszych czasów.

Co znaczy wyraz *epoka*?

— Jest to słowo greckie, które oznacza ważny jakiś wypadek, a że narodzenie Chrystusa jest największym wypadkiem, dla tego też zowie się *epoką*.

Wiele lat upłynęło od stworzenia świata do Chrystusa?

— Od stworzenia świata do przyjścia Chrystusa upłynęło z górą 4,000 lat.

A od Chrystusa do dziś dnia?

— Od Chrystusa do dziś dnia liczy się 1890 lat.

Wieleż tedy lat razem obejmuje historia?

— Historia obejmuje razem 5,890 lat.

Jak się dzieli historia w ogólności?

— Dzieli się na historią państw starożytnych i historią państw nowożytnych.

Ta część historyi, która się ciągnie od stworzenia świata do Chrystusa, i jeszcze przez pięć wieków po Chrystusie zowie się *historią państw starożytnych*, albo króciej *historią starożytną*; ta zaś, która idzie od piątego wieku aż do czasów teraźniejszych, zowie się *historią państw nowożytnych*.

Dla czegoż pierwsza część zowie się historią starożytną?

— Dla tego, że mówi o narodach starych, dawnych, których dzisiaj już nie ma ziemi.

Dla czego druga część zowie się historią państw nowożytnych?

— Dla tego że ona mówi o państwach nowych, które się później już po Chrystusie utworzyły i które do dziś dnia istnieją.

Powyższy ustny wykład służy za wzór dla niewprawnego jeszcze pedagoga, jak ma każde wyrażenie, każdą myśl peryodu rozwijać przed uczniem, aby w jego umyśle nie zostawiać żadnej wątpliwości. Nawet co do pojedynczych wyrazów, nie należy zbytnie zawierzać dziecięciu, ale się domagać aby zdawało sprawę z ich znaczenia. W tym, naprzykład, peryodzie: „Piaś był to człowiek pracowity, bogobojny i gościnny“ niech nauczyciel pyta z kolei, co znaczy: pracowity, co bogobojny a co gościnny? „Bona była złośliwą, chytrą i upartą kobietą“. Niech uczeń, albo jeśli uczeń nie może, niech mu nauczyciel objaśni co znaczą wyrazy; złośliwa, chytra, uparta? „Niespodziana okoliczność zamiar ten zniweczyła“. Co tu znaczy: okoliczność? co znaczy: zniweczyć zamiar?

Jedyna zasada, którą się w tem objaśnieniu kierować należy, jest ta: niechaj nauczyciel przypuszcza że początkujący uczeń żadnego wyrażenia nie rozumie tak, jakby powinien. Przypuszczenie to stanie się mu pobudką, iż za ka-

żdym razem będzie chciał przeświadczyć się azali tak się istotnie rzeczy mają, azali uczeń pojmuje wszystko, co mówi. Tu właśnie ustny wykład będzie najgłówniejszym środkiem do rozbudzenia śpiącej myśli i uwagi w dziecięciu. Wykład ten nada także wartość nawet lichej elementarnej książce, oraz stanowić będzie o wartości pedagogicznej samego nauczyciela.

SŁOWNICZEK

wyrazów i wyrażeń historycznych.

Każda nauka ma sobie właściwe wyrazy i sposoby mówienia, które uczący się na wstępie poznać powinien, jeśli w nauce uczynić ma postęp należyty. Przestaje tu na wypisaniu kilkunastu trudniejszych wyrazów i wyrażeń, zawartych w zarysie niniejszym.

Lud.	Księstwo.
Mieszczanie.	Królestwo.
Szlachta.	Cesarstwo.
Panowie.	Państwo.
Naród.	Herb.
Kraj.	Stolica.
Kraj rodzinny.	Prawo.
Ojczyzna.	Statut.
Książę.	Rząd.
Król.	Urzędnik.
Cesarz.	Urząd.
Monarcha.	Sprawować rząd.

Podatek.	Wtargnać do kraju.
Skarb <i>v.</i>	Obledz miasto.
Kassa.	Złupić miasto.
Podskarbi.	Ogniem i mieczem kraj
Sejm.	spustoszyć.
Członek sejmu.	Bitwa.
Poseł.	Wydać bitwę <i>v.</i>
Tron.	Stoczyć bitwę.
Wstąpić na tron.	Wygrać bitwę <i>v.</i>
Zrzec się tronu.	Odnieść zwycięstwo.
Zepchnąć z tronu.	Znieść do szczytu.
Zapisać komu tron.	Przegrać bitwę <i>v.</i>
Berło.	Ponieść klęskę.
Korona.	Zawieszenie broni <i>v.</i>
Ubiegać się o koronę.	Rozejm.
Otrzymać koronę.	Pokoj.
Złożyć koronę.	Warunki pokoju.
Król dziedziczny.	Zawrzeć pokój.
Elekeya <i>v.</i> obiór.	Zerwać pokój.
Król obieralny <i>v.</i>	Żołnierz.
Elekcyjny.	Wojsko.
Bezkrólewie.	Wódz.
Wojna.	Hetman.
Wojna domowa <i>v.</i>	Wojewoda.
Niezgoda domowa.	Jeniec.
Wojna zagraniczna.	Zdobycz.
Wojna religijna.	Podbój.
Wydać wojnę.	Zamek obronny.
Toczyć wojnę <i>v.</i>	Twierdza.
Prowadzić wojnę.	Kasztel.

Kasztelan.

Biskup.

Poganie.

Papież.

Chrześcijanie.

Duchowieństwo.

Chrześcijanie-katolicy.

Małoletni.

Chrześcijanie-grecy.

Pełnoletni.

Lutrzy.

Familia.

Kalwini.

Linia v. gałąź.

Ksiądz.

Objaśnienie powyższych wyrazów i wyrażeń.

Lud. Co rozumiemy przez *lud*? — Rozumiemy wieśniaków, mieszkańców wsi, rolników. Ci stanowią najliczniejszą klasę. Lud zowie się też *ludem prostym* albo *gminem*.

Mieszczanie. Są to mieszkańcy miast i miasteczek. Tu należą różni rzemieślnicy, jako to: szewcy, krawcy, piekarze, mularze i t. d.

Szlachta początkowie byli to ludzie, którzy się wielkimi czynami odznaczyli, np. walecznością, szlachetnością, wielką przysługą dla kraju lub monarchy, później zaś była to klasa ludu, której wolno było u nas chodzić do szkół, to jest oświecać się, mieć majątki z poddanymi, służyć dobrowolnie w wojsku i tam różne stopnie otrzymywać, np. kapitana, półkownika, jenerała; wolno służyć w służbie nie wojskowej, czyli cywilnej, to jest być sędzią, nauczycielem, marszałkiem, gubernatorem i t. d.

Panowie są także częstką szlachty, ale mającą znaczniejsze bogactwa, wielkie majątki ziemne. Panowie odróżniają się niekiedy od zwyczajnej szlachty tytułami: baronów, hrabiów i książąt.

Naród jest to ogólne nazwisko dla ludu prostego, dla mieszczan, dla szlachty i panów. Wszyscy oni razem zowią się *narodem*. Jest tedy różnica kiedy powiemy: lud polski i naród polski, lud francuzki i naród francuzki.—Jakaż?

Kraj jest to pewna część ziemi ze wsiami, miastami i miasteczkami, gdzie mieszka cały jaki naród. Polska jest krajem, Rosya także jest krajem, Anglia podobnież. Kraj dla człowieka, który się w nim urodził, zowie się *krajem rodzinnym* lub *ojczyzną* dla tego, że jego ojcowie, to jest przodkowie, tu się urodzili, że ich prochy w tej ziemi spoczywają.

Książę, Król, Cesarz. *Książę* jest to pan najwyższy, rządca pewnego, zwykle niewielkiego kraju. *Król* jest takimże panem, dla daleko większego kraju. *Cesarz* zaś posiada nader obszerne kraje, jak np. Cesarz Rosyjski.

Monarcha jest to ogólna nazwa dla panującego księcia, dla króla i cesarza.

Jaka jest władza księcia, króla, cesarza, czyli jaka jest władza każdego monarchy? —Monarcha jest to najstarsza czyli najwyższa osoba w całym kraju, jak ojciec w domu między dziećmi swojemi. On rządzi krajem, wszyscy go słuchać muszą, a za nieposłuszeństwo ciężko są karani. Wszyscy mie-

szkańcy jakiegokolwiek kraju, to jest lud, mieszczanie, szlachta i panowie, zowią się *poddanymi* swojego monarchy.

Księstwo, Królestwo, Cesarstwo. Kraj, w którym panuje książę, zowie się księstwem; kraj, gdzie rządzi król, nazywa się królestwem, a gdzie cesarz, cesarstwem.

Państwo jest ogólne nazwisko, oznaczające zarówno księstwo, królestwo i cesarstwo.

Stolica jest miasto, gdzie zwykle przebywa książę, król lub cesarz.

Herb. Jak każdy szlachcic, tak każde państwo ma swoją osobną pieczęć. Na pieczęci zwykle się znajduje wyrznięte albo zwierzę, albo ptak, albo roślina, albo inna rzecz jakakolwiek. Ten znak, na pieczęci wyrznięty, zowie się *herbem*. Anglia ma w swoim herbie Lwa, Rossya Orła dwógłowego, Polska Orła białego o jednej głowie.

Prawo, Statut. Poddani każdego monarchy powinni wiedzieć co im wolno czynić, a czego niewolno, pod ciężką karą.—Zkądże o tem będą wiedzieli?—Monarcha zwykle ogłasza na piśmie różne rozkazy i po całym je kraju rozsyła. Rozkazy te zowią się *prawami* albo postanowieniami. I tak, np. jest prawo, aby jeden drugiego nie zabijał, aby znalezioną rzecz oddawał temu, do kogo należy i t. d. Kto praw nie słucha, musi ulegać karze w tychże prawach przepisanej. Zebranie wszystkich praw w jedną księgę zowie się *statutem* albo *ustawą*.

Rząd, Urzędnicy, Urząd. Mówimy, że monarcha rządzi krajem. Cóż przez to rozumiemy?—Rozumiemy, że monarcha dba o to, aby poddani jego żyli między sobą w pokoju, aby nawzajem sobie własności nie zabierali; broni też aby obcy naród nie przychodził do jego kraju i mieszkańcom krzywdy nie czynił. Atoli monarcha, mając kraj obszerny, nie może sam być wszędzie obecnym, nie może sam wszystkiego widzieć, sam sądzić i karać; ma przeto sobie do pomocy innych ludzi, którzy w różnych częściach kraju czuwają nad spokojnością, i mają winowajców, sądzą ich i karzą. Ci wszyscy ludzie zowią się *urzędnikami*. Każdy z nich ma pewien osobny obowiązek. Jeden np. sądzi i zowie się sędzią, drugi utrzymuje porządek w mieście zowie się Policmajstrem, trzeci czuwa nad porządkiem i spokojnością na wsi i nazywa się (w Litwie) Kapitanem Sprawnikiem; inny naucza młodzież i zowie się nauczycielem lub professorem i t. d. Każdy taki obowiązek zowie się *urzędem*. Bywają tedy różne urzędy; jest urząd Sędziego, urząd Gubernatora, urząd Dyrektora i t. d.

Monarcha i jego wszyscy urzędnicy stanowią razem *rząd kraju*. Mówi się, że rząd jest dobry, kiedy każdy urzędnik pełni dobrze swój obowiązek, to jest, jeśli sędzia sprawiedliwie sądzi, jeśli nauczyciel dobrze uczy, jeśli policmajster dba o spokojność miasta i t. d. Przeciwnie, kiedy urzędnicy zaniedbują swoich obowiązków, a król za to ich nie karze, mówi się, że rząd jest zły.

„Co znaczy wyrażenie: sprawować rządy?—
Znaczy, *rządzić*“.

Podatek, Skarb, Podskarbi. Każdy urzędnik potrzebuje jeść, pić, odziewać się i mieć dom do mieszkania. W tym celu monarcha daje mu co rok pensyą, to jest pewną ilość pieniędzy na wszystkie te potrzeby.—Zkądże monarcha bierze pieniądze?—Poddani jego co rok składają mu opłaty pieniężne i te zowią się *podatkiem*. Miejsce gdzie podatki są strzeżone nazywa się *skarbem*, *kassą* lub *podskarbstwem*. Ten co skarbem zawiaduje zowie się *podskarbim*. Z tego skarbu lub kassy bierze monarcha pieniądze i daje różnym swoim urzędnikom, a ci czuwają aby w całym jego państwie był pokój i najlepszy porządek.

Sejm, Członek sejmu. Bywają zdarzenia, że monarcha zwołuje szlachtę, panów i biskupów na radę. Rada taka trwa czasem kilka tygodni i zowie się *sejmem*. Każdy szlachcic, pan i biskup, do tej rady należący, zowie się *członkiem sejmu*.

„Cóż to jest sejm i co znaczy członek sejmu?“—

W dawnej Polsce członkowie sejmu zwali się *posłami ziemskimi*.

Poseł. Kiedy monarcha ma jakiś interes do innego monarchy, wyprawuje zwykle do niego mądrego człowieka z listami, i ten to człowiek zowie się *posłem*. I tak mówi się: przybył do Rosyi poseł od cesarza Tureckiego, przybył do Anglii poseł od króla Szwedzkiego i t. d.

Tron, berło, korona. Kiedy w państwie jakim umrze monarcha, naówczas syn jego, lub najbliższy krewny, zaczyna po nim sprawować rządy, to jest panować, rządzić. Nowy monarcha ubiera się w pierwszym dniu swego panowania w najkosztowniejsze szaty, przywdziewa płaszcz szkarłatny, wkłada na głowę koronę, bierze w jedną rękę laskę, która się zowie *berłem*, a w drugą miecz lub kulę, świat wyobrażającą, i zasiada na krześle pod baldachimem stojącym. Krzesło to zowie się *tronem*. Tron bywa zwykle umieszczony na podniesieniu. Chcąc usiąść na nim należy wstępować po stopniach. Dla tego też mówi się o królu, który tylko co zaczął panować: *wstąpił na tron*.

Do wyrazów: *tron* i *korona* odnosi się wiele wyrażen, które tu objaśniamy.

Wstąpić na tron znaczy: zacząć panować; *zrzec się tronu*, — nie chcieć dalej panować; *zepchnąć z tronu*, — odebrać rządy państwa; *zapisać tron*, — oddać komu tron po swojej śmierci.

Ubiegać się o koronę: starać się o to aby zostać królem.

Otrzymać koronę: zostać rzeczywiście królem; *złożyć koronę*: opuścić dobrowolnie rządy, nie chcieć dalej panować.

Król dziedziczny. Elekeya. Dzisiaj we wszystkich krajach, skoro umrze monarcha, wstępuje po nim na tron syn, lub najbliższy krewny, nie prosząc o to pozwolenia u narodu. Król taki na-

zywa się *dziedzicznym*; tron jego również nazywa się *dziedzicznym*. Dawniej zaś były w Europie państwa, gdzie, po śmierci panującego, syn lub krewny nie mógł wstępować na tron bez uprzedniego zgody narodu. Naród, skoro się dowiedział o śmierci swojego króla, zgromadzał się na pewne miejsce i tam obierał sobie za króla kogo sam chciał. Mógł obrać syna zmarłego monarchy, lub zupełnie obcego człowieka. Zjazd narodu dla obrania króla nazywał się *elekcją* lub *obiorem*. Król zaś taki zwał się *obieralnym* albo *elekcyjnym*. Tron tego państwa również nazywał się *obieralnym*. Dawniej Polska tylko i Niemcy miały królów elekcyjnych.

Bezkrólewie. Czas, który upływa między śmiercią jednego króla, a obiorem drugiego w państwach elekcyjnych, nazywał się *bezkrólewem*. Bezkrólewie trwać mogło rok lub więcej,

Wojna. Bitwa. Król bywa nieraz zmuszony wojować z obcym narodem dla obrony swojego państwa, ztąd powstaje wojna.—Cóż to jest wojna?—Wojna jest to nieprzyjaźń, kłótnia, niezgoda między dwoma narodami. W czasie kłótni ludzie najczęściej się biją. Pobicie się wzajemne dwóch narodów zowie się *bitwą* lub *walką*.—Jakaż jest, różnica między wojną a bitwą?—Wojna jest kłótnią, a bitwa jest owocem, skutkiem tej kłótni. Wojna może trwać lat kilka, a zaledwie w tym czasie zajdzie jedna bitwa, również może wojna trwać rok jeden, a bitew być kilkanaście. Każda bitwa

otrzymuje zwykle nazwisko od miejsca, blisko którego zaszła, np. bitwa pod Póltawą.

Do wyrazów: wojna i bitwa odnosi się wiele wyrażć, które tu objaśniamy.

Wojna domowa albo *niezgoda domowa* oznacza wojnę, którą między sobą prowadzą mieszkańcy jednego państwa, poddani jednego króla, np. Polacy z Polakami, Niemcy z Niemcami.

Wojna zagraniczna jest to wojna, którą jeden naród prowadzi z drugim, sobie obcym.

Wojna religijna oznacza wojnę za religią, to jest wojnę dla utrzymania swojej religii, lub dla jej rozszerzenia siłą oręża w innym kraju.

Wydać wojnę znaczy ogłosić komu wojnę, oznajmić, że się z nim bić będziemy.

Toczyć lub *prowadzić wojnę* znaczy to samo co wojować.

Wtargnąć do kraju znaczy wejść po nieprzyjacielsku do cudzej ziemi, do obcego państwa.

Oblegać miasto znaczy otoczyć miasto dokoła wojskiem, aby nie dopuszczać przywozu żywności i przez to zmusić je głodem do poddania się.

Od słowa: *oblegać* pochodzą: *oblężenie*, *oblężeni*, *oblegający*. Co znaczą te wyrazy?

Złupić miasto, znaczy ograbić, zabrać pieniądze i rzeczy.

Ogniem i mieczem spustoszyć znaczy: lud wymordować, a domy podpalić.

Wydać bitwę, stoczyć bitwę, znaczy pobić się z nieprzyjacielem.

Wygrać bitwę, lub *odnieść zwycięstwo*, znaczy zwyciężyć nieprzyjaciela.

Znieść do szczętu, znaczy częścią pozabijać, częścią rozproszyc wszystkich nieprzyjaciół.

Przegrać bitwę, lub *ponieść klęskę*, znaczy być zwyciężonym.

Zawieszenie broni. Rozejm. Gdy dwa wojujące narody zmordują się i chcą odpocząć, umawiają się naówczas nie wojować przez pewien czas, np. przez dwa, trzy, cztery miesiące, lub przez lat kilka, a po przejściu tego czasu znów klótnię swoją czyli wojnę rozpoczynają. Czas ten, przez który nie wojowano, zowie się *zawieszenie broni* albo *rozejm*.

Pokoj. Warunki pokoju. Gdy dwa wojujące narody pogodzą się w końcu z sobą, nazywa się to *pokojem*. Mówi się wtedy o nich, że *pokoj zawarli*. Zawrzeć pokoj znaczy to samo co uczynić pokoj. Każdy pokoj, podobnie jak bitwa, otrzymuje nazwę od miejsca, gdzie jest zawarty, np. pokoj Westfalski, dla tego tak nazwany, że w Westfalii został zawarty. Przy zawarciu pokoju bywa, iż jeden naród przyrzeka zrobić cokolwiek drugiemu, dać mu np. pewną ilość pieniędzy, lub ustąpić część kraju swojego. Takie przyrzeczenia zowią się *warunkami pokoju*. Kto potem takich warunków dotrzymać nie chce, mówi się o nim, że *zrywa po-*

koj. Zerwać pokój znaczy to samo co rozpocząć wojnę.

Żołnierz. Wojsko. Wódz. Chcąc wojnę dobrze prowadzić, musi król mieć ludzi do tego szczególnie usposobionych, wyuczonych. Ludzie tacy zowią się *żołnierzami*. Kilka lub kilkanaście tysięcy żołnierzy, razem zebranych, zowie się *wojskiem*. Wojsko składa się¹ z żołnierzy bijących się już pieszo, już konno. Pierwsi nazywają się *piechotą*, drudzy *jazdą*. Starszy nad całym wojskiem zowie się wodzem, głównym lub naczelnym wodzem. W Polsce, w dawnych czasach, wódz naczelny nazywał się *wojewodą* a później *hetmanem*.

Jeniec. Zdobyć. Podboj. Żołnierz, schwytany od nieprzyjaciela w czasie wojny, nazywa się jeńcem i mówimy o nim, że dostał się w niewolę. Kiedy nieprzyjaciel zabrał wiele bydła, rzeczy, pieniędzy, mówimy, że wziął wielką *zdobyć*; kiedy zaś zabrał ziemię, mówimy, że podbił kraj, lub, że uczynił *podboj*. Podboj tedy oznacza zabranie cudzej ziemi.

Zamek. Twierdza. Zamek jest miejsce zwykle na wzniosłej górze, zewsząd murem opasane, a u spodu wodą oblane. Ponieważ to miejsce jest zewsząd zamknięte, aby się nieprzyjaciel nie mógł wdrzeć, stąd też nazywa się *zamkiem*. Takie zamki budowały się zazwyczaj na granicy, aby nie wpuszczać nieprzyjaciół do kraju. W dawnej Polsce zamki zwały się kasztele, a naczelnicy tych

zamków nosili nazwę *kasztelanów*. Twierdza jest to samo co zamek, ale daleko obszerniejsza, lepiej uzbrojona, trudniejsza do zdobycia i niekoniecznie na górze.

Poganie. Chrześcijanie. W bardzo dawnych czasach, przed dwoma tysiącami lat, prawie wszyscy ludzie wierzyli, że wiele jest Bogów w niebie i że ich wszystkich czcić należy. Tacy ludzie, kłaniający się wielu bogom, zwali się i zowią się *poganami*. Są jeszcze i dzisiaj poganie w Azji, w Afryce, Ameryce i na wyspach Oceanu. Nareście przyszedł na ziemię Jezus Chrystus i przyniósł ludziom prawdziwą naukę o Bogu. Nauka ta zowie się *wiarą chrześcijańską*, a ci, którzy wiarę tę wyznają, noszą nazwisko *chrześcijan*. — Jakaż tedy główna różnica między poganami a chrześcijanami?

Chrześcijanie Katolicy. Chrześcijanie Grecy. Chrześcijanie mieszkający w państwie Rzymskiem w pierwszych już wiekach dzielili się na dwie połowy; jedna połowa odprawiała nabożeństwo w języku łacińskim, a druga w języku greckim. Do pierwszej należeli mieszkańcy państwa Rzymskiego zachodniego, którego stolicą był Rzym; do drugiej należeli mieszkańcy państwa Rzymskiego wschodniego, którego stolicą był Konstantynopol. W państwie wschodniem upowszechnionym językiem był grecki, a w państwie zachodniem łaciński; dla tego też i nabożeństwo kościelne w tych państwach odprawiało się w dwóch różnych językach. Ztąd poszedł zwyczaj nazywać chrześcijan wschodnich *Grecy*.

kami czyli chrześcijanami greckiego wyznania, a chrześcijan zachodnich *Rzymianami* czyli chrześcijanami łacińskiego albo rzymskiego wyznania. Przez kilka set lat po Chrystusie, oba te wyznania zostawały z sobą w największej zgodzie. Wiara chrześcijańska nazywała się katolicką, to jest powszechną, ponieważ taka sama była na wschodzie jak i na zachodzie. Atoli w późniejszym czasie wszczęła się niezgoda między chrześcijanami wschodnimi czyli greckiego wyznania a chrześcijanami wyznania łacińskiego czyli rzymskiego. Powodem do niezgody była ta okoliczność, iż chrześcijanie wschodni nie chcieli uważać za naczelnika wiary Papieża, ale Biskupa swojego, który mieszkał w Konstantynopolu i nosił tytuł Patriarchy Konstantynopolskiego. Odtąd chrześcijanie, którzy przedtem spólny Kościół składali, rozdzielili się na dwa nieprzyjazne Kościoły i w tym stanie aż dotąd się znajdują. Ponieważ Rosyianie przyjęli wiarę św. w X wieku z Grecyi, należą przeto do wyznania Greckiego, które tem się różni od Rzymskiego, iż nie uznaje Papieża za naczelnika swojego kościoła. Wiara Grecka została w dawnych wiekach zaprowadzoną na Wołyniu, Ukrainie, Podolu, Białej Rusi i Rusi Czerwonej.

Lutrzy i Kalwini. Między chrześcijanami Rzymskiego wyznania znalazł się przed trzystu laty, to jest w XVI wieku, ksiądz rodem z Saxonii w Niemczech, imieniem *Luter*, który nie tylko, że nie chciał słuchać papieża, ale też nie chciał wierzyć,

że jest czyścić na tamtym świecie; mówił, że nie trzeba modlić się do świętych, że nie należy spowiadać się na ucho księdzu i t. d. Luter wiele ludzi i wiele krajów skłonił do tego, że poszli za jego nauką. Nauka ta zowie się *wiarą Luterską*, a ci którzy ją przyjęli, noszą nazwę *Lutrow*. Lutrzy są po największej części w Niemczech i Prusiech. Są także między Polakami.

W tym samym czasie, kiedy Luter opowiadał swoją wiarę w Niemczech, znalazł się inny ksiądz we Francyi, imieniem *Kalwin*, który odłączył się także od papieża i zaczął uczyć tych samych rzeczy co i Luter, z tą jednakże różnicą iż nie wierzył w Przenajświętszy Sakrament. Za nauką Kalwina poszło również wiele ludzi, ci zowią się *Kalwinami*. Między Polakami są także Kalwini. I Lutrzy i Kalwini są wprawdzie chrześcijanami, ale nie są Katolikami i nie uznają Papieża za naczelnika.

Ksiądz. Biskup. Papież. Duchowieństwo.

W kościele Katolickim ci, którzy nauczają wiary i moralności, zowią się *księżmi*; przełożeni nad księżmi zowią się *biskupami*, a najwyższy naczelnik wszystkich katolików, ile ich tylko jest na świecie, zowie się *Biskupem Rzymskim* czyli *Papieżem*. Księża, Biskupi i Papież, razem stanowią *Duchowieństwo*. W każdej wierze jest osobne duchowieństwo. I tak: Katolicy, Grecy, Lutrzy i Kalwini mają własne duchowieństwo.

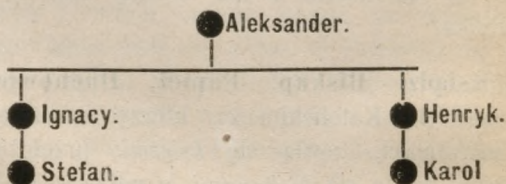
Małoletni, pełnoletni. Małoletni nazywa się człowiek któremu nie ma jeszcze lat 17-tu skończonych. Po upływie zaś tego czasu zowie się *pełnoletnim*. Małoletni nie ma prawa rozporządzać żadną rzeczą; nie może kupować, ani sprzedawać majątku, ani pożyczać pieniędzy i t. d.

Familia, linia. Ludzie noszący to samo nazwisko i będący z sobą spokrewnieni, stanowią jedną rodzinę, np. rodzina Chodkiewiczów, Zamojskich, Krasieckich i t. d.

Zamiast wyrazu rodzina używa się też wyraz Rodzina, np. Rodzina Chodkiewiczów, Rodzina Ogińskich i t. d.

Co to jest linia?

— Kiedy ojciec ma dwóch, trzech, lub więcej synów, a ci synowie mają także dzieci i t. d. naówczas rodzina ojca dzieli się na tyle linii ilu on zostawił synów. Objaśnimy rzecz tę na rysunku.

Powyższy rysunek przedstawia pewną rodzinę. *Aleksander* zaczyna tę rodzinę, on ma dwóch synów: *Ignacego* i *Henryka*. Ignacy znowu ma syna *Stefana*, a Henryk *Karola*. Ignacy i Stefan tworzą

jedną linią, a Henryk i Karol drugą. Pierwsza linia nazywa się starszą, dla tego, że pochodzi od syna starszego, a druga młodszą, że pochodzi od syna młodszego.

Zamiast wyrazu linia, można mówić gałąź: *gałąź starsza, gałąź młodszą*.

Jeśli umrze ostatni człowiek z jakiegokolwiek rodziny, mówi się, że ta rodzina wygasła, to jest, że się zupełnie skończyła. Podobnie mówi się o linii lub gałęzi, np. starsza linia wygasła, a młodszą istnieje jeszcze.

Objaśnienia powyższych terminów historycznych są tu jedynie dla wzoru podane, nie mogą zaś służyć za bezwarunkową formę, wedle której dziecię miałoby ich słowo w słowo uczyć się na pamięć. Owszem domowy nauczyciel lub nauczycielka powinni, stosując się do stopnia pojętności swojego ucznia, ustnie rozszerzać, rozwijać rzecz całą, dopóki jej dziecię doskonale nie zrozumie.

W S T Ę P

do Zarysu Historji Polskiej.

Historja jest to opowiadanie o rzeczach prawdziwych i bardzo ważnych. Historja opowiada co się zdarzyło pomiędzy ludźmi od stworzenia świata aż do narodzenia Chrystusa, a potem od tej epoki aż do naszych czasów.

Od stworzenia świata do Narodzenia Chrystusa upłynęło przeszło 4000 lat, a od Chrystusa do dziś dnia 1890. Z historyi tedy dowiadujemy się, co się działo na świecie przez 5,890 lat.

Historja dzieli się na historyą starożytną i na historyą państw nowożytnych. Pierwsza obejmuje cały czas od stworzenia świata aż do Chrystusa i jeszcze pięć wieków po Chrystusie, a druga ciągnie się od V wieku po Chrystusie aż do dni dzisiejszych.

Weźmy teraz w ręce tablicę, tak zwaną Jazwińskiego (zobacz na końcu tej książki), która zawiera 20 wieków. Tablica ta przedstawia wszystkie lata, które upłynęły od przyjścia Chrystusa aż do dziś dnia. Lata te wyrażają się na tablicy za pomocą kwadracików, w jednym wielkim kwadracie zamkniętych; każdy wielki kwadrat stanowi jeden *wiek*. Wiekiem zowiemy sto lat.

Zwróćmy uwagę na pierwsze pięć wieków po Chrystusie. Przez wszystkie te wieki był jeden potężny naród, który panował nad większą częścią Europy. Narodem tym byli *Rzymianie*. Kraje, które Rzymianie podbili i przez pięć wieków posiadali, są następne: (zobacz na zwyczajnej mappie Europy) Portugalia, Hiszpania, Francya, Anglia, Belgia, Szwajcarya, Baden, Württemberg, Bawarya, Austrya, Węgry, Włochy, Turcya; Grecya, Turcya Azjatycka, Syrya, Palestyna, Egipt, całe północne pobraże Afryki i całe morze Śródziemne z wyspami.

Wszystkie te kraje razem należały do Rzymian i nazywały się *Cesarstwem Rzymskiem*, dla tego że nad nimi panował monarcha, który nosił tytuł Cesarza Rzymskiego.

Przy końcu czwartego wieku (r. 395) cesarstwo Rzymskie zostało rozdzielone przez cesarza *Teodozego Wielkiego* na dwa cesarstwa: na *wschodnie* i *zachodnie*. Poprowadźmy w myśli na mappie Europy linią między Austryą a Węgrami i pociągnijmy ją aż do północnych brzegów Afryki; wszystkie kraje z lewej strony tej linii, czyli ku zachodowi Europy leżące, składały Cesarstwo Rzymskie Zachodnie, a kraje z prawej strony linii, czyli ku wschodowi Europy położone, otrzymały nazwisko Cesarstwa Rzymsko-wschodniego.

Stolicą Cesarstwa wschodniego był Konstantynopol. Cesarstwo wschodnie trwało od końca czwartego wieku aż do połowy piętnastego (1453 roku), czyli więcej niż 1,000 lat,

Stolicą cesarstwa zachodniego był Rzym, potem Medyolan, a nakoniec Rawenna. Cesarstwo Zachodnie bardzo krótko trwało, nie dłużej jak 80 lat, od końca czwartego wieku do drugiej połowy piątego, czyli od r. 395 do 476.

Cóż się stało z Cesarstwem Zachodniem? Oto, zostało podbite przez narody Niemieckie. Niemcy mieszkali w północnej i środkowej części Europy, dzielili się na różne drobne narody i mieli różne nazwiska. I tak, jedni zwali się

Frankami, drudzy Anglami, inni Ostgotami i t. d. Nie w jednym czasie, ani też dla jednego króla Niemcy zawojowali Cesarstwo Zachodnie. Frankowie, naprzykład, zabrali dla siebie Francją, później Anglowie zdobyli Anglią, dalej Ostgotowie zajęli Włochy i t. d.

Od czasu zawojowania Cesarstwa Zachodniego przez Niemców, to jest od połowy piątego wieku zaczyna się historia państw nowożytnych, jako to: Anglii, Francyi, Hiszpanii i t. d.

Do historyi państw nowożytnych należy także historia narodu polskiego, której wkrótce uczyć się będziemy. Polacy nigdy do Rzymian nie należeli i nawet znani im nie byli. Ich historia zaczyna się dopiero od końca dziesiątego wieku. Ale nim do niej przystąpimy, zwrócimy naprzód uwagę na rzecz następującą.

W każdym kraju byli panujący, zwani *królami*, którzy całem państwem rządzili: oni są najważniejszymi osobami w historyi; ich tedy na sam przód poznać należy.

Cóż to znaczy *poznać królów*?

Oto potrzeba abyśmy się nauczyli, jak się który król nazywał, z jakiej familii pochodził, w którym roku zaczął panować i kiedy umarł.

To się inaczej nazywa *umieć chronologią panujących* czyli królów.

Jakże się tedy nauczyć chronologii królów polskich?

Jest w tym celu przy tej książeczce założona tablica, na której osóbką oznaczają lata wstąpienia na tron każdego króla. Należy starać się o wrażenie w pamięć nie roku, w którym ten lub ów król zaczął panować, ale miejsca przez osóbkę zajmowanego. Skoro miejsce dobrze w pamięci utkwi, naówczas i rok sam przez się nastreczy się umysłowi.

CHRONOLOGIA

KRÓLÓW POLSKICH.

Familia Piastów.

Peryod niepewny.

Piast	842
Ziemowit syn Piasta i Rzepichy . .	860
Leszek syn Ziemowita.	892
Ziemomysł syn Leszka	922

Peryod historyczny.

Mieczysław I.	963
Bolesław I. Chrobry	992
Mieczysław II. Gnuśny	1025
Ryxa	1034
Bezkrólewie	1035
Kazimierz I.	1040
Bolesław II. Śmiały	1058
Władysław I. Herman	1080
Bolesław III. Krzywousty	1102

Władysław II.	1140
Bolesław IV. Kędzierzawy	1148
Mieczysław III. Stary.	1173
Kazimierz II. Sprawiedliwy	1177
Leszek V. Biały	1194
Władysław III. Laskonogi	1202
Leszek V. Biały, powtórnie	1207
Bolesław V. Wstydlivy	1227
Leszek VI. Czarny.	1279
Henryk Probus.	1289
Zamieszanie w Polsce.	1290
Przemysław Wielkopolski.	1295
Władysław Łokietek	1296
Wacław Król Czeski	1300
Władysław Łokietek, powtórnie.	1306
Kazimierz Wielki	1333
Ludwik Węgierski.	1370
Jadwiga	1384

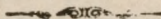
Familia Jagiellońska.

Władysław Jagiełło	1386
Władysław Warneńczyk	1434
Kazimierz Jagiellończyk	1444
Jan Olbracht	1492
Aleksander	1501

Zygmunt I. Stary	1506
Zygmunt II. August	1548

Królowie Obieralni.

Henryk Walezy.	1574
Stefan Batory	1576
Zygmunt III. Waza	1587
Władysław IV. Waza.	1632
Jan Kazimierz Waza	1648
Michał Wiśniowiecki	1669
Jan Sobieski.	1674
Fryderyk August II. Sas.	1697
Stanisław Leszczyński.	1705
Fryderyk August II. powtórnie.	1709
Fryderyk August III. Sas.	1733
Stanisław Poniatowski.	1764
Złożenie korony przez Poniatowskiego	1795
Śmierć Poniatowskiego w Petersburgu.	1798
Aleksander I. Cesarz Rossyjski.	1815
Mikołaj I. — —	1825
Aleksander II. — —	1855
Aleksander III. — —	1881

Nauczywszy się dobrze chronologii królów polskich, przystąpmy teraz do krótkiej jeografii, która nam da poznać rzeki, góry i miasta dawnej Polski, o których wzmiankę w tej historii napotykamy.

MAŁA JEOGRAFIA DAWNEJ POLSKI.

(Zobacz mapkę na końcu książki).

Uwaga. Ucząc dzieci niżej tu załączonej króciutkiej jeografii Polski, dla lepszego wrażenia w pamięć tej nauki i połączenia onej z przyjemnością, zamieściłem przy niektórych prowincjach urywki z precudnych wierszy Wincentego pola, w Warszawie wydanych pod tytułem: „*Pieśń o Ziemi*“, które koniecznie należy kazać dziecięciu uczyć się na pamięć i nieraz je potem powtarzać, aby przez to upoetyzować w jego wyobraźni kraj własny i jego osobliwości. Dosyć już nam zachwycać się tylko cudami zagranicznej natury i sztuki; czas i wielki czas zacząć wdrażać młode głowy i serca do cenienia i kochania tego co mamy dobrego w rodzinnej ziemi.

„Pędzim za obcem, w dali go szukamy,
A domowego, choć piękne, nie znamy“.

Oto jest piękna odezwa *W. Pola* do młodziana, zachęcająca go, aby poznał kraj własny.

„A czy znasz ty, bracie młody,
Te pokrewne twoje rody,
Tych Górali i Litwinów,
I Żmujdź świętą i Rusinów?

A czy znasz ty, bracie młody,
Twoje ziemie, twoje wody,
Z czego słyń, kędy gina,
W jakim kraju i Dunaju? *)

A czy znasz ty, bracie młody,
Twojej ziemi bujne plody?
A czy wiesz ty, co w niej leży?
O nie zawsze, o nie wszędzie,
Młody orle, tak ci będzie,
Jako dzisiaj przy macierzy!

Wyleć ptakiem z twego gniazda,
Milać będzie taka jazda,
Spójrzeć z góry na twe ziemie
I rodzinne twoje plemie!

---

*) *Dunaj* bierze się u ludu prostego za wielką rzekę
dub za morze, gdzie wpadają rzeki.

Polska w początkach nie była rozległą; Mieczysław I posiadał tylko trzy części: Mazowsze, Łęczycę i właściwą Polskę. Te trzy ziemie wynosiły 2,500 mil kwadratowych.

Bolesław I Chrobry podbił cztery następne kraje: Księstwo Krakowskie, Sandomierskie, Szląskie i Pomorze.

Kazimierz Wielki przyłączył Ruś Czerwoną, czyli Galicyą.

Władysław Jagiełło połączył wielkie księstwo Litewskie z królestwem Polskiem.

Nakoniec Zygmunt II August dostał Inflanty.

Poznamy teraz rzeki, góry i miasta w Polsce i w księstwie Litewskim, o których jest wzmianka w tym Zarysie.

R Z E K I.

Rzek znaczniejszych w Litwie i Polsce jest siedm, a cztery pomniejszych, które do tamtych wpadają; razem jest jedenaście. Rzeki główne płyną albo do morza Czarnego, albo Bałtyckiego.

Do morza Czarnego: 1. *Dniepr*, 2. *Boh*, 3. *Dniestr*.

Do morza Bałtyckiego: 4. *Dźwina* zachodnia, 5. *Niemen*, do którego z prawej strony wpada 6. *Wilia*, 7. *Wisła* przerzyna królestwo Polskie i bierze z prawej strony rzekę 8. *Bug*. 9. *Odra* płynie przez Szląsk, przyjmuje z prawej strony 10. *Wartę*, do tej zaś, wpada rzeka 11. *Noteć*.

Oto w tej naszej krainie,
Siedm największych rzek płynie:
Odra i Wisła jednaka
Służą obie dla Polaka;
A zaś Niemen, potem Dźwina,
Służą obie dla Litwina;
Dniestr, Boh i Dniepr, wielkie rzeki,
Płyną Rusią w kraj daleki;
Wszystkie siedm wpadły w morze,
A ty po nich płyn, nieboże,
Litwinie, Rusinie, Polaku
W sukmanie, w żupanie, w kubraku *).

Or. Nau. 1841.

G Ó R Y.

Jeden jest tylko w Polsce wielki łańcuch gór, które oddzielają Węgry od księstwa Kra-

---

*) *Sukmana* czyli siermiega, ubiór wieśniaka litewskiego. *Żupan* dawny ubiór dostatniejszego polaka. *Kubrak* prosty ubiór wieśniaka polskiego.

kowskiego i od Rusi Czerwonej. Góry te zowią się *Karpackimi*.

Góry Karpackie w różnych częściach swoich różne mają nazwiska. Ta część, która jest na-przeciw księstwa Krakowskiego, zowie się *Tatrami*.

Oto, co Winc. Pol pisze o tych górach:

Jak potopu świata fale
Zamrożone w swoim biegu,
Stoją nagie Tatry w śniegu,
By graniczny słup zuchwale!
Biodra Tatrów las osłania,
Po nad niemi stoi chmura,
A po halach ¹⁾ wiatr przegania
Uronione orle pióra.
Świat to chłodny—a Lomnica ²⁾
Świeci polskiej ziemi do dnia:
Nad Tatrami, jak pochodnia,
A na pełni, jak gromnica....

Każda skała z toba gada;
Wiatr, co w równiach ³⁾ ledwo wieje,
Z nóg tam garnie; deszcz co pada,
To już w turniach ⁴⁾ śniegiem sieje.

---

1) *Hala*, płaszczyna na górach.

2) *Lomnica*, najwyższy szczyt Tatrów, zwany inaczej *Krepak*.

3) *Równie*: równiny.

4) *Turnie*: miejsce w górach najeżone skałami odosobnionemi.

A powyżej, wyżej jeszcze,
Pływa sobie orle wieszczce.
Gdy wyleci i zawisnie
Na błękiecie bez obłoku,
I do koła okiem błysnie:
Widne ztamtąd jego oku
Okolicznych wieżyc dachy,
Polskie puszcze i ziemice,
Krakowskiego zamku gmachy,
I Węgierskich gór winnice....

MIASTA W KRÓLESTWIE POLSKIM.

WŁAŚCIWA POLSKA.

Gniezno było najpierwszą stolicą królestwa.

Kraświca, miasteczko nad jeziorem *Gopłem*.

Poznań, stolica księstwa Poznańskiego.

Gąsawa, miasteczko pamiętne, że tu został zabity Leszek V. Biały.

Rogoźno, pamiętne także, że tu był zabity przez Niemców król Przemysław.

KSIĘSTWO MAZOWIECKIE.

Księstwo Mazowieckie leżało na prawym brzegu Wisły; wązka zaś część jego, leżąca z lewej strony, zwała się *Kujawami*. Miasta znaczniejsze są:

Płock, dawna stolica książąt Mazowieckich.

Warszawa, stolica królestwa Polskiego, od czasów Zygmunta III Wazy.

Płowce, wieś w Kujawach, pamiętna bitwą z Krzyżakami za Łokietka.

KSIEŚTWO ŁĘCZYCKIE.

Łęczyca, stolica księstwa.

Piotrków pamiętny, że się tu odbywały główne sądy królestwa polskiego, zwane *trybunałami*.

Sieradź, stolica niewielkiego księstwa Sieradzkiego.

KSIEŚTWO KRAKOWSKIE.

Księstwo Krakowskie zawiera miasta następne:

Kraków, nad Wisłą, był stolicą Polski od Kazimierza I aż do Zygmunta III Wazy. Tu zasługuje na uwagę góra *Wawel*, a na niej zamek królewski i katedra, gdzie spoczywają kości wielu królów polskich. (*Zobacz Tab. Chron. W 2-m kwadracie № 2 wystawia zamek Krakowski na Wawelu z katedrą*).

Oto jest zamek Krakowski!

Macierz królów Polskich dawna;

I katedra starosławna—

Dom odwieczny a bez zmayı,
Który gorzał kilka razy.
Od Łokietka Władysława,
Wszystkie króle w poczciwości
I Świętego Stanisława
Leżą w srebrnej trumnie kości.
Na Walewu zamek leży,
A nad zamkiem bije z wieży
Dzwon ów sławny Zygmunowski *).
Dzwoń, Zygmuncie, głośno, głośno,
I poważnie i żałośno;
Bij tem sercem Zygmuntowem,
Po nad miastem, nad Krakowem.
Niech się chmury zakolyszą,
Niech umarli w grobach słyszą.
Niechaj cnota zmartwychwstanie
Na twe głośne zawołanie.
O poległych mów do żywych,
O cierpiących do szczęśliwych.
Dzwoń nam, dzwonie, dzwonie stary,
Póki w naszym sercu wiary.

Wislica pamiętna, że tu Kazimierz Wielki
nadał prawa swemu narodowi. Prawa te zowią
się *Statutem Wislickim*.

Wieliczka, sławna kopalnią soli.

---

*) Dzwon Zygmunowski tak zwany od Zygmunta I Sta-
rego, który go sprawił r. 1520, miał kosztować na naszą
monetę 8,000 r. sr.

(Czytać poemat Wężyka: *Okolice Krakowa*, tudzież opisanie Krakowa przez Ambrożego Grabowskiego).

księstwo sandomierskie.

Miasta w tem księstwie są:

Sandomierz, stolica księstwa.

Horodło, pamiętne, że tu Władysław Jagiełło połączył po raz pierwszy Litwę z Polską.

Lublin, również pamiętny przez to, że tu Zygmunt August połączył po raz drugi Litwę z Polską.

Maciejowice, miasteczko pamiętne przegraną Tadeusza Kościuszki.

O krajach właściwej Polski i o jej mieszkańcach Wincenty Pol napisał prześliczny wiersz, który tu w urywkach zamieszczamy.

A od Tatrów aż po morza,
Leży ziemia sławna z zboża,
Z wiary, męstwa, z gościnności...
Bóg dał szczerą ręką z nieba
Narodowi, co mu trzeba.
Dał mu chleba i stal twardą;
Złota, srebra jedno w miarę.

Serce czule—duszę hardą,
Miękką wolę—silną wiarę,—
Kraj otwarty—miłość kraju,
Ciężką pracę—ramię silne,—
Mądrość złożył w obyczaju
I dał czucie nieomyłne!

To też ludzie tam najszczerzi!
Tam to polski świat ochoczy,
Serce chłopcom ledwo z piersi,
A krew z lica nie wyskoczy.
Do taneczka tylko, śpiewki.—
Stare baby wygadane,
A wesole i rumiane
U matusi rosna dziewczki.

Kędy wzgórek, to i dworek.
Kędy wioska, tam i woda,
Kowal pijak i gospoda,
A nad wioską i nad borem,
Nad sadami i nad dworem,
Jasną blachą pobijany
Świeci kościół murowany.
Stare drzewa wieży bronią;
Tam na „*Anioł Pański*“ dzwonią:
A gołębie krążą stadem
Nad plebanią i nad sadem....

Dwór pod lipą stoi biały;
Pod piastowym dębem chata,
Nad nią bocian gniazdo splata,
A w niej żyje lud zuchwały.

Po nim gęsta bywa blizna
Bo po ojcu broń spuścizna.
Kord we dworze wisi stary,
W chacie stoi kosa stara,
A lud jednej krwi i wiary,
A krew polska i ta wiara!
Po kościołach chwała Boska,
Na odpusty naród płynie—
I cudowna Częstochowska,
Jak szeroka Polska, słynie!
A gosposie takie wdzięczne,
Takie lube i uroczę,
I w przyjęciu takie zręczne
Iż gdy która cię powita,
Z mazowiecka zaszczębiocze,
I ugości i opyta,
To aż serce rzewność chwyta.
Taka to tam szczera mowa,
Tak serdeczne, proste słowa!

KSIĘSTWO SZŁĄSKIE.

Księstwo Szląskie zawiera 800 mil kradratowych; należy dzisiaj prawie całe do Prus. Pamiętniejsze miasta są: *Głogów*, *Wrocław* i *Byczyna*. Środkiem Szląska płynie Odra.

POMORZE.

Pomorzem nazywa się kraj, który się rozciąga po nad brzegiem morza Bałtyckiego, od

ujścia Wisły aż do księstwa Meklemburskiego. Dawniej całe Pomorze należało do Polski, ale w późniejszym czasie została przy Polakach niewielka tylko część, od ujścia Wisły do rzeki Leby.

Gdańsk jest stolicą całej tej krainy;

Oliwa pamiętna jest pokojem, który tu był zawarty za Jana Kazimierza.

RUŚ CZERWONA.

Ruś Czerwona ciągnie się wzdłuż gór Karpackich i zawiera miasta następne:

Halicz albo *Galicz*, nad Dniestrem, dawna stolica Rusi Czerwonej. Od imienia tego miasta Ruś Czerwona otrzymała nazwisko *Haliczyi* lub *Galicyi*.

Lwów, późniejsza stolica Rusi.

Buczac, pamiętny pokojem, który tu zawarł z Turcyą Michał Wiśniowiecki.

Żórawno również pamiętne pokojem zawartym z Turkami przez Jana Sobieskiego.

MIASTA W WIELKIEM KSIĘSTWIE LITEWSKIEM.

Do Wielkiego Księstwa Litewskiego należały dawniej następne części: Właściwa Litwa,

Żmujdź, Biała Ruś, Wołyń, Ukraina, Podole, Ziemia kozaków Zaporozskich, ziemie leżące na lewym brzegu Dniepru i na koniec Inflanty.

W Ł A Ś C I W A L I T W A.

W Litwie miasta główniejsze są następne:

Wilno, nad Wilią, stolica Księstwa Litewskiego.

Troki, stolica niegdyś Księstwa Trockiego.

Grodno nad Niemnem; tu umarł Stefan Batory.

Kowno przy ujściu Wilii do Niemna.

Brześć nad Bugiem.

O Litwie Wincenty Pol powiada:

Tam na północ! hen daleko!
 Szumią puszcze po nad rzeką,
 Tam świat inny, lud odmienny,
 Kraj zapadły, równy, senny,
 Często mszysty i piaszczysty.
 Puszcze czarne, zboże marne, *)
 Niebo bledsze, trawy rzadsze,
 Rojsty **) grząskie, groble wąskie,
 Ryby, grzyby i wędliny;
 Lny dorodne, huk zwierzyny,

---

*) *marne*: nędzne.

**) *rojsty*: zarośla bagniste.

I kęs chleba w czoła pocie.—
A na pański stół lakocie:
Lipce stare, losie chrapy,
I niedźwiedzie łapy.
Puszcz i żubrów to kraina,
A dziedzictwo Giedymina!...
Wół za rogi orze zgliszcze, ¹⁾
W ostrym żwirze socha świszczce....
Koń obłączny ²⁾ w wózkach małych,
Lud w chodakach z lyka szytych,
W chatach dymem ogorzałych,
Dranicami ³⁾ płasko krytych.

Gdy na lud ten człek spoziera,
To aż serce żal opłynie,
I zapytać chęć go zbiera:
Co ci to Litwinie?
Ale Litwin nie wygada!
Bo w tej duszy hart nielada.
Lud to cichy, rzewny, skryty,
Jak to mówią: kuty, bity.
Kiedy szczery, jak воск topnie;
Ale gdy go kto zahaczy,
To i w grobie nie przebaczy,
I na końcu swego dopnie!

Choć kraj jego nie bogaty,
Radzi sobie, bo oszczędny;

---

1) *zgliszcze*: miejsce wypalone.

2) *obłączny*: zaprzężony w obłąk, t. j. w dubę.

3) *dranica*: deseczka cienka a krótka.

Nie marnuje grosz na szaty,
 Bo rozsądny i oględny.
 Nie zwykł on się kochać w krasie,
 Ale myśli o zapasie,—
 I dobytek w dom gromadzi,
 I „o jutrze“ wiecznie radzi.

Ż M U J D Ź.

Żmujdź nie ma miast znaczniejszych.

W. Pol. mówi o *Żmujdzi*.

Jak za morzem Litwa splawna,
 Z puszcz odwiecznych w świecie sławna,
 Tak o miedzę ziemia chlebna
 Głodnym ludom jest potrzebna.
Żmujdź to święta! Ziemia boża? . . .

Tam nie błyszcza pyszne gmachy;
 Ale za to duże chaty,
 I wysokie, dobre dachy;
 Lud dorodny i bogaty.
 Po nad drogą krzyżów pełno,
 I kapliczek tuż przy domu.
 Lud odziany szarą wełną,
 Pełen serca, pełen sromu,
 I zażywny i nie marny,
 Pracowity, gospodarny. . . .

Więc gdyś w świecie trochę pożył,
 I zateśknisz już do ludzi
 Czystych, jako Bóg ich stworzył,
 To się przypatrz im na *Żmudzi*.

BIAŁA RUŚ.

Miasta znaczniejsze są:

Połock nad Dźwiną.

Witebsk nad Dźwiną.

Mohilew nad Dnieprem.

Pińsk w Mińskiej gubernii, powiat nadzwyczaj błotnisty.

W. P. o Pińszczyźnie tak się odzywa:

A gdy Żmujdz ci przyjdzie rzucić,

Nazad Litwą znowu wrócić;

To przed Pińską opatrz droga

Wóz twój dobrze w potrzeb wszelką;

Bo w pustynię wjedziesz wielką,

W ziemię dżdżystą i ubogą.

Droga pójdzie ci przez błota,

Po nich długi pomost spłynie,

W oczeretach oko zginie,

A kraj nudny—niby ślota!

Ani ruchu, ani ducha;

Woda stoi, wiatr nie wieje,

Łud po puszczach mało sieje,

Jedno lasem się zabawia:

Dziegiedź pali, drzewo spławia,

Drze dranice, gnie obody,

I nałożon jest do wody,

Jak tych bobrów leśne plemię,

Co z nim na spół trzyma ziemię.

WOŁYŃ.

Miasta główniejsze są:

Luck dawna stolica tej krainy.

Żytomierz,

Krzemieniec.

Wołyń należy do pięknych, żyznych ziem, gdzie gruntów ugnajać nie trzeba, gdzie chleba największy dostatek.

W. Pol o Wołyniu tak mówi:

Kędy wóz twój bracie, wbiegnie
Na szerokie, czarne drogi,
Tam przed tobą *Wołyń* legnie,
I zapomnisz kraj ubogi. (Pińszczyznę).

Tam już dostać wody zdrowej,
Tam krynice i dąbrowy,
I brzozowe czyste gaje,
A plug czarną ziemię kraje. . . .

Pelny oddech ma tam życie,
I wszystkiego w bród obficie:
Ryb i zboża i świniny,
I konopi, pszczoł i miodu,
I niemalę też narodu!

UKRAINA.

Ziemia Ukraińska słynie, również jak Wołyń, z nadzwyczajnej żyzności.

Miasta znaczniejsze są:

Kijów: nad Dnieprem, na lewym brzegu, stolica Ukrainy.

Targowica, miasteczko Potockich.

Biała-Cerkiew, miasteczko Branickich.

Czerkasy.

Winc. Pol mówi o Ukrainie:

Gdy Wołyńskie lany rzucisz,

I na wschód twe konie zwrócisz,

Bez oporu oko zginie

W pogranicznej Ukrainie.

Tam to konie, tam to charty,

Step rozległy, świat otwarty!

Wóz twój wbiegnie na rozdroża,

Wiatr zaleci cię od morza,

I krew raźniej ruszy w żyłach,

I koń czujniej strzygnie uchem;

Droge swoje po mogiłach

Liczyć będziesz stepem głuchym...

W jarach kraj ku rzekom spada,

Ziemia głuchym jękiem gada,

Dumka mówi o przeszłości,

A wiatr bieli stare kości...

Zaczynając od Kijowa, po obu stronach Dniepru mieszkali Kozacy zwani *Ukraińskimi*.

ZIEMIA KOZAKÓW ZAPOROZKICH.

Kozacy Zaporoscy mieli siedlisko między rzekami Dnieprem i Bohem, posiadali jedno miasto,

zwane *Siczą*. Otrzymali zaś nazwę *Zaporoskich*, że mieszkali za kataraktami, które się znajdują na Dnieprze, a które zowią się po rusku *Porohami*. Kozacy, mieszkający za porohami, zostali nazwani Zaporohskimi lub Zaporoskimi. Dzisiaj kraj tych Kozaków zowie się Nowo-Rossyą.

W ziemiach za Dnieprem miasta znaczniejsze są:
Smoleńsk nad Dnieprem.

Nowogrod Siewierski.

Czernihów.

Połtawa, pamiętna przegraną Szwedów.

Andrussow, pamiętny pokojem zawartym z Rossyą przez Jana Kazimierza.

P O D O L E.

Ziemia Podolska należy do najurodzajniejszych Winc. Pol o niej mówi:

Jasne słońce nad Podolem!
Po parowach kraj się zboczył;
Wielkim łukiem, czy półkolem
Dniestr ku morzu się zatoczył....

Jak zaległy ziemie Boże,
Przebież kraje, przerzuc role,
Zjedź świat cały, przepłyn morze,
Nie ma kraju nad Podole!

Jak zasięgnie tylko oko,
I daleko i szeroko,

Świat kłosami tylko płynie,

I w obszarach oko ginie....

Tu kraj cały jednym łanem

I nadany wszelkim płodem;

Płynie mlekiem, płynie miodem;

A lud cały wielkim panem!

Ziemie czarne, niepochybne,

Pasze żyzne, wody rybne;

Malo wprowadzie trochę lasa,

Ale za to chleb do pasa!

Miasta znaczniejsze są:

Kamieniec, z twierdzą, stolica Podola.

Bar, miasteczko, pamiętne przez zawiązanie tam konfederacyi w r. 1768.

INFLANTY.

Przez Inflanty rozumiemy kraje, leżące na wschodniem pobrzeżu morza Bałtyckiego, zaczynając od odnogi Fińskiej aż do granic Żmujdzi. Dzieliły się te kraje na trzy części: na *Estonią* na północ, *Kurlandya* na południe, a we środku są właściwe *Inflanty*.

Miasta znaczniejsze są:

Rewel w Estonii.

Mitawa w Kurlandyi.

Ryga w Inflantach właściwych.

Tu także jest *Kirchholm*, miasteczko pamiętne zwycięstwem Polaków nad Szwedami.

Jest to kraj Prusy, leżący nad brzegiem morza Bałtyckiego, między Żmudzią a Pomorzem. Zawiera 1100 mil kwadratowych.

Prusy zostały zawojowane przez Krzyżaków w XIII. wieku i należały całkiem do nich aż do drugiej połowy XV. wieku.

W tym czasie Polacy zabrali im połowę zachodnią; druga zaś połowa, to jest wschodnia, została przy Krzyżakach z warunkiem że będą uważali króla polskiego za swojego pana.

Miasta w Prusiech wschodnich.

Królewiec, stolica Pruss wschodnich.

Grünwald i *Tanneberg*, pamiętne wielką przegraną Krzyżaków za Jagiełły.

Miasta w Prusiech zachodnich czyli Polskich.

Malborg albo *Marienburg* (to jest miasto N. P. Maryi) dawna stolica Krzyżaków.

Toruń sławny urodzeniem astronoma Kopernika.

Biskupstwo *Warmia*, mające 12 mil kwadratowych którego stolicą jest *Heilsberg*.

Prusy zachodnie zwały się także *Prusami królewskimi*, że należały bezpośrednio do króla polskiego.

Uwaga. W dawnych czasach, to jest, w wieku XIV. Polska, należąca do Władysława Łokietka, dzieliła się na *Wielkopolskę* i *Małopolskę*.

Pod imieniem Wielkopolski rozumiano właściwą Polskę a pod imieniem Małopolski rozumiano księstwo Krakowskie i Sandomierskie.

W czasach zaś późniejszych, za panowania królów obieralnych, wszystkie ziemie do Polski należące, dzieliły się na trzy wielkie części: na Wielkopolskę, Małopolskę i Księstwo Litewskie. Do Wielkopolski należały: Pomorze, Prusy, Mazowsze, Łęczyca i właściwa Polska. Do Małopolski należały: Księstwo Krakowskie, Sandomierskie, Ruś Czerwona, Wołyń, Ukraina, Podole i Zaporże.

PAŃSTWA GRANICZĄCE Z DAWNĄ POLSKĄ.

Kraje które graniczyły z dawną Polską są następujące:

1) Dzisiejsze *Cesarstwo Rosyjskie*, dawniej zwało się *Wielkiem Księstwem Moskiewskiem* od stolicy swojej Moskwy; Książę zaś, tam panujący, nosił naprzód tytuł wielkiego Księcia Moskiewskiego, potem Cara Moskiewskiego, a nakoniec Cesarza Rosyjskiego.

Zasługuje na wzmiankę wieś *Kiwerowa-Horka*, niedaleko Pskowa, pamiętna pokojem zawartym z Rosyą przez Stefana Batorego.

2) *Turcyja*; tu zasługuje na uwagę twierdza nad Dunajem *Warna*, pod którą zginął król polski Władysław Jagiellończyk, przezwany *Warneńczykiem*.

3) *Mołdawia* albo *Multany*; tu jest las zwany *lasem Bukowińskim*, pamiętny klęską Polakomadaną przez Mołdawianów.

Chocim, twierdza leżąca naprzeciw Kamieńca Podolskiego. *Cecora*, wieś gdzie zginął wódz Polski Stanisław Żółkiewski, walcząc z Turkami.

4) *Węgry*, tu jest oddzielne księstwo *Siedmiogród*. Książę Siedmiogrodzki Stefan Batory został Królem Polskim.

5) *Austria*, stolica *Wiedeń*.

Zasługuje na uwagę jedna z prowincyi Austriackich: *Karyntya*. Tu był dawniej klasztor *Ossyak*, pamiętny przez to, że w nim umarł król polski Bolesław II. Śmiały.

6) *Czechy*, których stolica jest *Praga*.

7) *Saksonia*, stolica *Drezno*. Mielśmy z tego państwa dwóch królów: Frydryka Augusta II. i jego syna Frydryka Augusta III.

8 *Brandenburgia*, stolica *Berlin*. W XVI. wieku książę Brandenburski *Albert* otrzymał z łaski Zygmunta I. Starego, Prusy wschodnie, z warunkiem uważania królów polskich za swoich najwyższych panów. Prusy te, od tego czasu, zwać się zaczęły *Prusami Książęcemi*, że nad nimi panował książę. Potem Jan Kazimierz uwolnił książąt pruskich od tego obowiązku, a nakoniec w r. 1701 książę pruski *Frydryk I.* otrzymał od cesarza niemieckiego Leopolda tytuł króla pruskiego. Taki jest początek potężnego dzisiaj królestwa pruskiego.

PYTANIA Z POWYŻSZEJ JEOGRAFII.

- Czy Polska była rozległą w początkach?
- Co posiadał Mieczysław I.?
- Ile mil kwadrat. zawierał cały kraj Mieczysława?
- Jakie kraje podbił Bolesław Chrobry?
- Co połączył z Polską Jagiełło?
- Co dostał Zygmunt II. August?
- Ile jest znaczniejszych rzek w Polsce i w Litwie?
- Do jakich morz te rzeki wpadają?
- Które wpadają do morza Czarnego?
- Które wpadają do Bałtyckiego?
- Jakie są góry w Polsce?

Jakie góry nazywamy Tatrami?

Jakie są miasta we właściwej Polsce?

Czem pamiętne Gąsawa i Rogoźno?

Co to jest Pomorze?

Jaka część Pomorza należała do Polski?

Wymień miasta Pomorskie?

Z której strony Wisły leżało księstwo Mazowieckie, a z której Kujawy?

Wymień miasta Mazowieckie?

Czem pamiętne Płowce?

Wymień miasta Łęczyckie?

Czem pamiętny jest Piotrków?

Wymień miasta księstwa Krakowskiego?

Czem jest pamiętna Wiślica?

Wylicz miasta Sandomierskie?

Czem pamiętne są: Horodło, Lublin i Maciejowice?

Ile mil kwadratowych ma Szląsk?

Do kogo dziś należy Szląsk?

Jakie są miasta w Szląsku?

Wylicz miasta na Rusi Czerwonej?

Zkąd poszła nazwa Galicyi?

Przez co pamiętne Buczac i Żurawno?

Jakie kraje należały do Księstwa Litewskiego?

Jakie są miasta we właściwej Litwie?

Gdzie umarł Stefan Batory?

Wylicz miasta na Białej Rusi?

Wymień miasta na Wołyniu?

Wymień miasta na Podolu?

Z czego słynie Ukraina?

Wylicz miasta Ukraińskie?

Gdzie mieszkają Kozacy Ukraińscy?

Gdzie mieszkają Kozacy Zaporoscy?

Zkąd poszła nazwa Kozaków Zaporoskich?

Jak się zwała ich stolica?

Jak się dzisiaj nazywa Zaporozże?

Wylicz miasta za Dnieprem leżące?

Czem są pamiętne: Połtawa i Andrusów?

Co rozumiemy przez Inflanty?

Jak się dzielą Inflanty?

Wymień miasta w Inflantach?

Gdzie leżą Prusy?

Ile mil kwadratowych zawierają Prusy?

Kiedy Prusy były zawojowane przez Krzyżaków?

Jaką połowę Prus Polacy zabrali Krzyżakom?

Pod jakim warunkiem zostawili im drugą połowę?

Wymień miasta w Prusiech wschodnich?

Wymień miasta w Prusiech zachodnich?

Warmia ile mil kwadratowych zawiera?

Z czego sławny Toruń?

Co znaczy nazwa Marienburg?

- Jak się inaczej zwały Prusy zachodnie?
Jak Polska dzieliła się za czasów Łokietka?
Co rozumiano pod imieniem Wielko-polski?
Co rozumiano pod imieniem Mało-polski?
Jak się dzieliła Polska za królów obieralnych?
Jakie ziemie należały do Wielko-polski?
Jakie ziemie należały do Mało-polski?
Jakie ziemie należały do księstwa Litewskiego?
Jak się zwała dawniej Rossya?
Czem pamiętna Kiwerowa-Horka?
Gdzie jest Warna i z czego sławna?
Gdzie jest las Bukowiński?
Co to jest Chocim?
Z czego sławna Cecora?
Gdzie się znajduje Siedmiogrod?
Który książę Siedmiogrodzki był królem Polskim?
Wymień stolicę Austrii?
Gdzie się znajduje Ossyak?
Czem jest pamiętny Ossyak?
Wymień stolicę Czech?
Wymień stolicę Saksonii?
Których królów mieliśmy z Saksonii?
Wymień stolicę Brandenburgii?
Który książę Brandenburski otrzymał Prusy wschodnie od króla polskiego?

Pod jakim warunkiem on je otrzymał?
Jak się odtąd zwały Prusy wschodnie?
Który król polski uwolnił księcia pruskiego
od ulegania sobie?
Kiedy książę pruski otrzymał tytuł króla
pruskiego?
Kto mu ten tytuł nadał?

Umiejąc już krótką jeografią dawnej Polski, możemy teraz nauczyć się, według tablicy Jaźwińskiego, chronologii główniejszych wypadków z historii Polskiej.

Wojny i bitwy oznaczone są różnemi znakami, symbolami.

Objaśnienie Tablicy Chronograficznej.

W 1-m kwadracie: osoba przedstawia *mistrza Krzyżackiego*, w czarnej zbroi, z białym płaszczem, na którym jest krzyż czarny.

W 2-m kwadracie: pod liczbą 2. jest wizerunek *zamku krakowskiego* na górze Wawel i katedry.

Pod liczbą 3. wizerunek *twierdzy*.

W 3-m kwadracie: pod liczbą 4. jest wizerunek króla siedzącego na tronie.

W 4-m kwadracie: pod liczbą 5. statut, z łaską marszałkowską.

Pod liczbą 6. herb akademii krakowskiej złożony z trzech bereł.

Pod liczbą 7. herb akademii wileńskiej z jezuickim biretem nad obwódka.

Pod liczbą 8. symbol połączenia greckiej wiary z łacińską czyli *Unia Brzeska*.

W 5-m kwadracie: pod liczbą 9. wizerunek hetmana z buławą w ręku.

W 6-m kwadracie: pod liczbą 10. wizerunek wojewody.

Pod liczbą 11. wizerunek kasztelana.

W 7-m kwadracie: pod liczbą 12. herb królestwa Polskiego.

Pod liczbą 13. herb Wiel. Księstwa Litewskiego.

Pod liczbą 14. herb Księstwa Mazowieckiego.

Pod liczbą 15. herb inflantski.

W 8-m kwadracie: pod liczbą 16. herb Galicyi.

— — — — 17. — Szląski.

— — — — 18. — Pomorza.

— — — — 19. — Krzyżacki

Zaczynając od wieku IX. ukazują się na Tablicy Chronograficznej w kwadracikach osoby i różne symbola, które oznaczają albo wstąpienie królów, albo główne wypadki z historyi Polskiej.

Oto jest objaśnienie tych figur i znaków.

Chorągiew: wojna.

Dwa pałaze: bitwa.

Dwie ręce: pokój.

Dwie laski: sejm.

Dwa herby: połączenie dwóch krajów.

Herb pojedynczy: znaczy że kraj, do którego ten herb należy, zostawał w pewnych stosunkach z Polską.

Globus: urodzenie astronoma.

Korona: przyjęcie tytułu króla.

Korona i miecze: walka o koronę.

Krzyż grubszy: przyjęcie wiary.

Krzyż cienki: śmierć.

Księga: statut.

Księżyc: Mongołowie.

Osoba: król.

Osoba w konfederatce: konfederacya.

Wianek: ślub.

1. R. P.: Pierwszy Rozbior Polski
  2. R. P.: Drugi Rozbior Polski.
  3. R. P.: Trzeci Rozbior Polski.
  - Z. A. W.: Założenie Akademii Wileńskiej.
-

**Wyliczenie historycznych wypadków na
tablicy wyrażonych.**

Wiek X.

- 9 65. Przyjęcie wiary św. przez Mieczysława I.
- 9 97. Śmierć męczeńska Ś. Wojciecha w Prussiech.
- 100 0 Przyjęcie tytułu króla przez Bolesława Chrobrego.

Wiek XII.

- 140 9. Wojna z cesarzem niemieckim Henrykiem V.
— Bitwa z Henrykiem V. przy Wrocławiu.
- 14 63. Początek księstwa Szląskiego.
- 11 67. Śmierć Henryka księcia Sandomierskiego.
- 11 80. Zjazd w Łęczycy.

Wiek XIII.

7. Mazowsze oddziela się od Polski—początek osobnego księstwa Mazowieckiego.
27. Pomorze oddziela się od Polski—początek księstwa Pomorskiego,
- 12 30. Osiedlenie się Krzyżaków w Polsce.

- 40. Ukazanie się Mongołów.
- 90. Walka o koronę Polską po śmierci Henryka Probusa.
- 94. Pomorze wraca do Polski.

Wiek XIV.

- 8. Krzyżacy zabierają Pomorze.
- 19. Koronacja Władysława Łokietka.
- 31. Bitwa pod Płowcami, gdzie Łokietek poraził Krzyżaków.
- 39. Sejm w Krakowie, na którym Polacy uznali za przyszłego swego króla Ludwika Węgierskiego, siostrzana Kazimierza W.
- 40. Przyłączenie Galicyi do Polski.
- 47. Ogłoszenie praw przez Kazimierza W. w Wiślicy.
- 74. Sejm w Koszycach, gdzie Polacy uznają za przyszłą swoją królową jedną z córek Ludwika Węgierskiego—(Jadwigę).
- 82. Śmierć Ludwika Węgierskiego.
- 87. Chrzest Litwy.
- 99. Śmierć Jadwigi.

Wiek XV.

- 10. Bitwa z Krzyżakami pod Grünwaldem.
- 13. Połączenie Litwy z Polską w Horodle.
- 40. Węgrzy oddają koronę Władysławowi Warneńczykowi.

- 54. Początek wojny z zakonem Krzyżackim.
- 66. Pokój z Krzyżakami w Toruniu i odzyskanie od nich Pomorza.
- 71. Czesi ofiarują koronę najstarszemu synowi Kazimierza Jagiellończyka *Władysławowi*.
- 73. Urodzenie Mikołaja Kopernika.
- 90. Węgrzy oddają koronę synowi Kazimierza Jagiellończyka *Władysławowi*.
- 99. Wojna księcia Litewskiego Aleksandra z wielkim księciem Moskiewskim Iwanem Wasilewiczem.
- 100. Bitwa Litwinów i przegrana w walce z Rosyą, nad rzeką Wiedroszą.

Wiek XVI.

- 5. Statut ogłoszony przez króla Aleksandra.
- 8. Bitwa pod Orszą z Rosyanami.
- 14. Utrata Smoleńska, który zdobyli Rosyanie.
- 18. Zaślubienie Bony przez Zygmunta Starego.
- 25. Wygnanie zakonu Krzyżackiego z Pruss.
- 26. Familia Jagiellońska wygasła w Czechach i Węgrzech w osobie Ludwika syna Władysława.
- 29. Przyłączenie do Polski księstwa Mazowieckiego.
- 61. Zygmunt August nabywa prawa do Infant.

69. Unia Lubelska, czyli ostateczne połączenie Polski z Litwą w Lublinie.
72. Śmierć Zygmunta II Augusta i koniec rodziny Jagiellońskiej w linii męskiej.
78. Początek wojny Batorego z Rosyją.
79. Założenie Akademii Wileńskiej i oddanie jej Jezuitom przez Stefana Batorego.
82. Pokój kończący wojnę z Rosyją za Inflanty w Kiwerowej Horce.
92. Śmierć Jana III króla Szwedzkiego, ojca Zygmunta III Wazy.
95. Unia Brzeska czyli połączenie chrześcijan wyznania Greckiego z Katolikami w Litwie.
100. Początek wojny ze Szwecyą o tron Szwedzki.
Wiek XVII.
5. Bitwa pod Kirchholmem w Inflantach, gdzie Karol Chodkiewicz odniósł sławne zwycięstwo nad Szwedami.
9. Zawieszenie broni ze Szwecyą.
- Początek wojny z Rosyją.
10. Bitwa z Roszjanami pod Kłuszynem i zwycięstwo odniesione przez Stanisława Żółkiewskiego.
11. Zdobycie Smoleńska przez Polaków.
16. Rozpoczęcie wojny ze Szwecyą, z królem Gustawem Adolfem.

19. Pokoj z Rosyą.
20. Wojna z Turcyą.
29. Zawieszenie broni ze Szwecyą.
38. Sejm Polski skazuje na poddaństwo, to jest: obraca w chłopów Rusinów czyli Kozaków na Ukrainie za ich bunt.
48. Początek wojny z Kozakami na Ukrainie, którzy broń podnieśli pod dowództwem Bohdana Chmielnickiego.
54. Początek wojny z Rosyą za Kozaków, którzy się poddali carowi Aleksemu.
55. Początek wojny ze Szwecyą, z Karolem Gustawem.
60. Pokoj ze Szwecyą, nie daleko Gdańska, w klasztorze *Oliwa*.
64. Wojna domowa Jana Kazimierza z panami Polskimi.
66. Koniec wojny domowej Jana Kazimierza z panami Polskimi.
67. Pokoj z Rosyą w Andrussowie, na mocy którego Kozacy zostali przy Rosyi.
72. Śmierć króla Jana Kazimierza, i pokoj habniebny w Buczacu z Turkami.
73. Bitwa z Turkami pod Chocimem i zwycięstwo odniesione przez Jana Sobieskiego.
76. Pokoj z Turkami zawarty w Żórawnie.

83. Oblężenie Wiednia przez Turków i zwycięstwo nad nimi odniesione przez Jana Sobieskiego.

Wiek XVIII.

2. Wojna ze Szwecyą, z Karolem XII.
9. Bitwa pod Połtawą.
68. Konfederacya w Barze na Podolu.
73. Pierwszy rozbiór Polski.
88. Początek sejmu czteroletniego.
91. Ogłoszenie konstytucyi 3-go maja.
92. Konfederacya Targowicka.
93. Drugi rozbiór Polski.
94. Bitwa przy Maciejowicach i wzięcie Kościuszki w niewolę przez Rossyjan.
95. Trzeci rozbiór Polski.
98. Śmierć króla S. Poniatowskiego w Petersburgu.

Wiek XIX.

7. Utworzenie przez Napoleona księstwa Warszawskiego.

ZARYS

HISTORYI POLSKIEJ.

Początki historyi polskiej są ciemne i bajeczne. Ani przed narodzeniem Chrystusa, ani po narodzeniu nic zgoła nie wiemy o Polakach aż do VI wieku. Odtąd zaczyna się historia bajeczna, która się ciągnie aż do połowy IX wieku. Dalej następuje historia niepewna aż do roku 963, czyli do Mieczysława I.

HISTORIA BAJECZNA.

Historia bajeczna zajmuje czas od połowy VI wieku aż do połowy IX, to jest 300 lat. Nazywa się bajeczną, dla tego, że wiele rzeczy do wiary niepodobnych opowiada. Jednakże bajek tych pominąć nie możemy, bo często o nich wzmianki natrafiamy i nie raz służyły za przedmiot do poezyi.

Okolo połowy VI wieku trzech bracia: Lech, Czech i Russ, zebrali znaczne wojsko, opuścili kraj rodzinny, Kroacyą, z powodu niezgod domowych, i przybyli do krajów, które się rozciągają między rzekami: Elbą, Odrą, Wisłą i Dnieprem. Podbili je na tamecznych mieszkańcach i taki dział między sobą uczynili. Lech osiadł w ziemi, która od niego nazwana Lechią, a potem Polską; Czech w Czechach, a Russ w dzisiejszej Rosyi.

Pewnego razu Lech, zwiedzając zdobytą krainę, zobaczył gniazdo orłów białych i w tem miejscu zbudował miasto, które nazwał Gnieznem od gniazda, a orła białego obrał za herb swojego państwa. Potomkowie Lecha przez 150 lat panowali w Lechii, ale ich historia nie jest wiadomą. Po wygaśnięciu tej rodziny, panowie rozdzielili cały kraj na 12 części i obrali 12 rządzców, zwanych wojewodami. Nie długo jednakże wojewodowie zarządzili Polską; ciągle ich kłótnie między sobą sprawiły to, że lud przywrócił władzę królewską. Jeden z tych wojewodów, nazwiskiem *Krakus*, mężniejszy i cnotliwszy od innych, otrzymał koronę.

Za jego panowania trafiło się, że w górze, *Wawel* zwanej, ukazał się smok olbrzymiej

wielkości, któremu co tydzień okoliczni mieszkańcy pewną ilość sztuk bydła dawać musieli. Jeśli zaś którego tygodnia tej powinności przepomnieli, smok tyleż osób porywał i zjadał. Krakus przeto zachęcał swoich synów, których miał dwóch, aby smoka zabili, przyrzekając, że który go zabije, królem po nim zostanie. Starszy syn wymyślił sposób następny: skórę baranią wypchał siarką i smołą, i położył w miejscu zwyczajnem, gdzie zwierzęta kładziono. Gdy smok ją pożarł, siarka we wnętrznościach się zapaliła i śmierć mu zadała. Młodszy syn, imieniem Lech, zazdroszcząc tej sławy bratu, zabił go wkrótce na polowaniu i udał przed ojcem że zginął od smoka, a sobie przypisał sztukę pokonania tego potwora. Na pamiątkę zwycięstwa nad smokiem, lud zbudował na skale Wawel zamek i nazwał go Krakowem, od imienia Krakusa. Po śmierci tego króla wstąpił na tron syn jego, Lech bratobójca. Gdy jednak odkryto jego zbrodnię, został z tronu zepchnięty, a koronę otrzymała córka Krakusa *Wanda*. Ta słynęła z rozumu i piękności. O czem usłyszawszy książę Niemiecki *Rytygier* prosił ją o rękę, a gdy odmówiła, rozpoczął z nią wojnę. Wanda nie

chcąc narażać swojego kraju na spustoszenie, a niemając żadnej skłonności zostać żoną księcia obcego narodu, dobrowolnie się utopiła w Wiśle. Lud wydobył trupa z wody i usypał grób, który po dziś dzień nosi nazwisko *mogiły Wandy*.

Po śmierci Wandy, powtórnie widzimy w Polsce 12 wojewodów. Za ich rządów wtargnął do Polski jakiś potężny monarcha. Gdy Polacy nigdzie mu oprzeć się nie mogli, znalazł się pewien obywatel, imieniem Przemysław, z rzemiosła złotnik, który uwolnił kraj od napaści, w następny sposób. Żeby omamić nieprzyjaciół, przygotował z kory wielką ilość tarczy i szyszaków, które pociągnął żółtym pokostem i porozwieszał na drzewach, na wierzchołku jednej góry, tak, aby blask słoneczny, od nich się odbijając, przedstawiał postać żołnierzy. Nieprzyjaciel na widok wojska wypada z obozu i śpieszy na górę. Ale, postrzegłszy swoje złudzenie, rozsypuje się w różne strony i wraca w nieporządku do obozu. W tem Polacy, zasadzeni w gęstwinach, uderzają na niego i do szczętu znoszą. Lud, wdzięczny Przemysławowi za ten wynalazek, usunął wojewodów i obrał go królem pod imieniem *Leszka I*. Nazwa *Le-*

szek znaczyła w dawnej mowie to samo co *chyttry*, albo *dowcipny*.

Leszek zeszedł bezpotomnie. Po jego śmierci naród uchwalił, aby ubiegający się o tron odbyli wyścigi konne, i że ten, który z nich pierwszy u mety stanie, otrzyma koronę. Jeden z panów udał się zaraz do podstępu. Powbił na miejscu wyścigów ćwieki żelazne i piaskiem je przysypał, sobie zaś wązkę ścieżkę bez kółców zostawił i tę, dla lepszego ukrycia wybiegu, wężykiem do mety poprowadził. Tymczasem niespodziana okoliczność zamiar jego zniweczyła. Dwaj ubodzy, ale szlachetni młodzieńcy, poszli o zakład, który z nich szybkością biegu drugiego przewyższy. Dla doświadczenia swojej zręczności udali się na plac wyścigów, i gdy biedz zaczęli, natychmiast nogi sobie pokaleczyli, ale też dostrzegli, że jedna tylko ścieżka wolna była od gwoździ i że ta wężykiem szła do mety. Jeden z młodzianów, uważniejszy i przenikliwszy, domyślił się zdrady i postanowił skorzystać ze swego odkrycia. Niemówiąc nic towarzyszowi, kazał podkuć żelazną blachą nogi swemu koniowi i w dniu gonitw stanął w liczbie ubiegających się o koronę. Za danym znakiem, gdy się wszyscy do

metry puścili, konie ich szwankować zaczęły; młodzieniec zaś pierwszy stanął u celu, gdyż biegł w prostym kierunku, podczas gdy ów sprawca podstępny, biegąc wężykowatą a zatem dłuższą ścieżką, spóźnił się o kilka sekund. Młodzian, obwołany królem, odkrył zdradę owego pana, którego lud końmi rozszarpał, sam zaś został Leszkiem II przezwany.

Po Leszku II, panował syn jego Leszek III. Ten wojował z Krassusem, królem Partów; zwyciężonemu kazał lać w usta złoto roztopione, mówiąc: pragnąłeś złota, pijże go. Poślubił córkę Juliusza Cezara i z niej miał syna *Popiela*. Ale gdy się z teściem poróżnił, odesłał żonę do ojca, z inną się ożenił i z tej miał jeszcze 20 synów. Jednakże umierając zostawił tron synowi, rodzącemu się z córki Juliusza Cezara Popielowi I, a innym wydzielił znaczne części swojego państwa.

Popiel I, żył w największej zgodzie ze swymi braćmi, a umierając zostawił berło synowi *Popielowi II*. Książę ten był, jak mówią, z początku dobrym monarchą, ale gdy się ożenił z jakąś niecnotliwą, choć piękną kobietą, tak został oślepiiony jej wdziękami, iż we wszystkim szedł za jej poradą, nie zaś za swoim

sercem. Niegodziwa żona namówiła męża aby wydarł swoim stryjom ich części. Ale Popiel widział że siłą otwartą tego nie dokaże, przeto za radą złej kobiety udał się do podstępu. Zmyślił chorobę i rozgłosivszy że jest na łożu śmiertelnem, wezwał do siebie stryjów, niby dla pożegnania się z nimi. Gdy ci przybyli, Popiel kazał przygotować truciznę w napoju i tę im w złotych kubkach podając, prosił wypić przy ostatniem pożegnaniu. Wkrótce stryjowie pomarli; Popiel zagarnął ich kraje, a trupy do jeziora Gopła powrzucać zalecił. Jednakże niedługo po tej zbrodni, gromady myszy wylęgły się z ciał stryjiowskich, i tak Popiela samego, jako też żonę jego i dwór cały zagryzły. Na nim się zakończyła familia Leszków, tudzież historia bajeczna.

HISTORIA NIEPEWNA.

Po śmierci Popiela, którego myszy zjadły, nastąpiło wielkie zaburzenie w Polsce, dla tego że wielu panów ubiegało się o koronę. Lud, widząc że niema między nimi zgody, usunął ich wszystkich od tronu a oddał berło wieśniakowi z miasteczka Kruświcy, Piastowi. Był to

mąż pracowity, bogobojny i gościnny. Razu pewnego, jeszcze za życia Popiela, przyjął on na nocleg dwóch pielgrzymów, którym nie dał przytułku u siebie król Popiel. Piast był nader rad gościom, ale, jako ubogi, miał kłopot, czem przyjąć głodnych podróżnych; bo chociaż miał karmnego wieprzaka i nieco miodu, ale to wszystko sposobił na mającą się wkrótce odbyć u niego uroczystość dnia imienia synowi. Jednakże, przez wrodzony pociąg do gościnności, niedługo się namyślał, zabił wieprza i część mięsa dał pielgrzymom na wieczerzę, a za napój przyniósł im konewkę miodu.

Uprzejmie ugoszczeni pielgrzymi, kazali mu niezwłocznie, sprawić ową uroczystość i na nią zaprosić nie tylko sąsiadów, ale też i samego księcia Popiela, zapewniając że znajdzie w domu podostatkiem jadła i napoju. Gdy odeszli, Piast udał się do komory i z wielkiem zadziwieniem znalazł tak ogromną ilość mięsa, iż się w jednym naczyniu nie mieściło i musiał przynieść drugie. Wkrótce i to naczynie zostało napełnionem; podobnież trzecie i czwarte. Zdumiony Piast ujrzał w tem cudownem rozmnożeniu jadła wyraźną łaskę bogów. Jakoż nie wahał się zaprosić nazajutrz księcia i licz-

nych sąsiadów na ucztę. Jedli wszyscy i pili, a pokarm i napój zgoła nie ubywał, tak iż cud ten rozszedł się po całej Kruświcy i wsławił imię pocziwego Piasta. Wkrótce potem zginął okropną śmiercią Popiel. Panowie i szlachta zjechali się do Kruświcy na obiór nowego króla. Ale powstały między nimi niezgody, dla tego, że wielu panów ubiegało się o koronę. Nareszcie, wielki głód zaczął wszystkim dokuczać. Piast zasilił szlachtę i panów znowu cudownie rozmnożonym jadłem i napojem, a ta okoliczność skłoniła lud do obrania go królem polskim. Żeby zaś Piast nie wzbraniał się od przyjęcia tego zaszczytu, ciż dwaj pielgrzymi, dniem przedtem stanęli przed jego chatą i przepowiedzieli, że królem zostanie i że przeciw woli Boga postąpi, jeśli przez skromność nie przyjmie korony. Mówią, że Piast zapytywał nieznajomych o ich stan i imię; ci odpowiedzieli, że są święci Jan i Paweł.

Żona Piasta zwała się *Rzepicha*.

Od Piasta poszła familia zwana *familią Piastów* która panowała w Polsce aż do r. 1370. Jednakże o następcach Piasta nic pewnego nie wiemy aż do drugiej połowy wieku X. Oto są

imiona potomków Piasta: Ziemowit, Leszek IV. i Ziemomysł.

HISTORIA PEWNA.

MIECZYŚŁAW I.

Historia pewna zaczyna się od wstąpienia na tron Miecysława I, syna Ziemomysła w r. 963. Mówią, że Miecysław z urodzenia był ślepym, że dopiero w 7-m roku życia, podczas uroczystości nadawania mu imienia, która u Polaków-pogan zwała się *postrzyżynami* (od strzyżenia naówczas włosów) wzrok odzyskał; z czego potem historycy wniesli, iż to oznaczało, że miał poznać Boga prawdziwego. Jakoż król ten znamy jest przez to, że pierwszy został chrześcijaninem w r. 965 i skłonił swój naród do przyjęcia wiary świętej. Nawróciła go żona, *Dąbrówka*, księżniczka Czeska.

Miecysław posiadał trzy części: Łęczycę, Mazowsze i Polskę właściwą czyli dzisiejsze księstwo Poznańskie.

BOLESŁAW CHROBRY.

Bolesław, syn Miecysława I, przezwany był *Chrobrym*, to jest walecznym, dla tego, że

wiele krajów zawojował. Zdobył księstwo Krakowskie i Szląsk, które do Czechów należały; potem Ruś Czerwoną czyli Galicyą i część Pomorza. Zasługuje na uwagę wyprawa Bolesława do Kijowa, gdzie osadził na tronie wygnanego przez swoich poddanych księcia *Świętopelka*. Wjeżdżając do miasta przez główną bramę, która się *złotą* nazywała, uderzył w nią mieczem.

Wchodzi bohater w rozstapione mury,
Śród radośnego w około żołnierza,
A miecz zwycięzki podnosząc do góry
W bramę uderza.

Od tego uderzenia miecz się wyszczerbił i nazwę *Szczerbca* otrzymał. Odtąd chowano go w Krakowie w skarbcu królewskim, i przypisywano królowi do boku w czasie koronacyi.

Historycy polscy mówią, że Bolesław Chrobry, na znak, jak daleko granice jego państwa sięgają, kazał powbijać żelazne słupy, ze strony Niemiec—do rzeki Sali, ze strony Pruss—do rzeczki Ossy, a ze strony Rusi—do Dniepru. Do tej ostatniej rzeki kazał też, mówią, wrzucić trąby, z jakiegoś kruszcu, przez które sącząc się woda Dnieprowa miły dźwięk wydawała.

Na pamięć gdzie się Polacy zagnali,
Jakie z Czech, z Niemiec odnosili łupy,
Bije na Dnieprze, i w Ossie i w Sali
Żelazne słupy.

Bolesław pamiętny jest jeszcze przez to, że pierwszy z panujących w Polsce otrzymał tytuł króla, od cesarza niemieckiego Ottona III r. 1000. — Dla czego nie nazwał sam siebie królem, ale prosił o to cesarza Ottona? — Dla tego, że naówczas wszystkie narody w Europie, i wszyscy monarchowie byli tego przekonania, że tylko cesarz niemiecki, albo papież mają prawo nadawać tytuły: hrabiów, książąt i królów.

Za króla Bolesława Chrobrego zaszła śmierć męczeńska świętego Wojciecha. Kilka tu słów o niej powiemy.

Wojciech pochodził ze znakomitej rodziny w Czechach i był biskupem w Pradze, ale że nie lubił swoich współobywateli za ich złe obyczaje, usunął się do Polski, gdzie król Bolesław poradził mu udać się do Pruss w celu nawrócenia tego kraju pogańskiego do wiary św. Wojciech usłuchał i przybył aż pod Gdańsk, gdzie od pogan został zabity d. 23 kwietnia 997 roku. Król wykupił jego ciało od Pru-

saków i złożył w kościele katedralnym w Gnieźnie, gdzie przy grobie męczennika do dzisiaj księża śpiewają pieśń przez tego Świętego po polsku ułożoną. „*Boga Rodzica, dziewica, Bogiem sławiona Marya*“.

Jest to najdawniejszy zabytek języka polskiego.

Bolesław umarł roku 1025 i nazwany został Chrobrym czyli walecznym, albo wielkim za wielkie swe czyny.

Był to król dobry, w boju tylko srogi,
Był sprawiedliwy i karał swawolę,
Pod nim bezpiecznie nasz kmiotek ubogi
Oral swe pole.

Uwaga. W Poznaniu, w kaplicy katedralnej, zwanej złotą, dla tego, że ściany i sufit są złoczone, znajduje się posąg Bolesława, i drugi ojca jego Mieczysława. Ten ostatni trzyma krzyż, dla tego, że wprowadził wiarę św. do Polski, a Bolesław stoi oparty na mieczu, gdyż granice Polski rozszerzył. Te posągi kazał wystawić swym kosztem (20,000 talarów) Edward Raczyński, jeden z najszlachetniejszych opiekunów nauk w księstwie Poznańskim, zmarły r. 1845.

MIECZYSŁAW II GNUŚNY.

Po Bolesławie Chrobrym wstąpił na tron syn jego Mieczysław II, przezwany *Gnuśnym*, dla tego, że w nieczynności i w pijaństwie życie pędził, i że część królestwa, to jest, Galicyę utracił. Żona jego Ryxa, niemka, rządziła państwem, a narod był z jej rządów wielce niezadowolony.

Mieczysław Gnuśny wszystko w Polsce zgubił,
Bo gdy nieraz szumnym miodem
Z pochlebcy swemi zabawiać się lubił,
Ryxa rządziła narodem.

Z niechętniej do nas przywieziona ziemi,
Nienawidziła Polaków;
Nas obarczała zdzierstwami okrutnemi,
Łaskami obcych dworaków.

Mieczysław umierając roku 1034 zostawił małoletniego syna *Kazimierza* pod opieką żony ale narod niebawem ją wygnał. Ryxa uciekła z synem do Niemiec, zkąd Polacy po pięciu, latach, wezwali Kazimierza do tronu, r. 1040.

KAZIMIERZ I.

Kazimierz I przezwany był niesłusznie *Mnichem*. Była wieść, że matka Ryxa, po ucieczce z Polski, wysłała syna do Francyi na

Zarys Hist. Pol. 7

nauki, do klasztoru Benedyktynów w *Clugni*, (po polsku Kluniak). Młody książę upodobał niby życie zakonne i został mnichem. W kilka lat potem, Polacy, widząc kraj swój w wielkim nieładzie z powodu nieobecności króla, chcieli Kazimierza sprowadzić do Polski. Ale ten, będąc już jakoby mnichem, nie mógł wrócić do kraju jako monarcha. Otoż Polacy prosili papieża o uwolnienie Kazimierza ze stanu duchownego. Ojciec święty na to się zgodził. A chociaż Kazimierz wstąpił na tron i ożenił się, jednakże przezwisko mnicha pozostało mu na zawsze. Wszelako cała ta powieść jest zmyśloną przez jakiegoś dawnego historyka.

Kazimierz I przywrócił porządek w Polsce, przeniósł stolicę królewską z Gniezna do Krakowa, i umierając zostawił dwóch synów: *Bolesława Śmiałego* i *Władysława Hermana*.

BOLESŁAW ŚMIAŁY.

Bolesław Śmiały tak jest nazwany, że się odznaczył mężstwem na wojnie z Węgrami i z Kijowianami. O tych wojnach nie mówimy, bo nic ciekawego nie mają. Król ten zostawił smutną pamięć po sobie, że się kłócił z biskupem krakowskim, mężem bogobojnym, imie-

niem *Stanisław*, który go upominał, ile razy źle postępował albo ile razy co niesłusznie uczynił. Otoż król, rozjątrzony tą śmiałością świętego człowieka, zabił go w gniewie przy ołtarzu. Papież, dowiedziawszy się o tak strasznym postępku, rzucił klątwę na Bolesława, to jest, zakazał mu być dalej królem, poddanych uwolnił od posłuszeństwa, a Stanisława policzył między świętych męczenników. Bolesław, dręczony sumieniem, wkrótce opuścił Polskę, przebywał czas niejaki w Węgrzech, a potem, pod obcym imieniem, przebrany za prostego człowieka, służył w kuchni, w klasztorze Ossyaku w Karyntyi (w Austrii) i tam umarł. Wieść niesie, że gdy po śmierci króla dowiedzieli się zakonnicy, że to był człowiek wyklęty od papieża, ciało jego kazali pochować po za cmentarzem. Na grobie jego tylko położono kamień, na którym był wyryty koń z jeźdźcem, z tym napisem po łacinie:

„Król Polski Bolesław, zabójca świętego Stanisława”.

Ten król, przed którym narody truchlały, *)

Dotknięty klątwą, królestwo opuszcza.

Jest klasztor Ossa na pochyłku skały,

A czarna wkoło okraża go puszcza.

---

*) Węgrzy, Kijowianie.

Tam mąż nieszczęsny, w wieku jeszcze sile,
 Długą pokutą płaci gniewu chwile—
 Tam dotąd kamień leży mchem okryty,
 Jodła mu cienia i chłodu dodawa;
 Na głazie zbrojny mąż z koniem wyryty.
 Polak czytając imię Bolesława,
 Pomny na jego nieśmiertelne czyny.
 Placze nad losem, nie pamięta winy.

Uwaga. Ów kamień grobowy jest teraz wprawiony do ściany kościelnej w tymże Ossyaku, w Karyntyi, o pół mili od miasteczka Feldkirchen. Na tym kamieniu nie ma wszakże jeźdźca, tylko koń osiodłany. Wizerunek kamienia z koniem znajduje się przerysowany we wzorach sztuki średnio-wiecznej w 1-m zeszycie p. Aleks. Przeddzieckiego.

WŁADYSŁAW HERMAN.

Władysław Herman, brat Bolesława Śmiałego, był słabym monarchą, sam się państwem nie zajmował, ale zdał rządy na swego powiernika, wojewodę krakowskiego, *Sieciecha*. Zaprzestał używać tytułu króla, tudzież zaniechał obrzędu koronacyi, i niewiadomo dla czego, nazywał się tylko *księciem polskim*.

Zostawił dwóch synów: *Zbigniewa*, który się urodził nie z królewny, i *Bolesława Krzywou-*

stego z królowny, córki króla Czeskiego, Judyty. Ponieważ syn, urodzony nie z córki królewskiej, nie miał prawa do tronu, przetoż ojciec nie naznaczył królem po sobie Zbigniewa, chociaż starszego, ale brata jego młodszego, Bolesława.

Uwaga. Władysław miał drugie imie *Herman*, dla tego, że go chrzcił biskup imieniem Herman.

BOLESŁAW KRZYWOUSTY.

Bolesław *Krzywousty*, tak jest przezwany od wargi skrzywionej przez chorobę. Panowanie jego ciągnęło się lat 38. Król ten całe życie wojował, nie dla tego aby cudze kraje zabierał, ale broniąc swego państwa od napaści. Historycy piszą, że 47 bitew wygrał.

Na początku swego panowania miał przez 13 lat ciągle nieprzyjemności z bratem Zbigniewem. Temu ojciec Władysław dał część Polski: księstwo Mazowieckie; ale on, jako starszy, domagał się od brata, niewiadomo, czy całego królestwa, czy tylko połowy. Dość tego, że ciągle z nim i sam wojował i inne narody do wojny z bratem namawiał. Nieraz Zbigniew pokonany przepraszał króla, i ten mu przebaczał; ale nareszcie zniecierpliwiony Bo-

lesław odezwał się raz, w zapale gniewu, przed swymi dworzanami, że rad byłby pozbyć się tego niespokojnego człowieka. Dworzanie królewscy znaleźli łatwo zręczność i zabili Zbigniewa. Król Bolesław mocno uczuł nad śmiercią swojego brata i ciągle się potem dręczył, że tak był nieostrożny w swych słowach.

Z pomiędzy wojen, prowadzonych przez Bolesława Krzywoustego, zasługuje na uwagę tylko jedna, z cesarzem niemieckim Henrykiem V w r. 1109. Powód do tej wojny był następny. Cesarz Henryk V, kłócił się ze swoim sąsiadem królem węgierskim Kolomanem i chciał go zepchnąć z tronu. Koloman, nie czując się sam na siłach, udał się do króla polskiego z prośbą o ratunek. Nie odmówił mu Bolesław, wszedł ze znacznem wojskiem do Węgier i zmusił cesarza do zostawienia Kolomana w pokoju. Za to cesarz postanowił zemścić się nad Polakami i wtargnął do ich kraju z niewielką siłą. Gdy wszedł do pierwszej prowincyi polskiej, do Szląska, spotkał na drodze miasto *Głogów* i otoczył je swem wojskiem. Oblężenie długo się ciągnęło, ale bez skutku. Nareszcie głód zaczął dawać się czuć w mieście. Głogowianie prosili cesarza o zawieszenie broni

na dni pięć, z warunkiem, że po upływie tego czasu poddadzą się Henrykowi, jeśli król polski w tym przeciągu nie nadeszle posiłków. Cesarz zgodził się; ale na pewno, że dotrzymają słowa, kazał sobie dać na zakładników dzieci najbogatszych rodzin Głogowa. Mieszkańcy to uczynili—i śpiesznie wysłali poselstwo do Bolesława prosząc o najprędszą pomoc. Ale król odpowiedział, aby się teraz sami bronili, że potem chyba przysze im wojsko. Gdy owe pięć dni upłynęły cesarz, dowiedziawszy się, że Głogowianie nie myślą o dotrzymaniu słowa, kazał ich dzieci prowadzić przed swoim wojskiem, narażając je na śmierć pierwszą i niechybną, jeśliby mieszkańcy opór stawić myśleli. Ale Głogowianie niedługo się wahali; nie-szczęśliwi zakładnicy pierwsi śmierć ponieśli w tym szturmie. Bolesć rodziców, bolesć wszystkich mieszkańców była niesłychana i takim ich zapaliła męztwem, że przez kilka dni bronili się od nieprzyjaciół to kamieniami, to zrzucając na nich kłody, to zalewając oczy smołą i wodą wrzącą. Nareszcie cesarz, utraciwszy niemało wojska, cofnął się od Głogowa i poszedł do Wrocławia, miasta mniej obronnego. Tu na obszernej równinie doścignął go Bole-

sław. Zaszła krwawa bitwa a zwycięstwo zostało przy Polakach. Cesarz, zmieniawszy suknie dla niepoznania, uszedł z placu. Bolesław kazał pochować ciała zabitych swych żołnierzy; niemieckie zaś trupy na polu zostały. Wkrótce gromadzące się psy na pożarcie niepogrzebanych ciał nadały temu miejscu, nazwisko *psiego pola* (Hundsfeld).

Blisko Wrocławia bój się krwawy wszczyna,
Brzmia w powietrzu trąb odgłosy,
Uderza księżę w pień Niemców wycina,
Poległy trupów ich stosy.

Tłum psów żarłocznych pokrwawione szczątki,
Okropnie wyjąc, rozrywa;
A lud to miejsce, dla wiecznej pamiątki,
Psiem polem dotąd nazywa.

Bolesław jest szczególnie pamiętny przez to, że umierając podzielił królestwo na cztery części między czterech synów. Władysławowi dał księstwo Szląskie, Bolesławowi Kędzierzawemu Mazowieckie, Mieczysławowi Staremu Wielko-polskie (dziś Poznańskie), Henrykowi księstwo Sandomierskie. Miał wprowadzić i piątego syna Kazimierza, ale temu nic nie dał — i niewiadomo dla czego. Zalecił nadto, aby najstarszy z rodziny sprawował zawsze rządy

królestwa, to jest, aby w czasie wojny był głównym wodzem, a w czasie pokoju, aby czuwał nad spokojnością w całej Polsce i godził kłócących się braci i krewnych. W nagrodę za te trudy miał ów starszy książę posiadać księstwo Krakowskie, Łęczycę i Pomorze. Starszeństwo zaś miało przechodzić z brata na brata, a po śmierci wszystkich braci, na synów najstarszego brata, potem na synów młodszego—i tak dalej.

Od czasu podziału Polski przez Bolesława Krzywoustego, panujący w Polsce przestają nazywać się królami, lecz noszą tytuł książąt. Byli tedy osobni książęta Mazowieccy, osobni Wielko-polscy, osobni Mało-polscy czyli Sandomierscy. Za najstarszych jednak i najznakomitszych uważali się książęta Krakowscy, i dla tego oni tylko są tu w chronologii i historii wyliczeni.

KSIĄŻĘTA KRAKOWSCY.

Książęta Krakowscy byli następujący:

Władysław II.

Bolesław IV Kędzierzawy.

Mieczysław III Stary.

Kazimierz II Sprawiedliwy.

Leszek V Biały.

Władysław Laskonogi.

Leszek Biały, powtórnie.

Bolesław V Wstydlivy, i

Leszek VI Czarny.

WŁADYSŁAW II. BOLESŁAW KĘDZIERZAWY.

Władysław II, chciał odebrać braciom ich księstwa, ale bracia zwyciężyli go i wygnali z Krakowa r. 1148. Władysław uciekł do Niemiec i tam umarł, zostawiwszy trzech synów. Szlachta zaś Krakowska wezwała, na miejsce Władysława, brata jego Bolesława IV Kędzierzawego Księcia Mazowieckiego. Za jego panowania wrócili z Niemiec synowie Władysława II, i prosili stryja, aby im wrócił dziedzictwo ojcowskie, to jest księstwo Szląskie. Bolesław zlitował się nad synowcami i dał im to księstwo r. 1163. Od nich zaczynają się w Polsce osobni książęta—Szląscy.

Jest jeszcze jeden wypadek w historyi Bolesława Kędzierzawego, o którym tu powiedzieć musimy. Jest to jego wyprawa przeciw Prusakom w roku 1167. Prusacy co rok robili wycieczki do księstwa Mazowieckiego. Bolesław

zgromadził wielkie siły i poszedł na nieprzyjaciół. W wojsku znajdował się też brat jego Henryk, książę Sandomierski. Ten, idąc na wojnę, ponieważ był bezdzietnym, zapisał swe księstwo najmłodszemu bratu, Kazimierzowi, który nic od ojca nie dostał. Wyprawa na Prusaków poszła najgorzej; cały kwiat wojska zginął w bagnach, na które przez zdradę został zaprowadzony. Książę Henryk życie wśród błota utracił, a księstwo jego spadło na Kazimierza roku 1167.

MIECZYŚŁAW STARY. KAZIMIERZ SPRAWIEDLIWY.

Bolesław Kędzierzawy, umierając w r. 1173, zostawił wprawdzie syna Leszka, ale ten, na mocy testamentu Bolesława Krzywoustego, nie mógł posiadać księstwa Krakowskiego i najwyższej władzy w Polsce. Władza ta należała do najstarszego w rodzeństwie; najstarszym zaś był *Mieczysław*, książę Wielko-polski, przewany *Starym*, dla powagi i surowości w postępowaniu. Otoż Mieczysław Stary objął tron krakowski po zmarłym Bolesławie Kędzierzawym, którego syn *Leszek* pozostał w dziedzictwie ojcowiskiem: w księstwie Mazowieckiem.

Mieczysław Stary krótko rządził Krakowem, bo tylko cztery lata od 1173—1177; został wygnany przez panów, którym się nie podobał za swoją surowość. Naówczas Krakowianie wzywali do tronu księcia Sandomierskiego *Kazimierza*, który jest znajomy pod imieniem *Kazimierza Sprawiedliwego*. Książę ten z początku wymawiał się od przyjęcia korony krakowskiej, gdyż kochał brata, przez którego był wychowany, ale gdy Krakowianie zagrozili mu, że udadzą się do obcych monarchów, zapraszając ich do swojego tronu, przystał na ich życzenie i przybył do Krakowa. Mieczysław zaś wrócił do własnego księstwa dziedzicznego, to jest do Poznania.

Kazimierz, osiadłszy w Krakowie, i widząc jak tameczni panowie i książęta wynoszą na tron książąt lub z niego spychają, wedle swego upodobania, umyślił iść we wszystkim za ich wolą i radą. Panowie i książęta, ujęci tą jego powolnością, nazwali go *Sprawiedliwym*, i w roku 1180 na zjeździe w miast. Łęczycy przysięgli mu, że odtąd nikogo innego na tron krakowski obierać nie będą, tylko z jego rodziny. Jakoż, w rzeczy samej, od tego czasu, aż do Kazimierza Wielkiego, dzieci Kazimie-

rza Sprawiedliwego ciągle tron krakowski posiadały.

Za jego panowania w roku 1183 umarł bezpotomnie Leszek książę Mazowiecki i zapisał swoje księstwo Kazimierzowi II. Tym sposobem Kazimierz, który nic od ojca nie dostał, posiadał trzy księstwa: Sandomierskie po śmierci Henryka, Krakowskie dane mu przez szlachtę i Mazowieckie zapisane przez Leszka.

LESZEK BIAŁY. WŁADYSŁAW ŁASKONOGI.

Kazimierz II; umierając roku 1194 zostawił dwóch małoletnich synów: *Leszka Białego* i *Konrada* pod opieką wojewody krakowskiego Mikołaja, wojewody Sandomierskiego Goworka i własnej ich matki Heleny. Mikołaj był najbogatszym panem w księstwie krakowskiem; szlachta się go lękała i słuchała, bo był gwałtownym i okrutnym; Goworek przeciwnie był łagodnym i cnotliwym człowiekiem. Małoletność Leszka trwała od roku 1194 do roku 1202. Przez cały ten czas kłócili się z sobą Mikołaj i Goworek. Mikołaj nienawidział swego towarzysza dla tego, że Leszek więcej okazywał miłości i szacunku dla Goworka, niżeli dla niego. Gdy Leszek doszedł już do pełnoletności i

sam miał rządzić Krakowem, Mikołaj oświadczył mu, że nie zostanie księciem krakowskim, chyba wtenczas, kiedy oddali od siebie Goworka. Leszek nie przystał na ten warunek.

Kiedy Goworek usłyszał, że młody książę nie chce przyjąć korony krakowskiej dla tego tylko, aby nie usuwać od siebie swego dobrego opiekuna, zachęcał go i prosił aby tego nie czynił.

Oto są słowa, które poeta kładzie w usta Goworkowi:

„Panuj, kiedy lud cię wzywa,
Niech kraj na tem nie szkodzi,
Że mnie zawiść prześladowe.

Ja stary, władzy nie cheiwy,
Do skromnej ojców zagrody
Wróce, wygnaniec szczęśliwy,
Ty nasze uśmierz niezgody.

Jeśli za to, żem pracował,

Łos mi usłyszeć zostawi,

Ze tego, com ja wychował,

Naród polski błogosławi,

Nie umrę w cieniu mej strzechy,

Bez słodkiej w sercu pociechy“.

Młody książę, ujęty tą gotowością Goworka do ustąpienia ze dworu królewskiego, byle mu

nie przeszkadzać do panowania w Krakowie, dobrowolnie zrzekł się praw swoich do korony.

„Nie chcę, rzekł, państwa, ni korony;
Nad blask, co berło udziela,
Wyżej cenię przyjaciela“.

Naówczas Mikołaj, do żywego obrażony, skłonił pieniędzmi i postrachem Krakowianów, iż ci nie uznali Leszka za swego księcia. Książę ten usunął się do swoich księstw dziedzicznych do Sandomierza i Mazowsza. Mikołaj zaś wezwał na tron krakowski Władysława Laskonogiego, księcia Wielko-polskiego, syna Mieczysława Starego.

Władysław Laskonogi, od nóg cienkich tak nazwany, panował krótko, od roku 1202 do 1207. W tym roku umarł wojewoda Mikołaj, a szlachta krakowska, która, szczerze żałowała Leszka, odebrała koronę Władysławowi, a wróciła ją Leszkowi. Władysław zaś udał się do swego księstwa dziedzicznego, do Wielkiej-polski.

Leszek biały, od białych włosów tak nazwany, zaczął rządzić osobiście w r. 1207. Panowanie jego trwało lat 20, od roku 1207 do 1227. Tu widzimy dwa ważniejsze wy-

padki: *podział królestwa z bratem Konradem* i *utrata Pomorza*.

Podział królestwa z Konradem. Leszek Biały, skoro wrócił na tron krakowski, ustąpił bratu Konradowi na wieczne czasy księstwo Mazowieckie, Kujawy, także miasta Dobrzyn i Chełmno. Tento Konrad stał się początkiem *udzielnych książąt mazowieckich*, których gałąź przetrwała w Polsce aż do ostatnich książąt: Janusza i Stanisława, zmarłych za Zygmunta Starego. Po ich zaś śmierci, księstwo Mazowieckie przyłączone zostało do królestwa Polskiego 1529 r.

Utrata Pomorza. Drugim pamiętnym wypadkiem za Leszka Białego jest utrata Pomorza. Był tam rządcą w imieniu króla niejaki Świątopelk. Ten po dwudziestu latach rządzenia Pomorzem, zażądał od Leszka, aby go uznał za niezawisłego księcia Pomorza. Gdy Leszek na to nie przystał i z wojskiem przybył nad granicę Pomorza, do miasteczka Gąsawy, Świątopelk napadł nań zdradziecko i własną ręką zabił go w łaźni. Odtąd został *udzielnym panem Pomorza* w r. 1227.

BOLESŁAW WSTYDLIWY.

Po Leszku Białym rządził Krakowem i Sandomierzem syn jego *Bolesław Wstydlivy*.

Za tego księcia osiedli w granicach Polski *Krzyżacy* i ukazali się *Mongolowie*.

Kto to byli *Krzyżacy*? — *Krzyżacy* był to zakon żołnierski, to jest, że w tym zakonie nie było mnichów, jak w innych zakonach, ciągle zajętych modlitwą, ale byli żołnierze którzy przysięgali nigdy się nie żenić, do końca swego żywota nie porzucać zakonu i ciągle wojować z niewiernymi. Kto był w tym zakonie, nosił *biały płaszcz* z czarnym krzyżem. Od krzyża zakon ten otrzymał nazwę *Krzyżaków*. Sami tylko Niemcy do tego zakonu wstępowali. Ponieważ ci *Krzyżacy* sławni byli z mężstwa, Konrad wezwał ich do swego księstwa, prosząc, aby go bronili od jego mężnych sąsiadów — Prusaków, którzy naówczas byli poganami. *Krzyżacy*, w ciągu lat 50, potrafili podbić całe Prusy, nawrócili mieszkańców do wiary świętej i razem stali się panami ich ziemi. Że zaś *Krzyżacy* byli okrutni i bardzo źle się obchodzili ze swymi poddanymi, dla tego Prusacy często się przeciw nim bunto-

wali, ale zawsze byli zwyciężani i coraz gorszego doznawali losu.

Kto to byli *Mongołowie*?—*Mongołowie* czyli *Tatarowie*, był to lud dziki, który wyszedł z Azji pod dowództwem *Batego*, zawojował Rosyą w r. 1240 i całą Polskę ogniem i mieczem spustoszył. Ci *Mongołowie* lub *Tatarowie* osiedli przy ujściu Wołgi, nad morzem Kaspijskiem i tam założyli państwo, znane pod imieniem *Złotej Hordy* czyli złotego namiotu, dla tego że wszyscy *Tatarowie* mieszkali pod namiotami, a ich księżę pod namiotem złotym. Namiot zaś po tatarsku nazywa się *Horda*.

Bolesław, dla skromnego życia nazwany *Wstydlivym*, umarł bezpotomnie w roku 1279 i naznaczył swoim następcą wnuka bratniego *Leszka Czarnego*.

Żona jego zwała się *Kunegundą (Kinga)*; była córką króla węgierskiego *Beli*. O niej powiadają, że kiedy wyjeżdżać miała do Polski, do męża, a ojciec zapytał, jakie chce z sobą zabrać bogactwa, *Kunegunda* prosiła aby jej pozwolił wziąć to, co równie dla bogatego jak i dla ubogiego jest pożytecznem. Ojciec na to pozwolił. Córką poszła do miejsca, gdzie sól kopano; tam wrzuciła do lochu ślubny pier-

ścioneek. Gdy przybyła do Polski, wyszła za Kraków, gdzie jest teraz Wieliczka, i tam ziemię kopać kazała. W pewnej głębokości znaleziono bryłę soli, a w niej ów ślubny pierścioneek. Odtąd Polska własną sól mieć zaczęła. Było to około roku 1252.

..... Węgierski król
Srebra i soli jest panem;
Chciał córę z srebrnem wyprawić wianem,
Kinga prosiła o sól.

Król solną górę dał swojej córce,
Matce walecznych Polaków,
A Bóg rozkazał tej solnej górze,
By się przeniosła pod Kraków.

(Adam Garczyński).

Kunegunda dla pobożnego życia w poczet świętych policzoną została.

LESZEK CZARNY.

Leszek Czarny, od czarnych włosów tak nazwany, panował lat 10 od roku 1279—1289 a rządy jego nic pamiętnego nie zawierają.

Zaburzenia w Polsce od r. 1289—1300.

Po Leszku Czarnym, który zmarł bezdzietnie w r. 1289, nastąpiło wielkie zamieszanie w Polsce, albowiem czterech książąt chciało rządzić w Krakowie. Ten czas zamieszania trwał lat 11, od r. 1289 do 1300. Książęta ci zwali się: *Henryk*, książę Wrocławski (Wrocław leży w Szląsku), *Przemysław* książę Wielkopolski, *Władysław Łokietek*, brat Leszka Czarnego, na koniec *Wacław*, król Czeski. Każdy z owych czterech książąt panował z kolei.

Zkąd pochodziły ich prawa do korony krakowskiej?—Naprzód, gdy zmarł Leszek Czarny w r. 1289, szlachta księstwa Krakowskiego i Sandomierskiego wezwała do tronu Władysława Łokietka, brata Leszka Czarnego, lecz mieszcianie Krakowscy, odłączywszy się od szlachty, zaprosili Henryka Wrocławskiego. Ten pokonał Łokietka i zajął tron Krakowski, ale rok tylko panował. Umierając, w roku 1290, zapisał księstwo Krakowskie bratu ciotecznemu Przemysławowi, który był księciem Wielkopolskim. Ten Przemysław nie mógł opanować Krakowa, bo mu ciągle przeszkadzał Łokietek, ale jest pamiętny przez to, iż przyłączył Po-

morze do Wielkiej-polski w roku 1294, po śmierci ostatniego księcia Mestwina, syna Świętopełka, który zabił Leszka Białego. Przemyśław, nie mogąc zostać księciem Krakowskim, chciał przynajmniej być królem w swoim księstwie Wielkopolskiem, i dla tego prosił papieża, aby mu nadał tytuł króla. Papież Bonifacy VIII. na to się zgodził; Przemyśław koronował się w Gnieźnie na króla polskiego, czyli raczej Wielko-polskiego w roku 1295. Przemyśław, będąc królem Wielko-polskim, posiadał zarazem i Pomorze. Lecz niedługo panował, gdyż został zabity w miasteczku Rogoźnie od sąsiednich Niemców, którzy się jego potęgi lekali.

Po śmierci Przemyśława, który umarł bezpotomnie, Wielkopolanie i Pomorzanie obrali sobie za pana Władysława Łokietka w roku 1296. Ten także niedługo nad nimi panował, zaledwie cztery lata. Przez ten czas musiał wojować z Wacławem królem Czeskim, który chciał podbić Polskę, korzystając z jej zamieszania. Nakoniec, zwyciężony przez Wacława, musiał z kraju uciekać i ukrywać się za granicą, a na tron polski wstąpił Wacław i panował lat 6.

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK KRÓL POLSKI.

Po śmierci Wacława, w roku 1306, Krakowianie, Wielkopolanie i Pomorzanie wezwali znowu na tron Władysława Łokietka, który panował od roku 1306 do 1333. Na początku jego panowania, Krzyżacy, widząc że Łokietek nie ma wojska i pieniędzy, zabrali mu Pomorze w r. 1308. Władysław musiał wicheru kraj ten zostawić, bo miał inne w domu kłopoty. W lat 11 potem, na żądanie swoich poddanych, przyjął tytuł króla całej Polski, w r. 1319, koronował się w Krakowie i odtąd wszyscy, w Polsce panujący, znowu się nazywają *królami*.

W r. 1331 Łokietek chciał odzyskać Pomorze od Krzyżaków i wydał im bitwę pod *Płowcami*, w Kujawach, w księstwie Mazowieckiem. Wygrał wprawdzie tę bitwę, ale nie odniósł z niej żadnej korzyści, bo Krzyżacy dostali z Niemiec nowe wojsko i potrafili oprzeć się Łokietkowi.

Łokietek miał córkę Elżbietę, którą wydał za mąż za króla węgierskiego *Karyberta*, czyli Karola Roberta, a syna Kazimierza ożenił

z *Aldoną*, córką Giedymina księcia Litewskiego.

Uwaga. Władysław otrzymał nazwę *Łokietek* od nadzwyczaj małej urody.

KAZIMIERZ WIELKI.

Po śmierci Władysława Łokietka wstąpił na tron polski syn jego Kazimierz Wielki.

Król ten nazwany jest *Wielkim* nie z powodu wojen i podbojów, ale za mądry rząd kraju, za stawianie miast i zamków, za hojność swoją i sprawiedliwość. Z powodu zaś szczególnej opieki, jaką dla klasy rolniczej okazywał, że jej bronił od ucisku, szlachta przeważała go *królem chłopów*.

Sławny z praw uczciwych wielu,

Leży w grobie na Wawelu.

Król kochany od narodu,

A ostatni z Piastów rodu;

Niegdyś *królem chłopków* zwany,

Sprawiedliwy i kochany;

I wziął Polskę budowaną,

A zostawił murowaną.

Kazimierz Wielki przyłączył do Polski Ruś Czerwoną czyli Galicyą, w roku 1340. Pamięć

tny jest także przez ogłoszenie praw dla Polski w r. 1347, w miasteczku *Wiślicy*. Prawa te są zebrane w jedną księgę, która się zowie *Statutem Wiślickim*. Prawa są pisane po łacinie, a wyraz *statut* znaczy *postanowienie* albo *prawo*.

Kazimierz, widząc, że nie ma potomka płci męskiej, zapisał, za zgodą panów i księży, koronę polską swojemu siostrzanowi *Ludwikowi*, synowi *Elżbiety* i *Karyberta*, króla węgierskiego.

Kazimierz umarł w roku 1370 i w swojej osobie zakończył dom Piastów w linii męskiej na tronie polskim. Po nim, na mocy zgodzenia się całego narodu, wstąpił siostrzan jego *Ludwik Węgierski*.

LUDWIK WĘGIERSKI.

Ludwik nie był dobrym królem dla Polski, sam w tym kraju nie siedział; za niego rządziła matka, *Elżbieta*, ale się ta okazała najgorszą Polką, kochała tylko Węgrów, uciskała lud Polski i wszystkie bogactwa z Polski do Węgier wywoziła. Przetoż pamięć rządów Lud

wika jest smutną dla Polaków. Król ten, nie mając syna, wyjednał od nich, iż córkę jego *Jadwigę*, uznali za swoją królowę, a Ludwik uwolnił ich za to od płacenia podatków.

Uwaga. Od tego czasu skarb polski był zawsze ubogim. Ile razy król chciał odeprzeć nieprzyjaciół, którzy do Polski wpadali, musiał naprzód zwoływać panów i szlachtę do siebie na radę, która zwała się *sejmem* i wykladać im powody, dla których chce wojnę prowadzić, zarazem prosić o pieniądze i o wojsko.

Jeśli panowie zgadzali się na prowadzenie wojny, wówczas naznaczali, ile kto ma dać pieniędzy, wysyłano urzędników, którzy jeździli od domu do domu wybierając pieniądze; potem, gdy je zebrano, najmowali wojsko, i z tem wojskiem szli wodzowie przeciwko nieprzyjaciółom. Ale, ponieważ wszystko to nader powoli się odbywało, nieprzyjaciół miał zazwyczaj czas złupić miasta, popalić wsie, zabrać wiele ludu i bydła, i z całą zdobyczą wrócić bez przeszkody do swojego kraju. Jeśli zaś kiedy sam król polski chciał niespodzianie wtargnąć do ziemi nieprzyjacielskiej, zawsze nieprzyjaciół wcześniej o tem wiedział i czekał już na granicy z wielką siłą do odporu.

Zkądże nieprzyjaciół dowiadywał się o zamiarach królewskich? — Ztąd, że król Polski nie mógł przedsięwziąć żadnej wojny tajemnie, że musiał pytać się o to swoich panów i żądać podatków na wojnę. Wieść o gotującej się wojnie, przechodząc z ust do ust, dochodziła prędko do nieprzyjaciół, którzy zaraz mieli się na ostróżności. Ztąd poszło, że prawie żadna wojna nie udała się Polakom, a pierwszy początek tego nieszczęścia pochodził z mniemaney łaski Ludwika Węgierskiego, który uwolnił szlachtę od podatków.

Familia Jagiellońska.

JADWIGA. JAGIEŁŁO.

Jadwiga wstąpiła na tron w r. 1384. Wkrótce potem, wielki książę Litewski, *Jagiello*, który był poganinem, przysłał posłów do Jadwigi, oświadczając, że przyjmie wiarę chrześcijańską z ludem litewskim, jeśli ta księżniczka zechce pójść za mąż za niego. Jadwiga na to przystała. Jagiełło ochrzcił się w Krakowie, otrzymał imię *Władysława*, ożenił się z Jadwigą i został królem polskim. On zaczął w swojej osobie familią Jagiellońską, która panowała w Polsce od roku 1386 do 1572.

Królowie tej familii mieli osobny kraj dzie-
dziczny, który się nazywał wielkiem księstwem
Litewskiem. Władysław Jagiełło, po chrzcie
swoim w Krakowie, udał się z Jadwigą do
Litwy i na Żmudź, i oba te kraje osobiście
do wiary św. nawrócił. Wstąpienie jego na
tron polski tę korzyść dla Polski przyniosło,
że Litwa przestała być dla niej szkodliwą.
Kiedy Jagiełło wstępował na tron polski, Li-
twini prosili go, aby im dał osobnego księcia,
któryby nimi rządził podczas jego nieobecno-
ści. Jagiełło zgodził się na to, ale pod wa-
runkiem, że Litwini nie będą się odłączali od
Polaków, że, chociaż mieć będą osobnego księ-
cia, jednakże ten książę nie będzie nigdy wo-
jował z Polakami, że Litwini i Polacy będą
się uważali za przyjaciół. Litwini wszystko
przyrzekli, a Jagiełło nazначył im na wiel-
kiego księcia brata stryjecznego *Witolda*, syna
Kiejstuta. Wkrótce potem Krzyżacy, bardzo
zasmuceni z tej przyjaźni między Polakami a
Litwinami, zaczęli namawiać panów litewskich,
a nawet i samego Witolda, aby się od Polski
oddzielili, aby wsie i miasta polskie grabili, i
że im Krzyżacy pomoc zawsze będą dawali.
Gdy się o tem Jagiełło dowiedział, poszedł

z Witoldem na Krzyżaków i pobił ich w Prusiech, pod miasteczkiem *Grünwaldem* i *Tannebergiem* w r. 1410. Potem zwołał panów litewskich i polskich do miasta Horodła w roku 1413 i tam kazał im znowu przysiąc, że żyć z sobą będą w przyjaźni i połączeniu, nie słuchając chytrej namowy Krzyżaków. Połączenie to nazywa się *Unią Horodelską*. (*Unia* jest wyraz łaciński i znaczy połączenie).

Władysław Jagiełło cztery razy był żonaty. Jadwiga umarła bezpotomnie w roku 1399, a z czwartej żony, *Zofii*, księżniczki kijowskiej, zostawił dwóch synów: *Władysława* i *Kazimierza*. Z rodziny Jagiellońskiej mieliśmy siedmiu królów, wszyscy byli łagodni i cnotliwi.

Imiona ich są następujące:

Władysław Jagiełło.

Władysław Warneńczyk.

Kazimierz Jagiellończyk.

Jan Albert.

Aleksander.

Zygmunt I. Stary.

Zygmunt II. August.

**WŁADYSŁAW WARNEŃCZYK. KAZIMIERZ JAGIEL-
ŁOŃCZYK.**

Władysław Warneńczyk wstąpił na tron w roku 1434; w lat sześć potem został wybrany na króla przez Węgrów roku 1440. W tym czasie Turcy gotowali się zabrać Węgry; Władysław, chcąc uprzędzić ich napad, poszedł z wojskiem do ziemi tureckiej, gdzie zginął w bitwie pod twierdzą Warną, w roku 1444. i od tej okoliczności otrzymał smutny przydomek *Warneńczyka*.

Po Władysławie objął tron polski brat jego Kazimierz, przezwany *Jagiellończykiem*, że był synem Jagiełły, chociaż dla tej przyczyny możnaby i Władysława nazywać Jagiellończykiem, gdyż równie był synem Jagiełły. Kazimierz Jagiellończyk tem jest pamiętny, że prowadził długą wojnę z Krzyżakami. Gdy Krzyżacy bardzo uciskali swoich poddanych Prusaków, ci prosili króla polskiego o pomoc, obiecując zupełnie poddać się jemu, jeśli ich oswobodzi z pod władzy Krzyżaków. Kazimierz rozpoczął z tego powodu wojnę, która trwała lat 12. Zakończył ją pokój w Toruniu r. 1466. Król Polski odebrał Krzyżakom połowę Prus, a drugą

musiał im zostawić, bo tego wymagał koniecznie papież, który myślał, że zakon krzyżacki jest pożyteczny dla wiary, i że przeto nie należało go zupełnie niszczyć. Przez ten pokój Toruński król odzyskał także Pomorze, które Krzyżacy zabrali byli Łokietkowi.

Kazimierz Jagiellończyk miał sześciu synów. Najstarszy Władysław nie panował w Polsce, ale w Czechach i Węgrzech, gdzie rozpoczął linią Jagiellońską, która wydała dwóch królów: *Władysława* i jego syna *Ludwika*. Linia ta panowała w Czechach i Węgrzech od r. 1471 do 1526, to jest przez 56 lat.

Drugim synem Kazimierza Jagiellończyka był *Kazimierz*. Ten umarł młody, a dla pobożności i cnotliwego życia został między świętych przez papieża policzony. Ciało jego spoczywa w katedrze wileńskiej, w osobnej marmurowej kaplicy.

Trzecim synem Jagiellończyka był *Frydryk*, który został księdzem, a potem biskupem krakowskim i kardynałem.

Trzej ostatni synowie Kazimierza Jagiellończyka: *Jan Albert*, *Aleksander* i *Zygmunt Stary*, panowali kolejną w Polsce.

Kazimierz miał także kilka córek; z nich zasługuje na uwagę Zofia, która wyszła za mąż za Niemca, za księcia Brandeburskiego, i miała syna *Alberta*, który potem został wielkim mistrzem Krzyżaków.

Wtenczas Jagiellów rozkrzewione plemie

Szeroko wszędy słyęło;

Czechy, Szląsk żyzny i Węgierskie ziemie

Pod berło swoje ujęło.

Gdy wszystko kwitnie, wszystko wienńczy sława,

Kopernik światu nowe nadał prawa.

Uwaga. Za Kazimierza Jagiellończyka urodził się w Polsce *Mikołaj Kopernik*, mąż uczony, który przez to szczególnie jest pamiętny, że pierwszy nauczył iż ziemia obraca się około słońca, gdy przedtem mniemano, że słońce krąży około ziemi.

JAN ALBERT. ALEKSANDER.

Gdy Jan Albert wstąpił na tron polski w roku 1492, brat jego Aleksander został księciem Litewskim. Zygmunt tylko, najmłodszy z braci, nic nie miał. Postanowił zatem Jan Albert zawojować dla niego Mołdawią i Wołoszczynę (zobacz na mapie gdzie leżą te kraje). Lecz gdy wszedł do ogromnego lasu w Mołdawii,

zwanego od wielkiej ilości buków, lasem Bukowińskim, tameczni mieszkańcy popodcinali drzewa, które, padając na Polaków i na konie, znaczną część jazdy polskiej wygubiły. Z tej okoliczności urosło przysłowie:

Za króla Olbrachta.

Poginęła szlachta.

Olbrachtem nazywano Jana Alberta. Król ten umarł bezpotomnie; a na jego miejsce wstąpił Aleksander; który był uprzednio księciem litewskim.

Aleksander pamiętny jest przez powtórne zebranie praw polskich, bo się ich wiele namnożyło od czasu ogłoszenia statutu Wiślickiego. Prawa, przez Aleksandra zebrane, zowią się *Statutem króla Aleksandra*.

Król ten miał przy sobie jednego ulubieńca, który nazywał się *Michałem Glińskim*. Był to wielki pan litewski, którego król tak serdecznie kochał, że wszystko robił, co mu tylko Gliński doradził lub kazał.

ZYGMENT I. STARY.

Po śmierci Aleksandra, zasiadł na tronie Zygmunt I, przezwany *Starym*, dla różnicy od syna jego, zwanego także Zygmuntem.

Król Zygmunt oddawna nie lubił Glińskiego, i skoro został królem, kazał mu usunąć się ze swego dworu. Obrażony Gliński uciekł do Rosyi i namówił Cara *Wasila*, aby wojnę wydał Polsce. Wojna ta, raz zaczęta, trwała 20 lat i skończyła się na tem, że Zygmunt utracił piękne i bogate miasto Smoleńsk w roku 1514.

Jaki był koniec Glińskiego? Car Rosyjski uwiadomiony, że Gliński, zdradziwszy uprzednio Polaków, chciał potem zdradzić Rosyan i nazad wrócić do króla polskiego, wtrącił go do więzienia, gdzie miał już umrzeć; ale, że zgodził się przyjąć wiarę prawosławną, to jest wyznawaną w Rosyi, Wasil darował mu życie i swobodę. Po kilku latach potem Car Wasil poznał się z synowicą Glińskiego, imieniem *Heleną*, którą nadzwyczaj upodobał i zaślubił. Odtąd Michał Gliński bawił ciągle na dworze cara, który umierając naznaczył go opiekunem małoletniego swego syna Iwana, zwanego potem Iwanem Groźnym. Nie długo po śmierci cara Wasila, Michał wpadł w niełaskę u swojej synowicy, która go wtrąciła do więzienia i oczy mu wydrzeć kazała,

W okropnych cieniach pieczarów podziemnych,
Gdzie promień słońca nigdy nie dochodził,
Kędy kaganiec, z środka sklepień ciemnych
Zwieszony, blade promienie rozwodził,
Gliński, znajomy z zwyczajów i niecnoty,
Liczyl dni smutne ciężkimi zgryzoty,
Na czoło wiekiem i troską zorane,
W nieładzie śnieżne spadały mu włosy;
Oczy wydarte, krwią spiekłą zalane,
W twarzy wyryte długich cierpień ciosy.
Na rękę głowę nachyloną śpierał,
Wzdychał i żale głębokie wywierał.

Po kilku miesiącach bolesnych cierpień Gliński zakończył swój żywot w więzieniu.

Tak zginął Gliński wyniosły i śmiały,
Gdyby nie pycha, godzien świetnej chwały.

Zygmunt Stary ożenił się w r. 1518 z księżniczką włoską *Boną*, z rodziny Sforców; była to piękna, ale niegodziwa kobieta; zostawiła po sobie pamięć łakomej, chytrej i złośliwej osoby.

Oto sławna Bona,
Zygmuntowa żona,
Zła kobieta niepotroszka,
Z piekła rodem włoszka.

Zygmunt miał z niej jednego syna *Zygmunta Augusta*, i kilka córek, z których tu wymieniamy *Katarzynę* i *Annę*.

Za Zygmunta Starego zaszła zmiana między Krzyżakami. Wielki ich mistrz *Albert Brandeburski*, siostrzan króla polskiego, przyjął wiarę luterską, ożenił się i, chcąc zostać udziałnym panem Prus, wygnał z tamtąd Krzyżaków w roku 1525. Krzyżacy przenieśli się do Niemiec, a Albert począł nazywać się *Księciem Pruskim*, pod opieką Polski.

W r. 1529 umarli ostatni Książęta Mazowieccy, dwaj bracia: *Stanisław* i *Janusz*, a ich księstwa zostały do Polski przyłączone.

ZYGMUNT II. AUGUST.

Po zgonie Zygmunta Starego wstąpił jego syn Zygmunt August w r. 1548. Ponieważ ten książę ożenił się był uprzednio, bez wiedzy matki, ze swoją poddanką księżniczką *Radziwiłłówną*, imieniem *Barbarą*, Bona chciała aby panowie polscy zmusili go do porzucenia żony, grożąc odjęciem korony polskiej. Ale Zygmunt-August oświadczył, że prędzej wyrzeczy się tronu, niż *Barbary*; panowie zatem musieli uznać jego żonę za królowę polską i ją koronować. *Barbara* wszelako wkrótce umarła po koronacyi, a śmierć jej przypisują truciznie przez *Bonę* zadanej.

Zygmunt-August nabył w r. 1561 prawa do trzech krajów nad morzem Bałtyckiem leżących, do Estonii, Inflant, i Kurlandyi, następnym sposobem. — W tych trzech krajach panował zakon rycerski podobny do Krzyżaków, który nosił imię *Kawalerów Mieczowych* dla tego, że mieczem te strony nawrócił do wiary chrześcijańskiej, i że każdy rycerz na piersiach nosił dwa złote miecze na krzyż złożone. Car Rosyjski Iwan Groźny postanowił podbić ziemie Kawalerów Mieczowych. Naówczas wielki mistrz *Gotard Ketler*, nie mając znikąd wsparcia, przybył do Wilna, tam prosił króla Zygmunta-Augusta o pomoc przeciw Rosyi. Ketler i król zrobili z sobą taką umowę: — Zakon Kawalerów Mieczowych będzie zniesiony, Ketler ożeni się podobnie jak Albert Brandeburski i zostanie księciem Kurlandyi. Król otrzyma dwa kraje: Estonią i Inflanty, a za to bronić będzie Ketlera od napaści Iwana Groźnego. — Tym sposobem król polski wplątał się w wojnę z Carem Rosyjskim, która dziesięć lat trwała i była wcale niepomysłną dla Zygmunta, bo Car zabrał prawie całe Inflanty, a Estonia, nie mogąc doczekać się od króla polskiego pomocy, poddała się

Szwecyi. Wojnę tę zakończył potem Stefan Batory.

Zygmunt-August, będąc bezdzietnym i czując się słabym na zdrowiu, zwołał na sejm do Lublina panów polskich i litewskich w r. 1569 i tam im oświadczył, że tronu polskiego i litewskiego nikomu zapisywać nie będzie, że im pozwala mieć od tego czasu królów obieralnych, to jest, że po śmierci każdego króla będą mogli wzywać do tronu, kogo się podoba, a za to wymagał, aby jeszcze raz Polacy i Litwini przysięgli, że nigdy się z sobą rozłączać nie będą.

Czegoż nim umrę, więcej mogę żądać,
Jak jeden naród w dzieciach mych oglądać!

Polacy i Litwini zawarli z sobą związek, który się nazywa *Unią Lubelską*.

Zygmunt-August, na kilka lat przed śmiercią, wydał siostrę Katarzynę za króla szwedzkiego Jana III; z tego małżeństwa urodził się Zygmunt, późniejszy król polski, znany pod imieniem Zygmunta III Wazy.

Zygmunt-August umarł w r. 1572 i zakończył w swojej osobie dom Jagielloński.

Uwaga. Panowanie ostatnich dwóch królów z rodziny Jagiellońskiej stanowi najpiękniejszą epokę w historyi polskiej i nazywa się *złotym wiekiem Zygmunatów*, dla tego, że naówczas Polska była w najświetniejszym stanie i miała najwięcej uczonych.

Kwitną nauki, ludnią się pustynie,
Wznoszą się gmachy i Pańskie świątynie.

Królowie Polscy obieralni.

Po śmierci Zygmunta II. Augusta, Polska stała się królestwem obieralnem. Z początku długo naradzali się Polacy nad tem, kto ma obierać króla, czy tylko najbogatsi panowie i biskupi, czyli też cała szlachta? Nareszcie postanowiono, że panowie, biskupi i wszystka szlachta, razem obierać będą na polu, pod miastem Warszawą. Pole to nazywa się *Wolą*. Dla senatorów i biskupów stawiano dach na kilkunastu słupach, dla zasłonięcia ich od deszczu i słońca z ławkami do siedzenia, i to się nazywało *szopą*. Szlachta zaś stała w otwartem polu pod namiotami.

Jest pod Warszawą włość, nazwiskiem *Wola*,
Głośnie w dziejach naszych znana;
Tam się otwarte pasmem ciągną pola;

Tam szlachta polska zebrana.

W ogromnej szopie starsze ojców plemię, (senat)

Na dzielnych koniach powiaty i ziemie (szlachta).

HENRYK WALEZYUSZ. STEFAN BATORY.

Na pierwszej elekcyi obrano królem księcia francuzkiego *Henryka Walezyusza*, ale król ten nie panował dłużej nad pięć miesięcy. Zaraz, po przyjeździe swoim do Krakowa, dowiedział się o chorobie brata swojego *Karola IX*, króla francuzkiego, a wkrótce też i o śmierci. Ponieważ tron francuzki był dziedziczny, a polski obieralny, Henryk wołał tedy panować we Francyi, niżeli w Polsce. Ale, obawiając się aby go panowie gwałtem w Polsce nie zatrzymali, uciekł w nocy z Krakowa w towarzystwie trzech ludzi i powrócił do Francyi.

Wybrany Henryk niedługo nam włada;

Gdy o śmierci brata słyszy,

Rączego konia natychmiast dosiada,

I samotrzeć w nocnej ciszy,

Gdy w śnie głębokim wszystko pogrążone,

Nieścigłym pędem dąży w obcą stronę.

Polacy wyznaczyli dzień Henrykowi, na który jeśliby nie wrócił, mieli obrać sobie innego króla. Jakoż, gdy Henryk nie stawiał się na

dzień naznaczony, naród obrał królem *Stefana Batorego*, księcia Siedmiogrodzkiego. (Księstwo Siedmiogrodzkie znajduje się w Węgrzech).

Stefan Batory był najwaleczniejszym z królów polskich. Panował krótko, lat tylko dieście, ale odznaczył się wojną z Rosyą. On postanowił odebrać Inflanty, które zabrał Zygmunto wi-Augustowi Car Rosyjski Iwan Groźny. Wojna trwała trzy lata, zaczęła się w r. 1579, a skończyła w r. 1582 pokojem w wioseczce zwanej *Kiwerowa Horka*. Stefan odzyskał Inflanty. On też założył akademią w Wilnie r. 1579.

Jak tylko boje ukończył zawzięte,
Innym się trudem zajmuje,
Wskrzesza nauki, daje prawa święte,
I szczęście państwa gruntuje.

Batory wszystek dla kraju wylany,
Wrócił Polsce wieki złote;
Przestępcom srogi i nieublagany,
Korzył dumę, wznosił cnotę.

Umarł bezpotomnie w m. Grodnie. Żona jego zwała się *Anna*, córka Zygmunta Starego. Najślawniejszym za jego czasów wodzem, a razem uczonym mężem był *Jan Zamojski*. O tym

wodzu, tudzież o panowaniu Batorego powiedział poeta:

Nie dziw, że Polak w sławie wygórował:
Zamojski radził, Batory panował.

Familia Wazów.

ZYGMUNT III.

Po śmierci Stefana Batorego, Polacy, mając obrać nowego króla, rozdzielili się na dwa stronnictwa. Jedni chcieli wezwać do tronu królewicza szwedzkiego *Zygmunta*, jedynie dla tego, że był synem Katarzyny, córki Zygmunta starego, a zatem, że pochodził z rodziny Jagiellońskiej, którą Polacy zawsze lubili; na czele tego stronnictwa był Jan Zamojski. Drudzy zaś chcieli wybrać na króla księcia austriackiego *Maxymiliana* (syna cesarza *Maxymiliana II*). Pierwsze stronnictwo, to jest, stronnictwo Zamojskiego odniosło zwycięstwo; Zygmunt został ogłoszony królem pod imieniem *Zygmunta III*. Ale i strona przeciwna nie chciała ustąpić; ona też ogłosiła królem księcia *Maxymiliana*. Naówczas nie było jeszcze w Polsce Zygmunta; Zamojski, gdy usłyszał, że *Maxymilian* zbliża się z wojskiem do stoli-

cy, wystąpił przeciwko niemu i daleko go odparł; a tymczasem nadjechał Zygmunt i koronował się w Krakowie. Jednakże Maxymilian nie wychodził z Polski i ciągle ją ogniem i mieczem pustoszył. Zamojski jeszcze raz wyruszył na niego, i zapędził aż do Szląska, który należał do Austrii. Tam odniósł zwycięstwo nad Maxymilianem, który potem zamknął się w blizkiem mieście, zwanem *Byczyną*. Ale Zamojski zdobył to miasto, wziął w niewolę Maxymiliana i zawiózł go do swego zamku w Galicyi, zwanego *Krasnystaw*, gdzie dopóty go trzymał w więzieniu, dopóki się nie wyrzekł praw do korony polskiej.

Zygmunt począł familią *Wazów* w Polsce. Mieliśmy z niej trzech monarchów: Zygmunta III, i jego dwóch synów: *Władysława IV*, i *Jana Kazimierza*.

Zygmunt III, pamiętny jest przez cztery następne wypadki, przez

1. Unią Brzeską.

2. Wojnę Szwedzką.

3. Wojnę Rosyjską.

4. Wojnę Turecką.

1. Unia Brzeska.

W wielkiem księstwie Litewskiem były dwie religie: *Grecka* i *Rzymsko-Katolicka*. Grecką wyznawali Rusini mieszkający na Białej Rusi, na Wołyniu, Podolu i na Ukrainie, a Rzymsko-Katolicką Litwini i Żmujdzini. W r. 1595 niektórzy Rusini postanowili połączyć się z Katolikami, i w tym celu zgromadzili się w Brześciu, gdzie przysięgli, że odtąd będą uważali papieża za swojego naczelnika, tak jak to czynią Katolicy. To połączenie nazywa się *Unią Brzeską*, od miasta Brześcia. Rusini, którzy się połączyli z Katolikami, zostali nazwani *Unitami*, czyli złączonymi; druga zaś część, która się nie połączyła, otrzymała nazwisko *Dyzunitów*, czyli niepołączonych.

Uwaga. Prócz dyzunitów, którzy trzymali się wiary greckiej, byli jeszcze w Polsce tacy, którzy wyznawali wiarę Kalwińską albo Luterską. Kalwini, lutrzy i dyzunicy mieli jedno ogólne nazwisko: *dyssydentów*. Dyssydent—jest to wyraz łaciński, który znaczy to samo co *niezgadzający się*, to jest, że dyssydenci różnią się czyli nie zgadzają się w swej wierze z Katolikami.

2. Wojna Szwedzka.

Zygmunt prowadził wojnę szwedzką z następnej przyczyny. Po śmierci ojca swojego Jana III. w r. 1592 Zygmunt został królem szwedzkim, a że sam nie mógł osobiście siedzieć w Szwecyi będąc już królem polskim, przeto prosił stryja swojego Karola, aby za niego rządził Szwecyą. Stryj korzystał z tej okoliczności, namówił Szwedów, aby ci odebrali koronę Zygmuntowi, a jemu oddali. Szwedzi, którzy byli wiary luterskiej, chętnie to uczynili, bo nienawidzili Zygmunta dla tego, że był katolikiem, a kochali jego stryja, że był gorliwym lutrem. Obrali go przeto na króla w r. 1600 pod imieniem Karola IX. Zygmunt wydał mu wojnę, która naprzód ciągnęła się lat dziewięć od r. 1600 do r. 1609. W tej wojnie odznaczył się ze strony Polaków wódz *Karol Chodkiewicz*, który wygrał sławną bitwę ze Szwedami pod Kirchholmem r. 1605. (Kirchholm znajduje się w Inflantach).

Karol IX. zawarł z Zygmuntem zawieszenie broni w r. 1609, i to zawieszenie trwało aż do r. 1616. W tym czasie syn Karola IX. *Gustaw Adolf* rozpoczął wojnę z Zygmuntem,

która się jeszcze ciągnęła lat 13, aż do roku 1629. Gustaw Adolf zabrał całe Inflanty.

3. Wojna Rosyjska.

Wojna Rosyjska zaczęła się w r. 1609. W tym czasie Rosya była bardzo nieszczęśliwą; panował tam Wasil Szujski, miał on wielu nieprzyjaciół, którzy się przeciw niemu buntowali. Z powodu tego były w Rosyi największe zaburzenia. Zygmunt postanowił korzystać z tego, aby odzyskać Smoleńsk, który został utracony przez Zygmunta Starego, i miał także zamiar, jeśliby się udało, zawojować Rosyą. Oblegał dwadzieścia miesięcy Smoleńsk i zdobył go nareszcie, a wódz jego *Stanisław Żółkiewski* zabrał Moskwę. Rosyanie naówczas złożyli z tronu Wasila Szujskiego i obrali carem syna Zygmunta, Władysława. Ale gdy Zygmunt nie zgodził się na to, aby syn jego był carem i sam dla siebie chciał Rosyą zawojować, natenczas Rosyanie wezwali do tronu jednego ze swoich panów, imieniem *Michała Romanowa*, którego familia do dziśdnia panuje. Polacy zaś zostali wygnani z Rosyi i tylko Smoleńsk utrzymali.

4. Wojna Turecka.

Cesarz turecki Osman II. umyślił był zawojować Polskę, i w r. 1620 wydał jej wojnę. Król wysłał naprzód Żółkiewskiego z nader małą ilością wojska przeciw Turkom, którzy go na głowę porazili w Mołdawii pod wsią Cecorą. W tej bitwie poległ i sam Żółkiewski. Potem król wysłał Karola Chodkiewicza z daleko większą siłą; przy nim też znajdował się syn królewski Władysław. Cesarz turecki, nie mogąc pokonać tego wojska, zaniechał swojego zamiaru, to jest, zamiaru podbicia Polski, i wrócił do Turcyi. W czasie tej wojny umarł z choroby Chodkiewicz. Tym sposobem, podczas wojny tureckiej, Polska utraciła dwóch sławnych wodzów: Żółkiewskiego i Chodkiewicza.

Te są główne wypadki panowania Zygmunta III. Żadna z jego wojen nie przyniosła korzyści dla narodu; jednakże ten peryod historyi polskiej należy również do świetnych, ponieważ wielu znakomitych mężów żyło za tego króla. Zasługują tu na wspomnienie: *Piotr Skarga*, sławny z wymowy kaznodziejskiej, *Lew Sapieha*, wielki hetman litewski, który ogłosił

Statut Litewski, Jan Zamojski, Karol Chodkiewicz i Stanisław Żółkiewski.

Po ciężkich bojach, po trudach niezmiernych,
Naród Zygmunta uwięził;

Lecz tylu ofiar, tylu usług wiernych
Nigdy Zygmunt nie odwdzieczył.

Wśród świetnych zdarzeń nie przestawał błądzić,
Był dobrym, mężnym, lecz nie umiał rządzić.

Choć niekorzystne, pełne jednak chwały

Były czasy Zyguntowe;

Pamiętnych wodzów orszak okazały:

Skarga słynie przez wymowę,

A Lew Sapieha nad wszystkich powstawa,

Miecz w jednym ręku, w drugim dzierżąc prawa.

WŁADYSŁAW IV. JAN KAZIMIERZ.

Nie w świetnych godach wzrosł młody królewicz,

Ale nad Dnieprem, nad Donem i Dźwiną,

Dzielni hetmani: Żółkiewski, Chodkiewicz,

Uczyli księcia jak królowie słyną.

Po Zygmuncie III. został obrany królem polskim starszy syn jego Władysław IV. Panowanie jego jest pamiętne przez bunty Rusinów-dyzunitów na Ukrainie, którzy nie chcieli łączyć się z katolikami. Sejm polski w roku 1638 skazał tamecznych Rusinów na niewolę, obracając ich w poddanych i oddając różnym panom na własność. Rusini z największą nie-

nawiścią w sercu musieli uleść przemocy, ale wyglądali niecierpliwie sposobnej pory, aby powstać znowu i zemścić się za krzywdy nad swoimi gnębiicielami.

JAN KAZIMIERZ.

Po Władysławie IV. wstąpił na tron brat jego Jan Kazimierz, który był najnieszczęśliwszym z królów.

Pod smutną gwiazdą Kazimierz się rodził.

Panował lat 20 i przez cały ten czas musiał prowadzić różne wojny. Te były następujące:

1. Wojna z Rusinami na Ukrainie.
2. Wojna z Rosyą.
3. Wojna ze Szwecyą.
4. Wojna z panami polskimi.

1. Wojna z Rusinami na Ukrainie.

Rusini, mieszkający na Ukrainie, zwykle u nas byli zwani Kozakami. Ci Kozacy z wolnych niegdyś ludzi zamienieni w poddanych na sejmie Warszawskim w r. 1638, przez dziesięć lat znosili swoją niewolę; nareszcie znalazł się między nimi człowiek nadzwyczaj śmiały i rozumny, imieniem *Bohdan Chmielnicki*, który namówił Kozaków do powstania przeciw swym

panom. Z tego powodu zaczęła się okropna wojna w tym samym roku, w którym Jan Kazimierz wstąpił na tron polski, to jest w r. 1648. Przez pięć lat wojowali Kozacy z Polakami z niestalem szczęściem, bo raz Kozacy, drugi raz Polacy zwycięstwo odnosili. Nareszcie Kozacy, widząc niepodobieństwo oparcia się Polakom, poddali się Rosyi w r. 1654.

2. Wojna z Rosyą.

Ponieważ Rosya przyjęła Kozaków pod swoją opiekę, musiała przeto wojować z Polską. Ta wojna trwała lat 12, i zakończyła się na korzyść Rosyi pokojem w Andrusowie r. 1667. Na mocy tego pokoju Polacy musieli odstąpić Rosyi Smoleńską, Kijową i wszystkich Kozaków.

Uwaga. Podczas wojen Kozackich i wojny z Rosyą, znakomity pan polski, książę *Jeremiasz Wiśniowiecki* utracił wszystkie swoje dobra, leżące na Ukrainie i umierając zostawił syna *Michała* w bardzo ubogim stanie.

3. Wojna ze Szwecyą.

Wojna ze Szwecyą toczyła się w tymże samym czasie co i wojna Rosyjska. Powodem do niej było to że Jan Kazimierz chciał ode-

brać tron szwedzki, jako należący przedtem do jego ojca, a teraz do niego. Ale król szwedzki, *Karol X. Gustaw*, we trzy miesiące zabrał prawie całą Polskę. Jan Kazimierz prosił o pokój, który został zawarty w klasztorze, niedaleko Gdańska, zwanym *Oliwa* r. 1660. Na mocy tego pokoju Jan Kazimierz zrzekł się nazawsze tronu szwedzkiego i musiał jeszcze ustąpić Szwedom Inflanty.

4. Wojna z panami polskimi.

Powodem do tej wojny była następna okoliczność. Król polski widząc że przy każdej nowej elekcji trafia się wiele zaburzeń i kłótni w Polsce, prosił panów, aby zgodzili się obrać nowego jeszcze króla za jego życia. Część panów przystała na żądanie królewskie i chciała wynieść na tron księcia francuzkiego *Juliusza d'Engien*, ale druga część, dalekoz nacześniejsza temu się oparła, mówiąc, że nowy król powinien być obierany tylko po śmierci tego, który panuje. Na czele tej drugiej części stał *Jerzy Lubomirski*. Król ze swymi przyjaciółmi wydał wojnę Lubomirskiemu, która dwa lata trwała, od 1664 do 1666. Król przegrał i musiał odstąpić od swego zamiaru.

Jan Kazimierz zniechęcony ciąglem niepowodzeniem, gdy mu jeszcze do tego umarła żona *Marya Ludwika*, którą nadzwyczaj kochał, postanowił zrzec się tronu. Jakoż zwołał sejm, na którym oświadczył narodowi, że dłużej nie chce nad nim panować, że ciągle nieszczęścia odebrały mu ochotę do rządów, i dla tego składa dobrowolnie koronę. Chociaż zgromadzeni panowie i szlachta ze łzami, na klęczkach, prosili aby nie chciał ich opuszczać, król atoli najmocniej rozrzewniony i ze łzami w oczach, pożegnał kraj i udał się do Francyi r. 1668.

Przez lat dwadzieścia w wojnach ze wrogami,
Król ten odzyskał kraje utracone;
Wtenczas umyślił, złamany trudami,
Złożyć koronę.

Zwoływa na sejm naród zjednoczony;
Tam płacz powszechny gdy mu głos przerywa,
Do ludu swego żalem ściśniony,

Tak się odzywa:

„Już to ostatnia godzina dochodzi,
Gdzie mnie, zgiętemu ciągiem długiej pracy,
Sytemu wieku, rozstać się przychodzi

Z wami, Polacy!

„To berło przodków, tę świetną koronę,
Wszystko co świat ten tak chlubnem uznaje,
Król wasz i ojciec, dzieci ulubione,

Dziś wam oddaje.

„Pomnijcie, żem ja, w czasach nieszczęśliwych,
 Najpierwszy z wami w nieprzyjaeiół godził,
 I żem ja z placu bojów zapalczywych
 Ostatni zchodził.

„Żegnam was dzieci! zaklinam ze łzami,
 Na pamięć przodków, na moją siwiznę,
 Brońcie orężem, wspierajcie radami,
 Waszą ojczyznę.

„Gdziekolwiek przyjdzie dni mych kresu dożyć,
 Skończyć gorycze, ciężkie niepokoje,
 Błagam was, raczcie w grobie przodków złożyć
 Popioły moje“.

Jan Kazimierz umarł r. 1672, i w swojej osobie zakończył familią Wazów.

Najznakomitszym za jego czasów wodzem był *Stefan Czarniecki*, który urodził się ubogim szlachcicem.

W szlachtetnym, domu, znanym tylko z cnoty,
 Dzielny Czarnecki się chował,
 Z dzieciństwa pelen wojennej ochoty,
 Braci swych w hufce szykował—
 A kiedy słyszał, jak męztwo chwalono,
 Żądze do bojów czuł niepowściągnioną.

Gdy panowie polscy z lekceważeniem odzywali się o zasługach Czarnieckiego, zwykł mawiać:

Ja nie z soli, ani z roli,
 Ale z tego co mię boli,
 Urosłem.

To jest, innemi słowy, odpowiadał: że kiedy inni są w kraju znakomitymi przez swoje bogactwa nabyte czy to z kopalni soli, czy z majątków ziemnych, on Czarniecki, przyszedł do sławy i znaczenia przez to, co boli, czyli przez swoje rany na wojnie odniesione. Mawiał on także;

Kto kraj swój kocha i Boga się boi,

Ma szablę, konia—o resztę nie stoi.

To znaczy? że miłość Boga, miłość kraju, a do tego męstwo, doprowadzą każdego do wielkiej sławy, a nawet do majątku.

MICHAŁ WIŚNIOWIECKI.

Po złożeniu korony przez Jana Kazimierza, szlachta i panowie poróżnili się z sobą w czasie elekcyi. Panowie chcieli wezwać do tronu Niemca albo Francuza, szlachta zaś życzyła mieć królem Polaka. Szlachta przemogła i obrała księcia Michała Wiśniowieckiego, z tego najbardziej względu, że ojciec jego Jeremiasz, jeden z najbogatszych panów polskich, stracił cały majątek w czasie wojen z Kozakami i zostawił syna w najuboższym stanie. Szlachta, zdjeta litością nad Michałem, oddała mu polską koronę, wynagradzając w synie cnoty ojcowskie.

Przez miłość ludu, czy przez los szczęśliwy,
Wybor Michała był jeden prawdziwy—
Był Wiśniowiecki lubym narodowi,
Jako dawnych książąt szczątek,
A ojciec jego w usługach krajowi
Obszerny stracił majątek.

Wielcy i bogaci panowie nadzwyczaj byli z tego wypadku nieradzi, zazdroszcząc księciu Michałowi tak wysokiego i niespodzianego zaszczytu, starali się wyrządzać mu na każdym kroku największe nieprzyjemności. Z tego powodu wynikła domowa wojna między królem a panami, którzy go zepchnąć z tronu pragnęli. W czasie tej wojny, cesarz turecki Mahomet IV., widząc co się dzieje w Polsce, napadł na nią z potężną siłą. Michał prosił panów aby pomoc dali ojczyźnie, ale ci odmówili swojego poparcia. Nieszczęśliwy król, nie mogąc oprzeć się Turkom, zawarł z nimi haniebną pokój w *Buczacu*, w Galicyi r. 1672, przez który ustąpił Sułtanowi całej Ukrainy i Podola. Nakoniec panowie postrzegli złe skutki swojej nienawiści ku królowi, pogodzili się z nim, zerwali pokój z Sułtanem, i wyprawili przeciw niemu znaczne wojsko pod dowództwem Jana Sobieskiego. Wśród tej wojny król Michał umarł ze zmartwienia.

Po czterech latach doznał w prędkim zgonie,
Że rzadko szczęście przebywa na tronie.

Nazajutrz po śmierci Michała d. 11 listopada 1673 roku, Sobieski odniósł wielkie zwycięstwo nad Turkami pod Chocimem. Jednakże to zwycięstwo nie przyniosło korzyści dla Polaków, bo Sobieski, dowiedziawszy się o śmierci Michała, porzucił natychmias wojnę, przestał ścigać Turków i pojechał na elekcyą do Warszawy, w zamiarze starania się o koronę. Polacy nie mogli jej odmówić tak znakomitemu wodzowi.

Wart berła, kto się mieczem berła dobył.

JAN SOBIESKI.

Po Wiśniowieckim wstąpił na tron drugi z Polaków—Jan Sobieski. Turcy, których on zostawił w pokoju po bitwie Chocimskiej, nabrali nowych sił i wpadli na Ruś Czerwoną w liczbie 200,000 ludzi. Sobieski, nie mając naprędce gotowego wojska, wyszedł na spotkanie Turków z 10,000 żołnierzy. Nieprzyjaciel otoczył go pod Żórawnem w Galicyi i cztery tygodnie trzymał w oblężeniu. Król polski uważał się już za zgubionego i kilka razy prosił

o pokój, ale wódz turecki, *Ibrahim Szejtan*, na to się nie zgadzał. Nareszcie, gdy się Ibrahim dowiedział, że nowe wojsko polskie idzie na pomoc królowi, skłonił się do pokoju. Na mocy tego pokoju król polski odzyskał tylko Ukrainę, a Podole przy Turkach zostało.

Najpamiętniejszym czynem Sobieskiego jest pomoc, którą dał cesarzowi niemieckiemu Leopoldowi, gdy Turcy oblegli jego stolicę Wiedeń, roku 1683. Już wódz turecki, *Kara Mustafa*, miał zdobyć to miasto, cesarz z niego uciekł, nie było znikąd wsparcia ani nadziei dla mieszkańców; tymczasem Jan Sobieski, chociaż wiedział, że Austriacy nie byli nigdy dla Polaków życzliwymi, jednakże przez wzgląd, że to są chrześcijanie i nieszczęśliwi, przyszedł im w pomoc, zwyciężył Kara-Mustafę i wybawił Austryaków od tureckiej niewoli.

Sobieski umarł w 1696 i zostawił trzech synów: Jakóba, Konstantego i Aleksandra. Żona jego zwała się *Marya-Kazimira*, rodem francuzka, podobna do Bony, żony Zygmunta Starogo. Była to niewiasta chciwa, zła, uparta, kłóciła się nawet z własnymi synami, i starała się o to, aby żaden z nich nie panował w Polsce.

FRYDRYK-AUGUST II.—STANISŁAW LESZCZYŃSKI.

Po Sobieskim Polacy obrali królem Niemca, księcia saskiego, Frydryka-Augusta II. który za to dał do skarbu polskiego 10.000,000 złotych. On był tak szczęśliwym, iż prawie bez wojny odzyskał od Turcyi Podole; potem zmówił się z Piotrem wielkim cesarzem rosyjskim, aby wspólnie napaść na króla szwedzkiego Karola XII, który był naówczas bardzo młodym. Frydryk-August chciał odebrać Inflanty, które Polska ustąpiła Szwecyi w r. 1660 pokojem w Oliwie. Z tego powodu powstała wojna między Polską a Szwecyą. Karol XII. wszedł do Polski w r. 1702, pokonał w kilku bitwach Fryderyka-Augusta, zepchnął go z tronu a na miejsce jego kazał obrać królem Polaka *Stanisława Leszczyńskiego* r. 1705, którego w czasie tej wojny poznał i bardzo polubił. Jednakże Leszczyński nie długo panował, bo Piotr Wielki, przyjaciel Frydryka-Augusta, zebrał znaczne wojsko i szedł mu w pomoc; lecz Karol XII udał się do Rosyi, chcąc pokonać Piotra. Cesarz rosyjski i Karol XII. spotkali się pod miastem Połtawą r. 1709, gdzie Karol został na głowę porażony. Naówczas Piotr Wielki udał się do Polski, wygnał

ztamtąd Leszczyńskiego i wprowadził na tron Frydryka - Augusta. Odtąd król ten panował spokojnie aż do r. 1733.

FRYDRYK AUGUST III.

Panowanie Frydryka-Augusta III. nie przedstawia nic ważnego. Na początku jego rządów panowie katolicy i duchowieństwo, postanowili na sejmie, aby żadnych urzędów w Polsce nie dawać ludziom innej wiary, choćby byli Polakami. Odtąd przez lat tygodzieści *Polacy-dysydenci* nie sprawowali żadnych obowiązków, i napróżno błagali katolików, aby ich do równości przypuścili. Ich prośby nie odbierały żadnego skutku.

STANISŁAW PONIATOWSKI.

Ostatnim królem polskim był *Stanisław Poniatowski*, który wstąpił na tron za pomocą cesarzowej rosyjskiej Katarzyny II. Natychmiast dysydenci podali prośbę do króla, prosząc aby im nadał równą wolność jak katolikom. Cesarzowa Katarzyna pisała list do króla, wstawiając się za nimi. Król też sam życzył dogodzić dysyidentom. W tym celu zwołał sejm do Warszawy r. 1766 i prosił panów i księży, aby zadość uczynili żądaniom dysy-

dentów. Ale sejm odrzucił prośby króla. W roku następnym zwołał Poniatowski powtórny sejm i powiedział panom i biskupom, że cesarzowa rosyjska ma zamiar zmusić ich siłą zbrojną do uległości, jeśli dobrowolnie nie uczynią tego o co ich proszą dysydenci. Gdy jednakże na te pogróżki nie zważali biskupi i niektórzy wielcy panowie, poseł rosyjski, mieszkający wówczas w Warszawie, *Repnin*, kazał porwać, za pozwoleniem króla, najwytrwalszych w zdaniu biskupów i panów, i wywieźć do Rosyi. W tej liczbie byli: biskup krakowski *Sołtyk*, biskup kijowski *Józef Załuski* i wojewoda Wacław *Rzewuski*. Po tym postępku, sejm przelękniony, nadał równość dysyidentom. Ale gdy panowie wyjechali z Warszawy i do domów wrócili, zagniewani na króla, że pozwolił wywieźć z kraju kilku członków sejmu, tudzież obrażeni na Rosyą, że to uczyniła, postanowili zepchnąć z tronu Poniatowskiego, którego Rosya wspierała. W tym celu utworzyli związek, zwany po łacinie *konfederacją*. A że ten związek wziął początek w mieście Barze na Podolu, nazwano go *konfederacją barską*, tych zaś co do związku tego należeli, *konfederatami*. Rosya dała natychmiast pomoc królowi i zwyciężyła

konfederatów. Potem dla ukarania Polaków, że się opierali swojemu królowi, Katarzyna II, król pruski Frydryk II Wielki i cesarzowa niemiecka Marya-Teresa umówili się z sobą oderwać od Polski po części kraju. Tym sposobem Rosya zabrała Białą Ruś, Marya-Teresa Ruś Czerwoną, a król pruski Pomorze. To się nazywa pierwszym rozbiorem Polski, który zaszedł w roku 1773.

Od roku 1773 aż do r. 1788 przez lat piętnaście był wielki spokój w Polsce. Król lubił nauki, zgromadzał na swoim dworze uczonych, poetów, malarzy, zakładał szkoły, kazał wydawać dobre książki dla nauki młodzieży, starał się oświecić Polaków, aby poznali, co jest złego w ich rządzie i w ich prawach, aby to potem poprawić mogli. Jakoż król dokazał tego, co zamierzał. Polacy bowiem, ciągle ucząc się w domu, lub jeżdżąc na nauki za granicę, przekonali się, że tron elekcyjny jest najgorszą rzeczą, że również jest nie dobrze prześladować za wiarę swoich spółbraci; poznali też że nie po chrześcijańsku robili, iż wieśniaków, i rolników w poddaństwie trzymali. Zatem postanowili poprawić wszystko złe, które rozumem swoim postrzegli. W tym celu zgromadzili się

na sejm do Warszawy roku 1788. Sejm ten ciądnął się cztery lata, i dla tego znany jest w historyi pod imieniem *Sejmu czteroletniego* czyli wielkiego; bo sejmy zwyczajne dłużej nad sześć tygodni nie trwały. Nareszcie w r. 1791 sejm ogłosił nową dla Polski ustawę d. 3 maja, w której powiedziano, że odtąd Polska mieć będzie króla dziedzicznego, że Kalwini, Lutrzy i Dyzunicy mają mieć równe prawa z Katolikami, że dla poddanych założą szkoły, aby ich oświecać powoli, że będą naznaczone stałe podatki dla utrzymania wojska i t. d.

Gdy ustawa 3 maja została przez gazety ogłoszoną, znalazło się wielu bogatych panów, którzy nadzwyczaj byli nieradzi, że zniesiono tron elekcyjny, gdyż nie będą mogli zostać królami; znaleźli się też niektórzy księża, którzy się gniewali niby za to, że dysydenci mają być równi katolikom. Otoż ci panowie i ci księża utworzyli związek, aby znieść ustawę 3 maja i przywrócić tron obieralny. Związek ten nazywa się podobnież konfederacją, a że nastąpił w miasteczku *Targowicy* (w gubernii Kijowskiej) został nazwany *Konfederacją Targowicką*. Na czele tego związku stanęli Szczęsny *Potocki*, Klemens *Branicki* i Seweryn *Rzewu-*

ski, syn Wacława. Byli to trzej najbogatsi panowie, mający ogromne majątki na Ukrainie, Podolu i Wołyniu. W Litwie zaś byli dwaj biskupi: *Massalski*, biskup wileński, i *Kossakowski* biskup inflantski. Ci wszyscy udali się z prośbą do Cesarzowej Rosyjskiej Katarzyny II, aby im pomogła do zniesienia ustawy 3 maja. Katarzyna II. posłała znaczne wojsko do Polski. Poniatowski, lękając się utracić koronę, przeszedł na stronę Targowiczanów i przywrócił wszystko do dawnego porządku. Wszyscy, którzy byli przeciwni Targowiczanom, usunęli się za granicę; między innymi był *Tadeusz Kościuszko*, generał polski. Po zniesieniu ustawy, Rosya i Prusy zrobili nowy rozbiór Polski. Rosya zabrała Wołyn, Podole i Mińską gubernią, a Prusy część Wielkopolski z miastami: Gdańskiem i Toruniem. Rozbiór ten nastąpił w roku 1793, i zowie się drugim rozbiorem. Ale zaledwie rok upłynął, gdy Polacy wezwali tajemnie z zagranicy Kościuszkę i wzięli się do broni przeciw trzem mocarstwom: Rosyi, Austryi i Prusom, chcąc odzyskać utracone kraje. Wypadek ten nazywa się *Powstaniem Kościuszki* roku 1794. W tymże samym roku wojsko Rosyjskie, będące w Polsce pod generałem Ferse-

nem, poraziło na głowę Polaków przy miasteczku *Maciejowicach* (dziś w gubernii Lubelskiej). Kościuszko dostał się w niewolę. Rosyanie zdobyli Warszawę a królowi kazali wyjechać do Grodna, gdzie on złożył koronę roku 1795. Potem udał się do Petersburga i tam umarł roku 1798. Trzy zaś mocarstwa: Rosya, Austria i Prusy zrobiły ostatni podział Polski w roku 1795, przez który Rosya dostała gubernie: Wileńską, Grodzieńską i Kowieńską. Austria, miasto Kraków ze znacznym kraju obszarem, a Warszawa z Mazowszem dostała się Prusom.

Od roku 1795 znika w historyi i na mapie imie Polski aż do roku 1807. W tym zaś czasie cesarz Francuzów, Napoleon, wojując z Prusami, odebrał od nich część dawniejszej Polski z miastem Warszawą i z niej utworzył *Księstwo Warszawskie*, które miało swojego księcia w osobie Frydryka-Augusta, króla saskiego.

Księstwo Warszawskie przetrwało aż do roku 1815. W tej epoce księstwo to zostało odebrane od króla saskiego a oddane Cesarzowi Rosyjskiemu Aleksandrowi I. z tytułem *Królestwa Polskiego*. Odtąd królestwo to należy do Rosyi i obecnie zostaje pod rządem Aleksandra III.

Pytania z całego Zarysu historii.

- Jakie są początki historii polskiej?
- Co wiemy o Polsce przed Chrystusem?
- Kiedy się zaczyna historia bajeczna?
- Kiedy się zaczyna historia niepewna?
- Ile czasu obejmuje historia bajeczna?
- Dla czego się nazywa bajeczną?
- Dla czego bajek nie opuszczamy?
- Jak Lech zdobył Polskę?
- Zkąd Gniezno otrzymało swą nazwę?
- Zkąd pochodzi herb polski?
- Co uczynili potomkowie Lecha?
- Co się stało po wygaśnięciu rodziny Lecha?
- Czy długo rządzili wojewodowie?
- Kto był Krakus?
- Co się trafiło za rządów Krakusa?
- Kto i jak zgładził smoka w górze Wawel?
- Co się stało ze zwycięzcą smoka?
- Dla czego Kraków zbudowano?

- Co się stało z Lechem bratobójcą?
Opowiedz historią Wandy?
Kto rządził Polską po śmierci Wandy?
Jak złotnik Przemysław dostał tronu?
Co dawniej znaczyła nazwa *Leszek*?
Kto i jak po Leszku I-m otrzymał koronę?
Z kim wojował Leszek III?
Jak Leszek III. postąpił z Krassusem?
Leszek III. z kim był żonaty?
Ilu miał synów Leszek III.?
Komu Leszek III. tron zostawił?
Jak rządził Popiel I-szy?
Opowiedz historią Popiela II.?
Co zaszło po zgonie Popiela II.?
Komu lud oddał koronę po Popielu II.?
Opowiedz cudowną historią Piasta?
Jak się zwała żona Piasta?
Jaka familia poszła od Piasta?
Jak długo nie wiemy o następcach Piasta?
Kiedy się zaczyna historia pewna?
Przez co Mieczysław I. jest znajomy?
Kto Mieczysława I. nawrócił do wiary św.?
Ile Mieczysław I. miał krajów?
Dla czego Bolesław I. zowie się Chrobrym?
Jakie kraje podbił Bolesław I.?
Czy następcy Bolesława I. zdobywali kraje?

Od kogo i kiedy Bolesław I. otrzymał tytuł króla?

Dla czego sam Bolesław I. nie nazwał się królem?
Mieczysław Gnuśny co utracił?

Pod czyją opieką Mieczysław zostawił syna?

Co się stało z Ryxą i dla czego?

Kiedy Kazimierz I. wrócił na tron?

Zkąd i dokąd przeniósł stolicę Kazimierz I.?

Ilu Kazimierz I. miał synów?

Dla czego Bolesław II. zowie się Śmiałym?

Jaką pamięć po sobie zostawił Bolesław II.?

Dokąd się udał Bolesław II. po spełnionej zbrodni?

Co uczynił Władysław Herman?

Dla czego wojował Bolesław Krzywousty?

Ile bitew wygrał Krzywousty?

Przez co szczególnie Krzywousty jest pamiętny?

Jakie księstwa Krzywousty synom rozdał?

Co dał Krzywousty piątemu synowi i dla czego?

Co Krzywousty zalecił najstarszemu synowi?

Co starszy książę miał posiadać za swe rządy?

Jaką kolejną księstwo krakowskie z rąk do rąk przechodzić miało?

Jak się nazywają panujący w Polsce od czasu podziału?

Jakie były udzielne księstwa w Polsce?

Którzy książęta uważali się za najstarszych?

Wyliczyć książąt krakowskich z latami wstąpienia na tron.

Co Władysław II. chciał uczynić braciom?

Co się stało z Władysławem II.?

Dokąd uciekł Władysław II. i ilu synów zostawił?

Kogo po nim na tron wezwano?

Co Bolesław IV. nadał synowcom?

Od kogo zaczynają się książęta Szląscy?

Kiedy umarł książę Sandomierski Henryk?

Komu się jego księstwo dostało?

Komu Bolesław IV. zostawił Mazowsze?

Kto wstąpił na tron Krakowski po Bolesławie IV.?

Za co wygnano Mieczysława Starego?

Kto po nim objął tron Krakowski?

Od kogo Kazimierz II. dostał Mazowsze?

Ile księstw Kazimierz II. razem posiadał?

Jakim sposobem je otrzymał?

Ilu synów i pod czyją opieką zostawił?

Co powiesz o wojewodzie Mikołaju?

Jakiego charakteru był Goworek?

Jak długo trwała małoletność Leszka?

O co się kłócili Mikołaj z Goworkiem?

Czego Mikołaj wymagał od Leszka, gdy ten doszedł do pełnoletności?

Czy Leszek przystał na jego żądanie?

Co Mikołaj uczynił naówczas?

Kogo Mikołaj wezwał do Krakowa?

Jak długo panował Laskonogi?

Co zaszło po śmierci Mikołaja?

Komu Leszek oddał Mazowsze?

Jak długo potomkowie Konrada panowali w Mazowszu?

Jaki był koniec Leszka Białego?

Kto nastąpił po Leszku Białym?

Jaki naród napadł na Polskę za Bolesława Wstydliwego?

Przez co Konrad Mazowiecki jest pamiętny?

Kto byli Krzyżacy?

Co przestrzegano w zakonie Krzyżackim?

Dla czego Konrad sprowadził Krzyżaków?

Jak prędko Krzyżacy podbili Prusy?

Co z Prusakami Krzyżacy uczynili?

Jak się Krzyżacy obchodzili z poddanymi?

Komu Bolesław Wstydlivy zapisał swoje księstwo?

Co zaszło po śmierci Leszka Czarnego?

Jak długo trwał czas zamieszania w Polsce?

Kto się ubiegał o tron Krakowski?

Zkąd pochodziły prawa do Krakowa Łokietka i Henryka Wrocławskiego?

Komu Henryk zapisał tron Krakowski?

Przez co pamiętny Przemysław Wielkopolski?

Jaki tytuł chciał mieć Przemysław?

Który papież udzielił Przemysławowi tytuł króla?

Jaki był koniec Przemysława?

Co się stało po śmierci Przemysława z Wielkopolską i Pomorzem?

Z kim wojował Łokietek od roku 1296—1300?

Jaki był koniec tej walki?

Kiedy Łokietek wstąpił powtórnie na tron?

Co Łokietek utracił na samym początku?

Co Łokietek uczynił za żądanie poddanych?

W którym roku Łokietek koronował się i gdzie?

Dla czego zaszła bitwa pod Płowcami?

Jaki był skutek bitwy pod Płowcami?

Za kogo Łokietek wydał córkę Elżbietę?

Kto wstąpił na tron po Łokietku?

Dla czego Kazimierz nazywa się Wielkim?

Jaki kraj przyłączył Kazimierz W. do Polski?

Co Kazimierz W. ogłosił w Wiślicy i kiedy?

Komu Kazimierz W. zapisał królestwo i dla czego?

Jakim był królem Ludwik?

Kto za Ludwika rządził państwem?

Jaką się okazała Elżbieta?

Jak Ludwik wyjednał koronę dla córki Jadwigi?

Dla czego skarb polski stał się ubogim?

Opowiedzieć, co każdy król czynić musiał, kiedy chciał wojnę prowadzić?

Zkąd król polski brał pieniądze i wojsko?

Dla czego wojny najczęściej się nie udawały Polakom?

Kiedy Jadwiga na tron wstąpiła?

Pod jakim warunkiem Jadwiga wyszła za Jagiełłę?

Gdzie się Jagiełło ochrzcił?

Jakie wziął imię na chrzcie Jagiełło?

Jak długo panowała familia Jagiellońska?

Jaki kraj dziedziczny należał do Jagiellonów?

O co Litwini prosili Jagiełłę, gdy ten wstępował na tron polski?

Pod jakim warunkiem przystał Jagiełło na żądanie Litwinów?

Kto był wielkim księciem Litewskim za Jagiełły?

Do czego Krzyżacy namawiali Litwinów?

Z jakiego powodu zaszła bitwa pod Grünwaldem i kiedy?

Kiedy i gdzie połączył Jagiełło Litwę z Polską?

Jak się to połączenie nazywa?

Wielu królów mieliśmy z familii Jagiellońskiej i jakiego charakteru?

Wielu synów Jagiełło zostawił?

Kto wstąpił na tron po Jagielle?

Kiedy Warneńczyk objął tron Węgierski?

Dla czego Warneńczyk wojował z Turcyą?

Gdzie zginął Warneńczyk?

Dla czego Kazimierz przezwany Jagiellończykiem?

O co Kazimierz Jagiellończyk prowadził wojnę z Krzyżakami?

Jak długo trwała ta wojna?

Jaki pokój ją zakończył?

Co król dostał od Krzyżaków?

Dla czego nie zabrał całych Prus?

Ilu synów miał Kazimierz Jagiellończyk?

Gdzie panował najstarszy syn Kazimierza, Władysław?

Jak długo linia Jagiellońska panowała w Węgrzech i Czechach?

Co się stało z drugim synem Kazimierza Jagiellończyka?

Gdzie spoczywa ciało św. Kazimierza?

Czem został Frydryk syn Jagiellończyka?

Jak się zwali trzej ostatni synowie Kazimierza Jagiellończyka?

Która z córek Kazimierza Jagiellończyka zasługuje na uwagę i dla czego?

Kto się urodził za Kazimierza Jagiellończyka?

Przez co się stał pamiętny Kopernik?

Kto panował po Kazimierzu Jagiellończyku?

Co Jan Albert postanowił zdobyć dla Zygmunta Starego?

Jak się powiodła jego wyprawa do Mołdawii?

Jakie ztąd urosło przysłowie?

Przez co pamiętny król Aleksander?

Jak się zwał ulubieniec króla Aleksandra?

Jaką miał władzę Gliński?

Dla czego Zygmunt I. zowie się Starym?

Jak Zygmunt I. postąpił z Glińskim?

Dokąd się udał Gliński?

Do czego Gliński namówił Cara?

Jak długo trwała wojna z Rosyą?

Jaki był jej koniec?

Jaki był koniec Glińskiego?

Kto była Bona i jaki jej charakter?

Które córki Zygmunta I. zasługują na uwagę?

Jaka zmiana zaszła między Krzyżakami?

Dokąd się przenieśli Krzyżacy?

Kto był pierwszym księciem Pruskim?

Wymień ostatnich książąt Mazowieckich?

Co się stało z Mazowszem?

Kiedy wstąpił na tron Zygmunt-August?

Czego doświadczył król z powodu żony swej
Barbary Radziwiłłówny?

Kiedy Zygmunt-August nabył praw do Inflant?

Jaki w Inflantach zakon panował?

Dla czego Gottard Ketler prosił pomocy u Zygmunta-Augusta?

Pod jakim warunkiem Ketler oddał swoje ziemie Zygmuntowi-Augustowi?

Z kim Zygmunt-August musiał wojować z powodu Inflant?

Jak długo trwała wojna o Inflanty?

Co się stało z Estonią i Inflantami?

Kiedy Zygmunt-August połączył ostatecznie Litwę z Polską?

Jak się nazywa połączenie Litwy z Polską?

Za kogo Zygmunt-August wydał siostrę Katarzynę?

Kto się z tego małżeństwa urodził?

Jaką familią zakończył Zygmunt-August?

Jak nazywamy panowanie ostatnich Jagiellonów i dla czego?

Od jakiego czasu tron polski stał się obieralnym?

Kto w Polsce króla obierał?

Pod jakim miastem i na jakim polu odbywała się elekcyja?

Dla kogo budowano szepę podczas elekcyi?

Kto był pierwszym królem elekcyjnym?

Jak długo panował Henryk Walezy?

Dla czego Walezy uciekł z Krakowa?

Kto wstąpił na tron po Walezym?

Za jakiego się króla uważa Batory?

Wiele lat panował Batory i czem się odznaczył?

Dla czego Batory wojował z Rosyą?

Jak długo trwała ta wojna?

Jaki był jej skutek?

Jaki pokój ją zakończył?

Co Batory założył w Wilnie?

Kto był za Batorego sławnym hetmanem?

W jakim mieście umarł Batory?

Kto wstąpił na tron po Batorym?

Jaką zaczął familią Zygmunt III.?

Wielu było królów z familii Wazów?

Jakie są wypadki w historii Zygmunta III.?

Co to jest unia Brzeska?

Dla czego tak się nazywa?

Co to są unicy, a co dyzunicy?

Co oznacza nazwa Dyssydentów?

Dla czego Zygmunt III. wojował ze Szwecyą?

Kto tam naówczas był królem?

Kto odznaczył się ze strony Polaków?

Jaką bitwę wygrał Chodkiewicz?

Jak długo trwało zawieszenie broni ze Szwecyą?

Kto był Gustaw Adolf?

Kiedy on rozpoczął wojnę z Polską?

Jak długo ta wojna trwała?

Jaki był skutek tej wojny?

Kiedy Zygmunt III. rozpoczął wojnę z Rosyą?

Kto wówczas panował w Rosyi?

Jak Zygmunt korzystał ze smutnego stanu Rosyi?

Dla czego Władysław został obrany carem?

Dla czego nie panował w Rosyi?

Jaki był koniec wojny z Rosyą?

Jaki wódz odznaczył się w wojnie z Rosyą?

O co była wojna z Turcyą?

Co się stało z Żołkiewskim?

Gdzie jest wieś Cecora?

Który wódz zastąpił Żołkiewskiego?

Jaki był koniec wojny z Turcyą?

Zkąd i dokąd Zygmunt III. przeniósł stolicę?

Przez co pamiętne jest panowanie Władysława IV.?

Co sejm polski uchwalił r. 1638 względem dyzunitów ukraińskich?

Jakie uczucie obudziła w ich sercu ta uchwała?

Jak długo panował Jan Kazimierz?

Co przez ten czas robił?

Dla czego wojował z Rusinami na Ukrainie?

- Kto był Bohdan Chmielnicki?
Dla czego Kozacy poddali się Rosyi?
Dla czego wszczęła się wojna z Rosyą?
Jak długo trwała ta wojna?
Jaki pokój ją zakończył?
Co Polacy ustąpili Rosyi?
Jaki pan polski utracił wszystkie swe dobra
w tej wojnie?
Dla czego Jan Kazimierz prowadził wojnę ze
Szwecyą?
Kto był naówczas królem szwedzkim?
W jak krótkim czasie Szwed zabrał Polskę?
Gdzie i kiedy zawarto ze Szwecyą pokój?
Co Polska odstąpiła Szwecyi?
Z jakiej okoliczności Jan Kazimierz prowadził
wojnę z panami polskimi?
Kto był na czele partyi nieprzyjaznej kró-
lowi?
Jak długo trwała ta wojna?
Jaki był koniec tej wojny?
Dla czego Jan Kazimierz złożył koronę?
Dokąd się udał i kiedy umarł?
Jaką familią Jan Kazimierz zakończył?
Co zaszło podczas elekcyi po wyjeździe Jana
Kazimierza?
Zkąd poszła kłótnia między szlachtą a panami?

Przez kogo został obrany Michał Wiśniowiecki?

Z jakiego najbardziej względu został on królem?

Jak panowie patrzyli na obior Wiśniowieckiego przez szlachtę?

Jaki był skutek nienawiści panów ku Wiśniowieckiemu?

Jaki monarcha korzystał z domowej wojny w Polsce za Wiśniowieckiego?

Na jakich warunkach król Michał zawarł pokój w Buczacu?

Jaki był skutek tego pokoju?

Kto i gdzie odniósł zwycięstwo nad Turkami?

Czy wygrana ta przyniosła korzyść dla Polski?

Kto wstąpił na tron po Wiśniowieckim?

Z jaką siłą Sobieski wyszedł przeciw Turkom?

Gdzie został przez nich opasany?

Kto był naówczas dowódcą Turków?

Jak się nazywa pokój zawarty z Turcyą przez Sobieskiego?

Co Sobieski odzyskał od Turcyi?

Co Sobieski w ręku Turków zostawił?

Jaki jest najpamiętniejszy czyn Sobieskiego?

Jaki wódz turecki obległ Wiedeń?

Kto był naówczas cesarzem niemieckim?

Ilu synów zostawił Sobieski?

Jak się zwała jego żona?

Jakiego była charakteru Marya-Kazimira?

Kto wstąpił na tron po Sobieskim?

Co dał za koronę Frydryk-August?

Jaki kraj odzyskał on bez wojny?

Przeciw komu złączył się z Piotrem W.?

Co chciał odebrać od Szwecyi?

Jaki był skutek wojny ze Szwecyą?

Dla czego Leszczyński został królem?

Dla czego Leszczyński krótko panował?

Przez co jest pamiętną Połtawa?

Kiedy Frydryk-August wstąpił powtórnie?

Jakie prawo sejm ogłosił za rządów Frydryka-Augusta III. względem Polaków dysydentów?

Za czyją pomocą wstąpił na tron Poniatowski?

O co dysydenci prosili króla?

Kto się wstawiał za nimi?

Jak postąpił względem dysydentów sejm zwolany w roku 1766?

Co zaszło na drugim sejmie roku 1767?

Którzy członkowie sejmu byli z Warszawy do Rosyi wywiezieni?

Kto był naówczas w Polsce posłem Rosyjskim?

Co sejm postanowił po wywiezieniu swoich członków?

Dla czego się utworzyła konfederacja Barska?

Jaki był cel konfederacyi Barskiej?

Z czyją pomocą król pokonał konfederatów?

Które państwa i jak ukarały Polskę za opór swemu królowi?

Co zabrała Rosya, co Austria, a co Prusy?

W którym roku nastąpił pierwszy rozbiór Polski?

Po pierwszym rozbiorze, jak długo trwał pokój w Polsce?

Jakie były rządy Poniatowskiego przez lat 15?

Jaki był skutek poprawionej przez niego edukacyi?

W jakim celu był zwołany sejm czteroletni?

Jaki był owoc czteroletniego sejmu?

Co zawierała w sobie ustawa 3 maja?

Czy wszyscy zarówno byli radzi z tej ustawy?

Jaki związek utworzyli nieprzyjaciele tej ustawy?

Kto był na czele konfederacyi Targowickiej?

Dokąd się udała Targowica z prośbą o pomoc?

Jak postąpił Poniatowski w tym razie?

Dokąd się usunęli przyjaciele ustawy 3 maja?

Kiedy nastąpił 2-gi rozbiór Polski?

Co zajęła Rosya a co Prusy?

Jaki był cel powstania Kościuszki?

Gdzie Kościuszko dostał się w niewolę?

Kiedy i gdzie Poniatowski złożył koronę?

Kiedy i gdzie umarł Poniatowski?

Jak został dokonany 3-ci rozbiór Polski i co komu się dostało?

Przez jaki czas nie było Polski na mapie Europy?

Z czego Napoleon utworzył księstwo warszawskie?

Komu Napoleon oddał księstwo warszawskie?

Jak długo trwało księstwo warszawskie?

Komu oddano księstwo warszawskie roku 1815 i z jakim tytułem?

Kto dzisiaj panuje w Polsce?

ĆWICZENIA HISTORYCZNE.

---

1. Wyliczyć wszystkich królów polskich, którzy mieli pewne przydomki czyli przezwania, tudzież wymienić powody dla czego im takowe nadane zostały?
2. Co to jest elekcya, jaka różnica między tronem dziedzicznym a obieralnym; od jakiego czasu ustalił się w Polsce tron obieralny, ilu było królów obieralnych, z jakich rodziny pochodzili i po ilu ich było z każdej?
3. Napisać kiedy zostały zawarte następne pokoje: w Toruniu, w Kiwerowej Horce, w Oliwie, Andrusowie, Buczacu i Żórawnie, oraz powiedzieć jakie były skutki każdego pokoju to jest, co Polska przez każdy pokój zyskała lub utraciła?

4. Wymienić wszystkie bitwy, które w tym Zarysie są wspomniane, tudzież między kim a kim i z jakiego powodu zostały stoczone?
5. Wyliczyć imiona wszystkich kobiet, o których jest wzmianka w tym Zarysie, opisując oraz czyją każdą była żoną i jakiego charakteru, jeśli o charakterze mówić się w samej historii?
6. Wyliczyć imiona obcych osób, nie Polaków, o których jest wzmianka w Zarysie, opisując czem każdy był i dla czego został w książce wspomniany.
7. Wyliczyć imiona wszystkich Polaków, nie królów, którzy występują w ciągu samej historii, tudzież wyrazić czem każdy z nich był i dla czego jest wspomniany?
8. Skreślić historią Pomorza, to jest napisać gdzie leży ta kraina, z kąd jej nazwa, przez którego króla została naprzód zdobyta, jaki książę stał się niezawisłym władcą Pomorza, za którego króla zdobyli je Krzyżacy, dopóki posiadali, kto i kiedy odzyskał Pomorze, nareszcie kto i dla czego je dzisiaj posiada?

9. Skreślić historią Inflant, to jest napisać gdzie się ten kraj znajduje, jak się dzieli, przez kogo był posiadany w XVI wieku, jak Polacy nabyli prawa do Inflant, jakie ztąd wynikły wojny z Rosyą, ze Szwecyą i przy kim nareszcie Inflanty zostały?
  10. Ułożyć historią Krzyżaków ze wszystkich wiadomości, rozrzuconych w Zarysie, od czasu ukazania się tego zakonu w Polsce, aż do wygnania jego z Prus?
-

Uwaga. Dla wzoru, jak powyższe ćwiczenia mogą się układać, podajemy tu odpowiedź 12 letniego ucznia na 8-me i 10-te pytania napisaną.

„Skreślić historią Pomorza to jest napisać gdzie leży ta kraina, z kąd jej nazwa, przez którego króla została naprzód zdobyta, jaki książę stał się niezawisłym władcą Pomorza, za którego króla zdobyli je Krzyżacy, dopóki posiadali, kto i kiedy odzyskał Pomorze, nareszcie kto i dla czego je dzisiaj posiada?”

Pomorze czyli Pomerania leży nad morzem Bałtyckiem, od ujścia Wisły aż do ks. Meklem-

burgskiego. Zkąd jej nazwa pochodzi, wskazuje to sam wyraz: *Pomorze* czyli Po-nad-morze. Bolesław Chrobry zdobył Pomeranią przy końcu X-go wieku i od tego czasu zostawała ona przez dwa wieki przy Polsce. W roku 1227 rządzca Pomorza, Świętopełk, zabił księcia polskiego, Leszka Białego, i ogłosił się niezawisłym panem Pomeranii; ale syn jego, Mestwin, umierając zapisał ją księciu wielko-polskiemu Przemysławowi. Po śmierci Przemysława Pomerania przeszła pod panowanie Władysława Łokietka; lecz ten król niedługo cieszył się posiadaniem tej krainy, bo Krzyżacy zabrali ją w roku 1308. Władysław, chcąc odzyskać Pomorze, wydał Krzyżakom bitwę pod Płowcami; wygrał wprawdzie tę bitwę, ale żadnej nie odniósł z tego korzyści, bo Krzyżacy potrafili mu się oprzeć. Odtąd Pomerania zostawała pod władzą krzyżaków przez 160 lat. W r. 1466 Kazimierz Jagiellończyk, na mocy pokoju zawartego w Toruniu, odzyskał ją od Krzyżaków. Nakoniec król pruski Frydryk II. zwany Wielkim, zabrał Pomeranią przy pierwszym rozbiórze polski w r. 1773 i dotąd Prusacy ją posiadają.

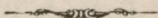
„Ułożyć historią Krzyżaków ze wszystkich wiadomości, rozrzuconych w Zarysie, od czasu ukazania się tego zakonu w Polsce, aż do wygnania jego z Prus?”

Krzyżacy — był to zakon żołnierski; obowiązkiem jego było wojować z poganami i nawracać do wiary świętej. Ponieważ sławni byli z męstwa, Konrad, książę mazowiecki, nie mogąc pokonać swoich sąsiadów Prusaków, którzy na jego granice często napadali niszcząc je ogniem i mieczem, prosił Krzyżaków o pomoc, i wezwał ich zakon do Polski. Krzyżacy przenieśli się do Polski w r. 1230 i w ciągu lat 50-ciu potrafili zdobyć całe Prusy, a mieszkańców nawrócić do prawdziwej wiary. Ale ponieważ Krzyżacy bardzo się źle obchodzili ze swymi poddanymi Prusakami, dla tego ci często przeciwko nim powstawali, lubo zawsze byli zwyciężani i coraz gorszego doznawali losu. Jednakże Krzyżacy odpłacili się niewdzięcznością Polakom, bo w r. 1308, widząc, że król polski, Łokietek, nie ma wojska i pieniędzy, zabrali mu Pomorze. W 1331 roku tenże Łokietek chciał je odzyskać i wydał bitwę Krzyżakom pod Płowcami. Wygrał wprowadzie

tę bitwę, ale nie odniósł żadnej korzyści, bo Krzyżacy dostali z Niemiec nowe wojska i potrafili oprzeć się Łokietkowi. Nie na tem jednakże kończy się nikkzemność Krzyżaków. Albowiem, gdy w r. 1386 wielki ksiązę litewski, Jagiełło, ożenił się z Jadwigą królową polską i został też królem polskim, a wielkim księciem litewskim, mianował brata stryjecznego Witolda, Krzyżacy, bardzo z tego nieradzi, namawiali Witolda, oby się oddzielił od Polski i stał się niezawisłym księciem. Jagiełło, gdy się o tem dowiedział, poszedł na Krzyżaków i pobił ich przy miasteczkach *Grünwald* i *Tanneberg*, w roku 1410.

W 44-ry lata potem Prusacy, których Krzyżacy mocno uciskali, udali się z prośbą do króla polskiego, Kazimierza Jagiellończyka, aby ich wybawił z niewoli Krzyżackiej, przyrzekając jemu się poddać. Kazimierz rozpoczął z tego powodu wojnę z Krzyżakami, która się ukończyła pokojem w Toruniu, w roku 1466. Na mocy tego pokoju król polski odzyskał Pomorze i otrzymał połowę Prus: druga zaś połowa została przy Krzyżakach, ponieważ papież tego wymagał. Krzyżacy niedługo jednakże w niej panowali; bo w r. 1525 wielki ich

mistrz *Albert Brandenburgski*, siostrzan króla polskiego *Zygmunta Starego*, przyjął wiarę luterską, ożenił się, i wygnał Krzyżaków z Prus; ci przenieśli się do Niemiec, gdzie zostawali, aż do początku XIX wieku.

Z A R Y S
HISTORYI POLSKIEJ.

K U R S   D R U G I

dla dzieci dojrzałego wieku.

PRZEMOWA.

Co znaczy ten *drugi kurs* Zarysu historii polskiej? w jakim jest on stosunku do pierwszego?

Kurs pierwszy jest wyłącznie przeznaczony dla dzieci zaledwie słabe kroki w nauce historii stawiających. W przemowie do niego wyrażono pobudki, które skłoniły autora do ułożenia tej podręcznej książeczki, oraz podano niektóre uwagi co do praktycznego onej zastosowania.

Drugi zaś kurs ma na względzie bardziej umysłowie wykształcone dzieci; wypadki są tutaj obszerniej rozwinięte, a sam język daleko jest zwężlejszy i ścislejszy. Przetoż kurs ten nie ma być zaraz po pierwszym do rąk uczniom dawanym; owszem, korzystniej byłoby zosta-

wieć np. sześć lub więcej miesięcy swobodnego czasu pomiędzy jednym a drugim wykładem. W tej zaś przerwie możnaby z uczniem przeczytać *Pielgrzyma w Dobromilu* i *Wieczory w Ojcowie*. Dwa te dzieła jasno, popularnie napisane, posłużą do lepszego wrażenia w młodocianą pamięć główniejszych wypadków i imion historycznych. Poczem z niemałą już korzyścią będzie mógł uczeń przystąpić do drugiej części niniejszego Zarysu, która, jak dla początkujących, jest dosyć w szczegóły obfitą miniaturą historyi polskiej. Lecz i tutaj, jak w pierwszej części, należy najbardziej zwracać uwagę na chronologią panujących i na chronologią wypadków, a zawsze wedle tablicy Jaźwińskiego, tudzież na to, aby dziecię należycie każde wyrażenie rozumiało, przez co nie tylko dzieje, ale też i język historyczny na własność swoją obróci.

HISTORIA POLSKI.

Początki narodu Polskiego są nader ciemne i bajeczne. Lud, który w późniejszym czasie przybrał nazwę *Polaków*, był z razu w szczupłych granicach zamknięty; z czasem atoli rozszerzył, przez podboje, swoje panowanie nad innemi ludami, które tymże, co on, językiem mówiły, chociaż osobne, miejscowe nosiły nazwiska. Jest podanie, że narody, żyjące w sąsiedztwie z Polakami, zwały się ogólnie *Lechitami* lub *Lachami*. Zkąd to imię powstało i kiedy, usiłują wykryć dzisiejsi badacze starożytności polskich, ale skutek pomyślny nie uwieńczył ich pracy i poszukiwań *).

---

*) Dzieła śledzące początki narodu polskiego są: *Pierwotne dzieje Polski* p. Maciejowskiego; *Wstęp krytyczny do dziejów Polskich* p. A. Bielowskiego; tudzież różne artykuły Dominika Szulca.

rzy sądzą, że imię *Lechów* lub *Lachów* powstało od słowa *Lecha*, kawał gruntu, że przeto *Lech* oznacza pana, właściciela gruntowego. Górale Karpaccy nazywają do dziś dnia mieszkańców nizin, dolin, *Lachami*, to jest ludźmi, mieszkającymi po *lechach*.

Jakkolwiek dotąd nie jest jeszcze rzeczą rozwiązaną z kąd pochodzi nazwa Polaków, nie ulega przecież wątpliwości, że cały zachód sławiańszczyzny, od Wisły aż do ujścia Elby i Sali, był zamieszkany od jednego plemienia sławiańskiego, od *Lechitów*, którzy mówili jednym językiem, z małemi może odcieniami, wyznawali tę samą wiarę pogańską i mieli rząd po większej części gminowładny. Tu się znajdowali:

Obotryci, którzy mieszkali w Meklemburgu i Oldenburgu.

Lutycy, zwani przez Niemców *Winuli*, w północnej części Odry i Elby.

Luzycy i *Milzeni* w Luzacyi i Miśnii (dziś w kr. Saskiem).

Pomorzanie nad morzem Bałtyckiem.

Polanie, między Notecią, Wartą i Wisłą.

Mazurowie po nad Wisłą ku granicom Litwy.

Łęczycanie mieszkali w Łęczyckiem.

Chrobatowie, około Krakowa, ku góróm Karpackim.

Z ludów lechickich, dopiero wyliczonych, niektóre przeszły pod panowanie Niemców, a inne zagarnął pod swoją władzę ród *Polanów*. Do tych ostatnich należą Mazurowie i Łęczycanie.

Od epoki połączenia tych ludów przez Polanów zaczyna się pewniejsza historia Polski, ku końcowi X wieku. Czasy zaś uprzednie są głęboką okryte pomroką. Każde z tych pokoleń sławiańskich musiało mieć swoich książąt udzielnych, z większą lub mniejszą władzą. Imiona tych książąt przechowały się w podaniu ustnem, a potem w XII wieku przeszły do historyi, która je przekazała dalszej potomości. Z tych właśnie podań utworzyła się tak zwana *bajeczna historia*. Książęta tam wymienieni, nie należą do jednego pokolenia, ani też z kolei po sobie panowali; są to władzcy różnych prowincyj sławiańskich, sprzężeni, przez niewiadomość późniejszych, w jeden szereg mniemanych królów narodu polskiego. (Bajeczną historią w tym drugim kursie całkiem opuszczamy).

W roku 842 miał być królem polskim, to jest naczelnym wodzem kilku pokoleń sławiańskich, prosty wieśniak z Kruświcy, w Wielkiej Polsce, imieniem *Piast*, z którego linii mieliśmy szereg monarchów, zwanych *Piastami* aż do roku 1370. Lecz historia Piasta i jego następców: *Ziemiowita* (860 — 892), *Leszka* (892—922) i *Ziemiomysła* (922—963) na żadnem społecznem świadectwie nie jest oparta.

DZIEJE PEWNE.

MIECZYSŁAW I.

Dzieje pewniejsze zaczynają się od *Mieczysława I.* syna i następcy Ziemiomysła, r. 963. Najznakomitszem dziełem tego monarchy było wprowadzenie do Polski wiary chrześcijańskiej; do czego mu była powodem żona z Czech, *Dąbrówka*, z którą gdy nie mógł inaczej się ożenić jak zostawszy chrześcijaninem, zezwolił na to i przyjął religią św. z całym narodem, r. 965.

Mieczysław ukazuje się w historyi jako władca trzech pokoleń lechickich: Polanów, Łęczycanów i Mazurów; najgłówniejsze pokolenie *Polanów* nadało imię *Polski* całej przestrzeni kraju, będącej pod władzą Mieczysława.

Rozległość Polski ówczesnej najwięcej mogła zawierać 2,500 mil kwadr.

BOLESŁAW CHROBRY.

Następcą Mieczysława był syn jego *Bolesław Chrobry*, czyli waleczny, który panował od roku 992—1025. Znakomity jest przez swoje podboje i przyjęcie tytułu króla.

Bolesław Chrobry może się słusznie uważać za twórcę królestwa polskiego przez liczne swoje podboje. Na północ swego szczupłego państwa zmusił do hołdu kraj lechicki *Pomorzem* zwany; na zachód zabrał od Czechów *Szląsk*; na południe także od Czechów *Kraków* z okolicami; na wschód oderwał od Rusi kraj z początku *Rusią Czerwoną*, potem *Galicyą* zwany.

Granice Polski, mieczem Bolesława zakresłone, dalej się nie pomknęły aż do czasów *Kazimierza Wielkiego*.

Bolesław, wyniosłszy się skutkiem szczęśliwych zaborów nad innych książąt sławiańskich, zapragnął tytułu króla; o co prosił naprzód papieża *Sylwestra II.*, a gdy ten odmówił, udał się do cesarza, *Ottona III.*; bo w tych czasach powszechne było przekonanie, że tylko papież lub cesarz mogą rozdawać korony. *Otton*

przybył do Gniezna, stolicy Bolesława, w r. 1000, dla odwiedzenia grobu św. *Wojciecha*, męczennika, którego w roku 997 zabili poga-
nie Prusacy, gdy ich chciał do wiary nawra-
cać, tudzież dla spełnienia życzeń Chrobrego.
Przyjęty od niego wspaniale, nadał mu tytuł
królewski; ale chociaż Bolesław nosił już imię
króla, prosił jednakże papieża aby mu pozwo-
lił wziąć koronę podług obrządku chrześcijań-
skiego, to jest, *przez namaszczenie*. Gdy papież
długo zwłóczył z odpowiedzią, Bolesław kazał
swym biskupom namaścić siebie na króla, w ro-
ku 1024.

Obszerność Polski za Bolesława była na-
stępna: dostał po ojcu 2,500 mil kwadr., po-
większył przez swoje zabory o 5,500 mil; miał
przeto razem 8,000 mil kwadr.

Po śmierci Bolesława W. książęta polscy,
po nim panujący aż do Bolesława Krzywoustego,
nic ważnego dla kraju nie zrobili.

MIECZYŚŁAW II. KAZIMIERZ I.

Mieczysław II., Gnuśnym przewany,
syn Bolesława I., (1025—1034), utracił Ruś
Czerwoną, którą odzyskał wielki książę kijow-
ski, Jarosław I. Żona jego *Rykza*, niemka,

objęła po śmierci męża rząd nad Polską, z powodu małoletności syna Kazimierza, ale wkrótce, w roku 1035 wygnana została z synem. Bezkrólewie trwało aż do roku 1040. Nakoniec Polacy, widząc kraj w wielkim nieładzie, sprowadzili z zagranicy młodego Kazimierza, fałszywie *Mnichem* nazwanego, jakoby miał już być zakonnikiem, a który rzeczywiście bawił dotąd na dworze cesarza Henryka III. Ten przywrócił porządek w Polsce, przeniósł stolicę z Gniezna do Krakowa, r. 1050, i umierając zostawił dwóch synów: Bolesława Śmiałego i Władysława Hermana.

BOLESŁAW II. ŚMIAŁY.

Bolesław II. Śmiały. (od roku 1058—1080, mieszał się do spraw węgierskich, gdzie królów na tronie osadzał, i do spraw ruskich, gdzie synowie Jarosława I., podzieliwszy się dziedzictwem ojcowskim, nieustannie boje o tron kijowski toczyli. Król ten, pomimo swoich przymiotów, nie podobał się szlachcie polskiej, iż jej rządzić sobą nie pozwalał. Miał także gwałtowne zajścia z biskupem krakowskim, *Stanisławem*, którego gdy w zapale gniewu własną ręką zabił u ołtarza, wyklęty od papieża, Grze-

gorza VII., opuścił kraj, przebywał czas niejaki w Węgrzech, poczem, jak wieść niesie, umarł pod obcem imieniem w klasztorze Ossyackim, w Karyntyi.

Następca jego *Władysław Herman*, słaby monarcha, niczem się nie odznaczył; zaprzestał używać tytułu króla i zaniechał obrzędu koronacyi; mianował się tylko księciem polskim. Zostawił tron synowi *Bolesławowi Krzywoustemu*.

BOLESAŁW III. KRZYWOUSTY.

Bolesław III. Krzywousty, (od r. 1102—1139), całe życie na wojnach przepędził; kronikarze mówią iż 47 bitew wygrał; jednakże zaborów mało uczynił, bo te wojny dla obrony kraju nie dla zdobyczy były przedsiębrane. Z pomiędzy tych wojen najznakomitszą była z cesarzem niemieckim, Henrykiem V., w r. 1109. Powód do niej był następny: Henryk V. chciał, z pewnych pobudek, złożyć z tronu króla węgierskiego *Kolomana*; temu Bolesław III. dał skuteczną pomoc tak, iż cesarz nie mógł dopiąć swego zamiaru. Umyślił zatem pomścić się nad królem polskim i najechał kraj jego z potężną siłą. Na wstępie do Szląska spotkał warowne miasto *Głogów* i opasał je

swojem wojskiem. Oblężenie trwało długo bez skutku; głód w obozie czuć się dawał; nareszcie cesarz, odparty mężstwem Głogowian, udał się do Wrocławia; lecz pod ścianami tego miasta zaraza wpadła do jego obozu i prawie całe wojsko zniszczyła; 40,000, trupów zostało na placu. Gromadzące się psy na pożarcie Niemców nadały miejscu temu nazwisko *psiego pola* (Hundsfeld).

Po tej niepomysłnej wyprawie cesarz pogodził się z Bolesławem w Bambergu, w Bawaryi, gdzie najstarszy syn króla, *Władysław*, poślubił *Agnieszkę*, siostrzenicę Henryka V.

Bolesław Krzywousty utwierdził mocniej panowanie Polaków nad Pomeranią; imię to nosiła część ziemi nadmorska, z prawej strony Odry, wzdłuż morza Bałtyckiego aż do ujścia Wisły. Dzielila się na trzy części. Od Wisły do rzeki Leby zwała się *Pomeranią Gdańską*, od miasta stołecznego Gdańska; od Leby do rzeki Persanty, *Kaszubami* lub *Pomeranią Słupską*; od miasta Stolpe (słup, stołb); od Persanty do Odry i dalej za Odrą *Szczecińską* lub *nad-Odrzańską*. W dwóch pierwszych częściach Polacy stawili rządców z własnego ramienia; część zaś Szczecińska miała niezawisłych ksią-

żąt ze szczepu sławiańskiego, zwanych *książętami Pomorskimi*, którzy w r. 1181, uznali się za wasalów cesarza niemieckiego, Frydryka *Barbarussy*. Ich gałąź wygasła w r. 1637.

Najważniejszą rzeczą w panowaniu Bolesława III. jest dział państwa między czterech synów, przed samą śmiercią, przezeń zrobiony.

1. *Władysław*, najstarszy syn, otrzymał ziemie: Krakowską, Sieradzką, Łęczycką, Szląsk i Pomeranią (od Persanty do Wisły).

2. *Bolesław Kędzierzawy*, księstwo Mazowieckie i Kujawy.

3. *Mieczysław, Starym* przezwany, Wielkopolskę

4. *Henryk*, księstwo Sandomierskie i Lubelskie, czyli Małopolskę.

Syn piąty, Kazimierz, na łasce braci zostawiony, nic w dziale nie dostał i niewiadomo dla czego. Kronikarze mówią, że zapytany ojciec dla czego pominął najmłodszego, odpowiedział: „Wszak wiecie, że między czterema u wozu kołami jest wasąg, a na nim siedzenie. Dziecięciu temu między czterema bracią daje się ode mnie dziedzictwo szlachetniejsze nad inne. Zaniechajcie więc troskliwości o niego; niech ta zostanie przy jego opiekunach“.

Po uczynionym podziale kraju, co naówczas uważało się za rzecz arcynaturalną, żeby utrzymać jakąkolwiek jedność w Polsce, zalecił Bolesław, aby najstarszy z rodziny miał zwierzchnictwo nad bracią, które to zwierzchnictwo załżeć miało na tem, iżby w czasie ogólnej wojny najstarszy był naczelnym wodzem, a inni książęta dostarczali mu posiłków; w czasie zaś pokoju aby czuwał nad spokojnością w całej Polsce i godził kłócących się braci i krewnych. W nagrodę za te trudy miał starszy książę posiadać *księstwo krakowskie*. To zaś starszeństwo miało przechodzić z brata na brata, a po śmierci wszystkich braci na synów najstarszego brata, a potem na synów młodszego i t. d. Odtąd księstwo krakowskie stało się obieralnem i nie mogło być dziedziczną własnością w pokoleniu jednego ze synów, ale z kolei dostawało się to jednemu, to drugiemu; zawsze jednakże najstarszemu z familii Bolesława Krzywoustego.

Od czasu tego podziału, zamiast jednego króla, mamy już kilku książąt udzielnych, jakoto: książąt mazowieckich, wielkopolskich, małopolskich, czyli sandomierskich i krakowskich. Za najstarszych i najznakomitszych uważali się

książęta krakowscy, jako przedstawiciele rodziny Piastów. Zagraniczni monarchowie dawali im tytuł królów.

Oni tylko wymieniają się w tej historyi i chronologii.

Historia książąt krakowskich.

Opuszczamy tu dzieje księstw drobniejszych i zatrzymujemy się tylko nad tem co zaszło ważniejszego w naczelnem księstwie krakowskiem. Historia Polski w podziałach zawiera po większej części kłótnie i wojny różnych linii piastowskich, ubiegających się o dzielnicę krakowską. Peryod ten ciągnie się lat 166, od śmierci Bolesława III, w r. 1139—1306, czyli do powtórnego wstąpienia na tron krakowski Władysława Łokietka.

Najgłówniejsze wypadki z całej tej przestrzeni czasu są:

1) *Nastanie udzielnego księstwa Szląskiego, 1163.*

2) *Osiedlenie się Krzyżaków na granicy Mazowsza w Prusiech, r. 1230.*

3) *Utrata Pomorza Polskiego, 1227.*

4) *Ukazanie się Mongołów.*

Książęta krakowscy byli następni:

Władysław II.

Bolesław IV. Kędzierzawy.

Mieczysław III. Stary.

Kazimierz II. Sprawiedliwy.

Władysław Laskonogi.

Leszek Biały.

Bolesław V. Wstydlivy.

Leszek Czarny.

Henryk Wrocławski.

Przemysław Wielkopolski i

Władysław Łokietek.

WŁADYSŁAW II.

Po śmierci Bolesława III. pierwszym księciem krakowskim był Władysław II. Ten, korzystając z małoletności braci, chciał ich dzielnicę połączyć napowrót z księstwem Krakowskim. Ale, zwyciężony przez nich, szukał schronienia u cesarza Konrada III. z którego siostrą przyrodną Agnieszką był żonaty. Konrad, drugą Krucyatą zajęty, nie mógł dać pomocy szwagrowi. Następca jego, Frydryk Barbarussa, wzywał kilkakrotnie Bolesława Kędzierzawego, któremu Krakowianie dzielnicę Wła-

dysława oddali, aby ją powrócił bratu swojemu, ale sam, zajęty we Włoszech wojną, nie mógł swych żądań poprzeć orężem. Tymczasem Władysław umarł u cesarza, a synowie jego: *Bolesław Wysoki* i *Mieczysław* pogodzili się ze stryjem Bolesławem i dostali od niego prawem dziedzicznym *Szląsk*, 1163 roku.

Od obu tych książąt poszła linia książąt Szląskich, która, na liczne gałęzie rozdrobiona, wygasła dopiero w XVII. wieku.

W r. 1167, zeszedł bezpotomnie Henryk, książę Sandomiersko-Lubelski; dzielnica zatem jego dostała się najmłodszemu z braci, *Kazimierzowi*.

Po Bolesławie Kędzierzawym *Mieczysław* krótko rządził Krakowem, tylko 4 lata, gdyż został wygnany przez panów i duchowieństwo Krakowskie. Z jakiego powodu?—Książę ten, widząc że obywatele Krakowscy przywłaszczyli sobie przywileje i niektóre źródła dochodów królewskich, że przyswoili prawo polowania w lasach książęcych, że zakładali nowe wsie, ściągając tam lud z obcych włości, że niekiedy wolnych ludzi gwałtem do poddaństwa zmuszali, że wyżsi urzędnicy dopuszczali się różnych niesprawiedliwości w sprawowaniu swej

władzy i t. d. i t. d. otoż ksiązę Mieczysław, widząc te nadużycia, umyślił przywrócić wszystko do właściwego porządku i karności.

Atoli możniejsi obywatele postanowili odebrać rząd księstwa Krakowskiego Mieczysławowi, a oddać go najmłodszemu z synów Krzywoustego *Kazimierzowi*. Ksiązę ten zrazu wymawiał się od przyjęcia korony krakowskiej, gdyż brata kochał i przezeń był wychowany, ale gdy ci zagrozili udaniem się do linii Szląskiej, przystał na ich życzenie, przybył do Krakowa, gdzie miasto, urzędnicy i żołnierze bez najmniejszego oporu jemu się poddali. Mieczysław wrócił do własnego dziedzictwa i zapewne przedsięwziąłby jakiekolwiek kroki dla odzyskania Krakowa z testamentu Krzywoustego sobie należącego, ale tu odrodny syn, Otton, mając niechęć ku ojcu, że ten przez większą skłonność ku młodszym dzieciom powydzielał im bogatsze części w swoim księstwie, powstał przeciw Mieczysławowi i wygnał go z Poznania, a sam wszedł w przyjaźń i przymierze z Kazimierzem, księciem Krakowskim.

KAZIMIERZ II. SPRAWIEDLIWY.

Kazimierz II. Sprawiedliwym przezwany, widząc, że panowie i duchowieństwo księstwa

krakowskiego wynoszą na tron, podług upodobania, i z niego spychają swych książąt, umyślił iść we wszystkim za ich radą i wolą. Książę i szlachta krakowska, tą powolnością Kazimierza ujęci, na zjeździe w Łęczycy r. 1180, znieśli testament Bolesława Krzywoustego, przysięgli nie obierać sobie na przyszłość za pana nikogo prócz książąt z jego familii, i tę przysięgę posłali do papieża Aleksandra III. na zatwierdzenie. Jakoż, od tego czasu, aż do Kazimierza W. najmłodsza linia Krzywoustego, podług prawa pierworodztwa, tron krakowski posiadała.

Leszek, syn Bolesława Kędzierzawego umierając bezdzietnie, w r. 1185, przekazał swoje dziedzictwo, księstwo Mazowieckie, Kazimierzowi Sprawiedliwemu, który tym sposobem połączył następne dzielnice: Krakowską, Sandomiersko-lubelską, Mazowiecką i Pomeranią. Tę ostatnią, to jest, Pomeranią Kaszubską i Gdańską oddał w zarząd *Samborowi*, z tytułem namiestnika. Kazimierz umarł nagle, pijąc wino, r. 1194. Zostawił dwóch synów: *Leszka* i *Konrada*.

LESZEK BIAŁY. WŁADYSŁAW ŁASKONOGI.

Podczas małoletności Leszka, regencya, złożona z matki *Heleny* i wojewodów: Krakowskiego *Mikołaja* i Sandomierskiego *Goworka*, trzymała ster państwa. Cały peryod czasu od r. 1194—1207, zawiera wewnętrzne zaburzenia, pochodzące z zawiści i niezgod między opiekunami młodego księcia. Mikołaj, z natury dumny, chciwy władzy, najbogatszy z panów Krakowskich, kierował wedle swej woli, to darami, to postrachem, całą szlachtą krakowską. Jednakże nie był lubiony od Leszka i matki jego, zapewne dla tejże pychy i ostrości charakteru. Całe zaufanie księcia posiadał drugi mąż, wojewoda Sandomierski, *Goworek*. Gdy Leszek doszedł do pełnoletności w r. 1202, i gdy mógł już osobiście rządzić Krakowem, Mikołaj, nienawidząc *Goworka*, położył za warunek Leszkowi, jeśli życzy zasiąść na tronie Krakowskim, aby usunął od swego boku wojewodę sandomierskiego. Tu zaszła tkliwa scena, gdzie młody książę, kochając z duszy *Goworka*, mimo jego naleganie, mimo oświadczoną gotowość usunięcia się nawet z kraju, najrzadszym a oraz najpiękniejszym w świecie przykładem, zgodził się raczej utracić koronę Kra-

kowską, niż ją okupić ofiarą niewinnego przyjaciela i wiernego sługi. Naówczas Mikołaj, do żywego obrażony, wezwał do Krakowa Władysława Laskonogiego, syna Mieczysława Starego. Zwał się on *Laskonogim* od nóg cienkich i długich. Panowanie jego trwało lat 5, od 1202—1207. Tymczasem Leszek Biały siedział w dziedzicznych swoich księstwach: w Sandomierzu i Mazowszu. Historia jego panowania w tych dwóch krajach przedstawia jeden tylko czyn: wojnę z ościennym i nader potężnym księciem Halickim, *Romanem*. Był to jeden z najokrutniejszych władców Halickich. Księżę ten, widząc, że Leszek włada pewną częścią ziem, oderwanych w dawniejszych czasach od jego poprzedników, a mianowicie ziemią Lubelską i Brzeską, umyślił korzystać z tej okoliczności, że Leszek nie posiada Krakowa, że przeto mniej może stawić mu oporu, i wydał mu wojnę r. 1207. Jednakże Leszek odniósł nad nim stanowcze zwycięstwo pod Zawichostem, nie daleko Sandomierza. W tej bitwie zginął sam Roman, a Leszek, na zawsze zabezpieczył się od napaści książąt Rusi Halickiej czyli Galicyjskiej. Zwycięstwo to było w swoim czasie nader głośnie i wydało ten skutek, iż Krako-

wianie, zjednani na nowo dla Leszka jego wojenną sławą, odstąpili Władysława a zaprosili do tronu księcia Sandomierskiego. Dodać jednakże należy, iż w tymże czasie zaszła śmierć Mikołaja, wojewody Krakowskiego, i ona to właśnie rozwiązała ręce Krakowianom, że mogli bez żadnej obawy pójść za popędem swojego serca. Władysław zaś Laskonogi, skoro się dowiedział o tajemnem knowaniu spisku przez Krakowianów i że zamysłają przywrócić Leszka, nie tylko nie czynił żadnych zabiegów, żadnych usiłowań aby się utrzymać przy dobrowolnie danej mu przedtem koronie, ale owszem sam uprzedził otwarte powstanie, opuszczając Kraków i udając się na powrót do swojego dziedzictwa, do Wielkiej-polski.

Leszek, od białych włosów, *Białym* przewany, począł rządzić osobiście, i dwudziestoletnie jego panowanie, od r. 1207—1227, zawiera dwa ważniejsze wypadki: *dział królestwa z bratem Konradem i utratę Pomorza.*

Leszek Biały ustąpił Konradowi w r. 1207, księstwo Mazowieckie, Kujawy, Dobrzyn i Chełmno. Ten to Konrad był głową domu *udzielnych książąt Mazowieckich*, których potem jedyna gałąź siedziała na tronie polskim aż do

Kazimierza W., a druga panowała w Mazowszu aż do ostatnich książąt: *Janusza* i *Stanisława*, po których zgonie, w r. 1529 Zygmunt I. Stary księstwo Mazowieckie do korony wcielił.

Rządca Pomorza polskiego, namiestnik Leszka Białego, *Świętopełk*, synowiec Sambora, trzymał tę prowincję od r. 1207 — 1227. Nareszcie po dwudziestoletnich rządach zapragnął stać się udzielnym księciem, a gdy Leszek, chciał zmusić go do winnej uległości i zjechał nad granicę Pomorza do Gąsawy, *Świętopełk* napadł nań zdradziecko w łaźni, własną ręką zamordował, i z urzędnika książąt krakowskich został przez zbrodnię niezawisłym księciem w Pomeranii Kaszubskiej i Gdańskiej.

BOLESŁAW WSTYDLIWY.

Następcą Leszka Białego był syn jego Bolesław Wstydlivy; panowanie jego jest nader długie, ciągnie się 52 lata (od 1227—1279; miał sześć lat tylko gdy go ojciec odumareł. Jako małoletni, zostawał przez lat jedenaście (1227—1238), pod opieką już stryja Konrada, księcia Mazowieckiego, już brata stryjecznego, *Henryka Brodatego*, księcia szląskiego na Wrocławiu.

Za Bolesława Wstydliwego w granicach Polski osiedli *Krzyżacy*, tudzież ukazali się *Mongołowie*.

Konrad, książę Mazowiecki, był pierwszy, który do Polski Krzyżaków sprowadził, w r. 1230, dla dania odporu Prusakom, którzy nieustannie ziemie jego najeżdżali. Zakon ten w ciągu lat 50, to jest, od r. 1230—1280, zawojował całe Prusy i do wiary Św. nawrócił.

W r. 1240 ukazali się w Polsce Mongołowie czyli Tatarowie. Narod ten stał się głośnym w Azji i Europie przez olbrzymie podboje *Czyngis-hana*. Następca jego, *Oktaj*, wysłał do Europy w r. 1237, straszne zastępy pod wodzą *Batego*, który, spustoszywszy Rosyą, wkroczył r. 1240 do Polski. Po wejściu Mongołów do Szląska, zabiegli im drogę Krzyżacy z Polakami, pod *Lignicą*, ale do skutku zniesieni zostali. Możeby lud polski uległ jarzmu Mongołów, ale Baty, dowiedziawszy się o śmierci Oktaja, r. 1241, cofnął się nagle ku Azji i nad brzegami Wołgi, przy morzu Kaspijskiem założył państwo Tatarskie, znajome pod imieniem *Złotej Hordy*. Po jej upadku w XV. wieku, horda Krymska, niegdyś od niej zależna, dała się we znaki Polsce i Litwie; na

same ziemie Polsko-litewskie Tatarowie Krymscy uczynili 93 napady, od r. 1240—1783.

Bolesław V., dla wstrzemięźliwego życia *Wstydliwym* przewany, był nieczynny i bojaźliwy, a schodząc bezpotomnie w r. 1279, mianował swoim następcą najbliższego krewnego, z linii Mazowieckiej, synowca swego *Leszka Czarnego*.

LESZEK CZARNY.

Leszek Czarny, od czarnych włosów tak nazwany panował lat dziesięć, od 1279—1289. a rządy jego nic pamiętnego nie zawierają. Po jego śmierci nastał dla Polski *peryod zamieszania*, które trwało od r. 1289—1300, i wynikło ztąd, że Leszek, umierając bezdzietnie, następcy po sobie nie mianował.

Czterej zjawili się pretendenci do księstwa Krakowskiego:

1. *Henryk Probus*, książę na Wrocławiu.
2. *Przemysław*, książę Wielkopolski.
3. *Władysław Łokietek*, książę Sieradzko-łęczycki.
4. *Wacław*, król Czeski.

Prawa tych pretendentów. Po śmierci Leszka, mieszczanie Krakowscy, po większej

części Niemcy, wezwali na tron zniemczalego Henryka Probusa, księcia na Wrocławiu, który, po rocznem panowaniu, przekazał swe prawa, 1290, Przemysławowi wielkopolskiemu, swemu krewnemu.

Władysław Łokietek dopominał się o Kraków jako rodzony brat Leszka Czarnego, a zatem jako dziedzic jego najbliższy.

Prawa zaś Wacława Czeskiego zasadały się na tem, iż wdowa po Leszku, *Gryfina*, zmyśliła testament, przez Leszka niby napisany, mocą którego mąż czynił ją dziedziczką księstw: Krakowskiego i Sandomierskiego. Z tym zapisem udawszy się do Czech, darowała go siostrzanowi swemu *Wacławowi*.

Walka między pretendencjami ciągnęła się od r. 1290—1300. Przemysław zaraz ustąpił z placu; panował spokojnie w swoim księstwie Wielkopolskiem; dostał od *Mestwina*, ostatniego księcia Pomeranii Polskiej, swego krewnego, darowiznę tej prowincyi, w r. 1294; wyjednał w r. 1295, od papieża Bonifacego VIII., tytuł *króla Polskiego*, to jest *Wielkopolskiego*, i na koniec, w siedm miesięcy po koronacyi w Gnieźnie, zabity został przez margrabiów brande-

burskich, swoich sąsiadów, którzy się lękali wzrostu jego potęgi.

W osobie Przemysława zakończyła się linia książąt Wielkopolskich, idąca od Mieczysława Starego. Wielkopolanie i Pomorzanie uważali odtąd swe księstwa za elekcyjne i wręczali je to jednemu to drugiemu. Na pierwszy raz wezwali, 1296, Łokietka, który od r. 1290, ciągle wojował z Wacławem Czeskim o tron krakowski. Wojna ta szła jemu dość niepomyślnie, a gdy nareszcie obraził na siebie księży wielkopolskich przez samowolne wybieranie podatków z dóbr duchownych dla opłaty najemnego wojska, szlachta wielkopolska z duchowieństwem, tudzież szlachta pomorska, zjechawszy do Poznania, odjęli mu rządy i wezwali króla Czeskiego, w r. 1300.

Władysław Łokietek, wyzuty ze wszystkiego, poszedł na tułacza, a Wacław, posiadając razem Wielkopolskę, Małopolskę i Pomorze, był rzeczywistym panem całej Polski, ale nie długo rządził nią osobiście; interesa własnego kraju na powrót go wywołały. Panowanie jego, od r. 1300—1306, pamiętne jest wprowadzeniem do Polski *czeskiej monety*, dla we-

wewnętrznej wartości niezmiernie w Polsce cenionej.

Łokietek, z Wielkiej Polski wygnany, udał się r. 1300, w szacie pielgrzyma do ojca Św. do Rzymu, niosąc skargi na Wacława. Był to rok sławnego Jubileuszu, który Bonifacy VIII. po raz pierwszy w chrześcijańskim świecie ogłosił. Łokietek potrafił zjednać papieża; ten pisał do Wacława, zakazując mu nosić tytuł króla polskiego, pod karą klątwy, 1302. Ale Wacław nie zwracał na to uwagi. Nareszcie Łokietek wrócił tajemnie nad granicę Polski w r. 1304, czekając pomyślnych okoliczności. Jakoż w następnym roku umarł Wacław, a syn jego i następca *Wacław* (V) pijak i rozpustnik, zabity zaraz, w Ołomuńcu, dla niewiadomej przyczyny, w osobie swojej linią mężką zakończył. Wprawdzie Jan, z domu Luxemburskiego, zostawszy królem czeskim przez pojęcie w małżeństwo Elżbiety, siostry zabitego Wacława, przyjął natychmiast i tytuł króla polskiego, ale sprawy domowe przeszkodziły mu wkroczyć zbrojnie do Polski; poprzestał zatem na tytule.

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK POWTÓRNIE.

Łokietek, nie mając teraz spółzawodnika, zjednoczył następne części kraju polskiego: Kraków, Wielkopolskę, Sandomierz, Sieradź, Łęczycę i Pomorze. Panował bez przerwy, od r. 1306—1333.

Główne wypadki w jego historyi są:

1. *Utrata Pomeranii.*
2. *Koronacja w Krakowie.*
3. *Odpadnienie Śląska.*

1. Utrata Pomeranii.

Za powrotem swoim do Polski, Łokietek utracił Pomeranią, r. 1308, z następnej okoliczności. Podczas kiedy wypędzał z kraju załogi czeskie, trzymające się jeszcze w niektórych miastach, Margrabiowie Brandeburscy wdarli się do Pomeranii i znaczną jej część zagarnęli. Pomorzanie, nie mogąc doczekać wsparcia od króla, wezwali na pomoc Krzyżaków. Ci wprawdzie wygnali nieprzyjaciół, ale, widząc słabość sił Łokietka, weszli w zмовę z księciem Pomeranii nad-odrzańskiej i rozdzielili pomiędzy sobą Pomeranią polską. Książę nad-odrzański zajął kraj aż do rzeki Stolpe,

to jest Kaszuby, a reszta od Stolpy do Wisły to jest Pomerania Gdańska dostała się Krzyżakom. Łokietek, nie czując się na siłach dopomnieć się orężem o ten zabór, skarżył się na Zakon papieżowi, *Janowi XXII*, i od niego wyglądał pomocy ale się jej nie doczekał.

2. Koronacya w Krakowie.

W r. 1317, Władysław prosił papieża Jana XXII. o udzielenie sobie korony; było to wyraźnem życzeniem krajów, pod berłem Łokietka złączonych. Jan XXII. odpowiedział, iż Polacy mogą postąpić podług swego życzenia. Jakoż obrzęd koronacyi odbył się uroczyście dnia 20 stycznia, 1319, a miasto Kraków nad Gniezno przeniesiono. Od tego czasu miała Polska znowu królów aż do swego upadku.

3. Odpadnienie Szląska.

Prowincya, Szląskiem zwana, na wiele dzielnic w potomkach Władysława II. rozdrobiona, uważała się aż do Łokietka za część nierozdzielnej Polski. Lecz pokrewni książęta Szląscy spoglądali zazdrośnem okiem na szczęście i nagły wzrost monarchy polskiego. Nieraz burzyli nań poddanych i wchodzili przeciwko niemu

w związku z Krzyżakami. Skoro zaś Władysław odbył koronacyą w Krakowie, obrzęd ten do reszty odstąpił od niego zawistnych książąt. Upatrując w tym obrzędzie pierwszy krok do przywłaszczenia głównego zwierzchnictwa nad wszystkimi, dotąd niezawisłymi, dzielnicami, książęta Szląscy, osobistą ku Łokietkowi nienawiścią] kierowani, oderwali się od Polski i w r. 1322 i 1327, przyznali nad sobą zwierzchnictwo króla czeskiego. Korzyść ztąd dla Czechów była ta, że gdy który z książąt Śląskich bezdzietnie umierał, dzielnica jego dostawała się, podług praw niemieckich, królowi. Tym sposobem Śląsk, ostatecznie dla Polski utracony, wszedł częściami w skład królestwa Czeskiego; potem, wraz z Czechami, dostał się Austrii a od niej w r. 1748 Prusom.

W r. 1320, Łokietek wydał swą córkę Elżbietę za króla węgierskiego, *Karola Roberta*; czyli *Karyberta* i to małżeństwo wprowadziło dom *Anjou*, w Węgrzech panujący, na tron polski, w osobie *Ludwika*, syna Elżbiety, r. 1370.

W roku zaś 1325 ożenił szesnastoletniego syna Kazimierza z *Aldoną*, czyli *Anną* córką Giedymina, wielkiego księcia Litewskiego.

KAZIMIERZ WIELKI, od r. 1333—1370.

W dwudziestym trzecim roku życia swojego zasiadł na tronie Polskim ostatni z Piastów *Kazimierz Wielki*.

Ważniejsze jego czyny są następne:

1. *Ugoda z Czechami i Krzyżakami.*
2. *Uznanie za następcę Ludwika Węgierskiego.*
3. *Przyłączenie do Polski Rusi Czerwonej.*
4. *Ogłoszenie Statutu Wiślickiego.*

1. Ugoda z Czechami i Krzyżakami.

Pierwszym czynem Kazimierza W. po wstąpieniu na tron po ojcu było wejście w układy z królem Czeskim i z Krzyżakami. Za pośrednictwem króla węgierskiego, Karyberta, którego Kazimierz i Jan Czeski za wspólnego sędziego obrali, zaszła następna ugoda 1335 r. Jan zrzekł się praw i tytułu króla polskiego, a Kazimierz ustąpił na zawsze swych praw do księstw Szląskich.

Co się tyczy Pomeranii, Kazimierz, szukający pokoju, uczynił, przez też samą ugodę, ofiarę z zabranej krainy na rzecz Krzyżaków.

2. Uznanie za następcę Ludwika Węgierskiego.

Ponieważ w długiem pożyciu z Giedyminówną nie miał król polski potomka płci męskiej, postanowił zatem, na przypadek swej śmierci, wyznaczyć wcześniej następcę tronu. W tej myśli złożył zjazd w Krakowie, na którym Polacy, usunawszy od tronu książąt Szląskich, jako ziemczących, a Mazowieckich, jako nadzwyczaj słabych, jednozgodnie uznali za króla *Ludwika*, królewicza Węgierskiego, a wnuka Władysława Łokietka, r. 1339,

3. Przyłączenie do Polski Rusi Czerwonej.

W r. 1340, *Bolesław*, syn Trojdena, książę Rusi Czerwonej, z linii Mazowieckiej, synowiec króla Kazimierza, zginął gwałtowną śmiercią z ręki własnych poddanych. Stryj, mszcząc się tej śmierci, wtargnął z wojskiem do Rusi Czerwonej i całą bez trudu zagarnął. Odtąd Ruś Czerwona czyli Galicya przetrwała w związku z koroną polską aż do pierwszego rozbioru kraju, przez który w r. 1773, dostała się Austrii.

4. Ogłoszenie Statutu Wiślickiego.

Pamiętny jest w historyi Kazimierza Wielkiego zjazd narodowy w Wiślicy, w wojewódz-

twie Krakowskiem r. 1347, na który zwołani byli: biskupi, główniejsi urzędnicy, i znakomitsi panowie. Na tym zjeździe prawa polskie dawniejsze, w różnych epokach i przez różnych książąt, w ich dzielnicach stanowiące, w jedną księgę zebrane i uzupełnione zostały. Zbiór ten nosi nazwisko *Statutu Wiślickiego*; pisany jest po łacinie. W tymże czasie dał Kazimierz początek Akademii Krakowskiej.

Kazimierz umarł w r. 1370, i w swojej osobie zamknął dom Piastów w linii męskiej na tronie polskim. Z powodu szczególnej opieki, jaką król ten dla klasy rolniczej okazywał, szlachta, mu niechętna *królem* go *chłopów* przewołała. W historyi nosi nazwisko *Wielkiego*, nie za czyny rycerskie, ale za mądry rząd kraju, za stawianie miast i zamków, za hojność, sprawiedliwość i inne przymioty.

LUDWIK WĘGIERSKI.

Po zgonie Kazimierza W. Ludwik, król Węgierski, już w r. 1339, następcą obrany, zasiadł na tronie. Nie rządził Polską osobiście; naprzód matka, Elżbieta Łokietkówna, trzymała ster państwa, od r. 1370—1378, a gdy jej rządy zniechęciły Polaków, złożyła regen-

cyą i do Węgier się usunęła. Naówczas Ludwik postanowił vice-królem *Władysława*, księcia Opolskiego, z linii Szląskiej, swojego siostrzana. Ten rządził od r. 1378—1381 i jest pamiętny, że na Jasnej Górze w Częstochowie, zbudował Kościół i w nim złożył cudowny obraz N. Panny Maryi, z Rusi Czerwonej sprowadzony.

Że zaś Ludwik nie miał synów, tylko dwie córki: *Maryą* za Zygmuntem (potem cesarzem niemieckim) i *Jadwigę*, jeszcze niezamężną, chcąc koronę polską dla jednej z nich zapewnić, zwołał przedniejszych panów świeckich i duchownych do *Koszyc*, miasteczka w województwie Krakowskiem, r. 1374. Na tym zjeździe naród przyrzekł następstwo tronu dla linii żeńskiej Ludwika, nie wymieniając jednakże, którą z córek za króla wybiera, a za to Ludwik nadał Polakom liczne przywileje; mianowicie zmniejszył podatek gruntowy i przyrzekł płacić szlachcie za wojenną służbę za granicą.

Po śmierci Ludwika, w r. 1382, Zygmunta, mąż starszej jego córki i *Ziemowit IV*, książę Mazowiecki, podali się za kandydatów do tro-

nu; lecz Polacy, usunąwszy pierwszego, Ziemowita królem obrać i z Jadwigą, młodszą córką Ludwika, ożenić postanowili. Tymczasem Jagiełło, wielki książę Litewski, oświadczył przez posłów chęć zaślubienia Jadwigi, tudzież obiecał ochrzcić Litwę pogańską i z Polską ogniwem jedności powiązać. Te korzystne dla narodu warunki skłoniły Jadwigę iż rękę Jagielle oddała. Książę Litewski, przybywszy do Krakowa, r. 1386, z braćmi swoimi: *Skirgiełłą*, *Swidrygiełłą* i z bratem stryjecznym *Witoldem*, ochrzcił się podług obrządku łacińskiego i otrzymał imię *Władysława*; *Skirgiełło* zaś imię *Kazimierza*, *Swidrygiełło* *Bolesława*, a *Witold* *Aleksandra*.

Familia Jagiellońska.

Familia Jagiellońska rządziła Polską 186 lat, od roku 1386—1572, i dała jej siedmiu królów: *Władysław Jagiello*, zostawił dwóch synów: *Władysława Warneńczyka* i *Kazimierza*; potem panowali trzej synowie *Kazimierza*: *Jan Albert*, *Aleksander* i *Zygmunt I*; nareszcie dom Jagielloński zakończył się w osobie prawnuka *Jagielly*, *Zygmunta II Augusta*.

WŁADYSŁAW JAGIEŁŁO.

Władysław Jagiełło, po chrzcie swoim w Krakowie, udał się z Jadwigą do Litwy i na Żmudź i oba te kraje osobiście do wiary św. nawrócił. Wstąpienie jego na tron Piastów tę korzyść dla Polski przyniosło, iż Litwa przestała być dla niej szkodliwą.

Złączenie Litwy z Polską było dla Krzyżaków wypadkiem nader niepomysłnym, bo odtąd nie mogli już uzbrajać jednego kraju przeciwko drugiemu, ani też sami robić bezkarnie wycieczek do Litwy lub Polski. Burzyli zatem Litwinów przeciwko Jagielle, chcąc rozerwać związek dla siebie niemiły. Ta okoliczność była powodem, iż król wtargnął do ziem krzyżackich i zadał im straszną klęskę pod *Grünwaldem i Tannebergiem*, w Prusiech, 1410, gdzie 50,000 Krzyżaków trupem padło. Jednakże śpiesznie z Niemiec nadesłane posiłki zmusiły Polaków do odwrótu i sławne to zwycięstwo nie przyniosło wielkich owoców.

Unia Horodelska, 1413. Jagiełło, chcąc na zawsze połączyć Litwę z Polską, zwołał panów litewskich i polskich na sejm do *Horodła*, miasta leżącego w województwie lubelskiem, nad

Bugiem, Na tym sejmie oba narody zaprzysięgły wieczysty związek, na mocy którego jeden król, spólnemi głosy obrany, miał nad Polską i Litwą panować, tak jednak, iż Litwa miała zachować swe prawa, własny senat i mieć osobnego do szczególnych rządów wielkiego księcia; z ramienia królewskiego.

Oto są wielcy książęta Litewscy, przez królów polskich stanowieni:

Witold, brat stryjeczny Jagiełły, od roku 1392—1430.

Swidrygiello, brat Jagiełły, od r. 1430—1432.

Zygmunt, brat Witolda, od r. 1432—1440.

Kazimierz Jagiellończyk, od r. 1440—1492.

Aleksander, od r. 1492—1501.

Uwaga. Najznakomitszym wielkim księciem litewskim był Witold; wsławił się zwycięstwami nad Tatarami, którzy nad Donem i Wołgą koczowali. Mnóstwo ich w niewolę zabrał; część w Wilnie nad rzeką Wilią, na przedmieściu Łukiszkach, i nad rzeką Waką, tudzież w innych stronach Litwy osadził, część do Polski przesłał. Tenże zdobył księstwo Smoleńskie, r. 1404, i zmusił dwie wielkie rzeczypospolite ruskie: Psków i Nowogród do uznania nad sobą zwierzchnictwa wielkich książąt litewskich.

Aleksander W. Ks. Litewski, zostawszy królem, w r. 1501. połączył w swojej osobie godność królewską i wielkoksiążęcą.

Władysław Jagiełło czterokroć był żonaty. Jadwiga zesła bezpotomnie, w r. 1399; a z czwartej swej żony, *Zofii*, księżniczki Kijowskiej, którą zaślubił, w r. 1424, zostawił dwóch synów: Władysława i Kazimierza.

WŁADYSŁAW WARNEŃCZYK.

Władysław, syn starszy Jagiełły, wstąpił po śmierci ojca, w r. 1434, mając dziewięć lat wieku. W r. 1440, Węgrzy królem go swoim obrali. Pod koniec krótkiego jego życia wypadło mu prowadzić wojnę z cesarzem tureckim, Amuratem II, do której się wplątał jako król Węgierski, dając pomoc Grekom, przez Turków ciśnionym.

Bitwa pod ścianami Warny, w Bulgaryi, nad morzem Czarnem, rozproszyła hufce węgierskie i śmierć przyniosła królowi; klęska ta dała mu smutny przydomek *Warneńczyka*. Władysław zeszedł bezpotomnie w r. 20 życia swojego.

KAZIMIERZ JAGIELLOŃCZYK, od r. 1444—1492.

Pierwsze dziesięć lat jego panowania, od 1444—1454, niczem się nie odznaczają. Czyste i krwawe napady Tatarów Krymskich niszczyły Polskę i Litwę.

Największym za tego króla wypadkiem była wojna z Krzyżakami, która się 12 lat ciągnęła, (od 1454—1466). Szlachta Pruska, przez Krzyżaków gnębiona, poddała się dobrowolnie pod opiekę króla Polskiego; ztąd Kazimierz wplątał się w wojnę z zakonem. Pokój w Toruniu zakończył ją r. 1466, na korzyść Polaków. Krzyżacy ustąpili królowi zabraną dawniej *Pomeranią Gdańską*, która się odtąd zwała *Prusami Królewskimi*; reszta Prus przy Krzyżakach została z warunkiem, że Zakon za hołdownika Polski uważać się będzie.

Uwaga. W r. 1471, dom Jagielloński w osobie *Władysława*, starszego syna Kazimierza, wstąpił, przez dobrowolny wybor narodu, na tron Czeski, a w r. 1490, na tron Węgierski, gdzie się utrzymał aż do swego wygaśnięcia w r. 1526.

Kazimierz Jagiellończyk miał sześciu synów i kilka córek. Najstarszy *Władysław* panował

w Czechach i Węgrzech; drugi *Kazimierz*, znany jest pod imieniem *Św. Kazimierza*; trzech następni: *Jan Albert*, *Aleksander* i *Zygmunt*, kolejną w Litwie i Polsce panowali. Szósty, *Frydryk*, umarł w stanie duchownym. Z córek pamiętniejsza jest *Zofia* za Frydrykiem, z domu Brandeburskiego, pierwszym margrabią Anspach i Bajreut; miała syna *Alberta*, który został wielkim mistrzem Krzyżackim.

JAN ALBERT od 1492—1501.

Po wstąpieniu Jana Alberta na tron polski, Litwa żądała mieć swoim księciem brata jego, Aleksandra. Aleksander, dla osłonięcia Litwy od napadów księcia Moskiewskiego, *Iwana III. Wasilewicza*, który, niedawno przedtem, 1480, zrzuciwszy jarzmo mongolskie, chciał odzyskać od książąt Litewskich zajęte przez Giedymina i Olgerda ruskie dzielnice, poślubił córkę jego, *Helенę*. Jednak teść, bez względu na związki familijne, wtargnął w r. 1499, do krajów swojego zięcia, zdobył księstwa: Siewierskie i Czer nihowskie, tudzież opasał Smoleńsk. Przeciw niemu wystąpił hetman litewski *Konstanty książę Ostrogski*, ale w bitwie nad rzeką Wiedroszą (w gubernii Smoleńskiej), opuszczony od

Litwinów, którzy z popłochu poszli w rozsypkę, dostał się w niewolę carowi. Nareszcie Iwan zezwolił na sześćioletni pokój z Aleksandrem, mocą którego zatrzymał kraje zdobyte.

ALEKSANDER.

Gdy Albert umarł bezpotomnie, w r. 1501. Następcą jego był Aleksander. Krótkie panowanie tego monarchy, od roku 1501—1506, zasługuje na uwagę przez to, iż na sejmach: Piotrkowskim, 1504 i Radomskim, 1505, wszystkie prawa i ustawy od czasów sejmu Wiślickiego ogłoszone, polecił zebrać w jedną księgę kanclerzowi *Janowi Łaskiemu*. Kodeks ten, znajomy pod imieniem *Statutu króla Aleksandra*, pisany jest po łacinie.

ZYGMUNT I. STARY.

Zygmunt I, Starym przezwany, wstąpił na tron po zeszłym bezpotomnie Aleksandrze, mając wieku lat czterdzieści. Główniejsze wypadki w jego historii, są:

Wojna z Rosyą od r. 1507—1526.

Wygnanie Zakonu Krzyżackiego z Prus, 1525.

Przyłączenie księstwa Mazowieckiego, 1529.

Urządzenie Kozaków Zaporozkich.

1. Wojna z Wasilem IV.

Król Aleksander zrobił wprawdzie sześćcioletnie przymierze z teściem Iwanem III, w roku 1503, ale pograniczni państw obu mieszkający wpadali nawzajem jedni do drugich niszcząc ogniem i mieczem swe włości. Nakoniec w r. 1507, Wasil IV, wtargnął do Litwy żądając od Zygmunta wydania Smoleńska, Kijowa i innych zaborów na Ruskich ksiąźetach.

Król Zygmunt poszedł osobiście przeciw carowi, wyparł zewsząd nieprzyjaciół, a pod Orszą zadawszy im r. 1508, znaczną klęskę, wysłał swe wojsko w granice Moskwy. Stanowcze powodzenie oręża polskiego skłoniło Wasila do szukania pokoju; Zygmunt nie mniej go sobie życzył; stanęło zatem wieczne przymierze, które jednakże nie trwało dłużej nad pięć lat, od r. 1508—1513. Zostało zerwane z następnej okoliczności.

Zaledwie ustała wojna z Rosyą, wtargnęli do Polski Tatarowie Krymscy, r. 1512, ale w tymże roku zniesieni, zawarli pokój w Krakowie i natychmiast zwrócili swój oręż zbójceki na Moskwę. Wasil IV, przypisując to nagłe ich wtargnięcie tajemnym Zygmunta układom z ha-

nem Krymskim, zerwał przymierze z Polską i wyruszył w r. 1513, na zdobycie Smoleńska. Twierdza ta, mimo walecznej obrony namiestnika królewskiego, Sołohuba, wpadła w ręce Wasila, 1514 roku. Utrata Smoleńska była dla Litwy bolesnym wypadkiem. Król Zygmunt wysłał 25,000 wojska pod dowództwem Konstantego Ostrońskiego, który niedawno przedtem uszedł z niewoli. Ten uderzył na Rosyan, stojących niedaleko Orszy, 8 września, w dzień Narodzenia N. Panny Maryi, 1514. Bitwa trwała dzień cały i nieprzyjaciel do szczytu został zniesiony; poległo na placu około 30,000 Rosyan. Z pod Orszy udał się Ostroński do Smoleńska i opasał tę twierdzę, ale dla braku dział oblężniczych, które nie mogły nadejść z Wilną z przyczyny dróg popsutych, musiał zaniechać oblężenia i wrócił do kraju.

Odtąd ciągnęła się jeszcze wojna bez stanowczych wypadków. częstem zawieszeniem broni przerywana, aż do r. 1526; nakoniec stanął pokój sześćioletni, mocą którego Smoleńsk z obwodem został Rosyi ustąpiony.

---

2. Wypnanie z Prus Zakonu Krzyżackiego.

Albert Brandeburski, syn Zofji, siostrzeniec Zygmunta I., objął w r. 1513 godność wielkiego mistrza, i bez względu na związki rodzinne, wzbraniał się złożyć hołdu królowi polskiemu. Ale, do dzieł wojennych niezdolny, wdawszy się w wojnę z Polską, tyle miast utracił, iż ocalił się tylko ucieczką do miłośierdzia wuja. Zygmunt przystał na czteroletnie zawieszenie broni z Zakonem. Tymczasem wiara Luterska, zrobiwszy wielkie w Prusiech postępy, zyskała też dla siebie wielkiego mistrza. Albert z większą częścią rycerzy zrzucił habit i wrócił do stanu świeckiego. Zygmunt, rad upadkowi Zakonu, oddał siostrzanowi Prusy Wschodnie, pod warunkiem hołdu Polsce i Litwie. Traktat w tej mierze między Albertem i królem Zygmuntem stanął w r. 1525.

3. Przyłączenie księstwa Mazowieckiego.

Księstwo Mazowieckie, od czasu Konrada I, syna Kazimierza Sprawiedliwego (1207) udzielne, w ciągu następnych wieków rozdrobiło się na kilka części niezawisłych; z nich niektóre po wygaśnięciu linii panujących, wcielone już

były do korony polskiej; została jedna tylko dzielnica *Warszawska*, której ostatnimi książętami byli: *Janusz* i *Stanisław*. Po ich zejściu bezpotomnem i ta reszta Mazowska weszła w skład Królestwa Polskiego 1529.

4. Urządzenie Kozaków Zaporozkich.

Kozak z tatarskiego znaczy *lekki jeździec*. Na Dnieprze, niżej ujścia doń rzeki Samary, są skaliste miejsca *porohami* czyli progami zwane, w liczbie 14. Za temi progami Dniepr dzieli się na liczne koryta i tworzy 70 wysp, ogólne imie *Zaporoża*, od położenia swego za progami, noszących. Na tych wyspach, od czasów niepamiętnych osiadł był lud ruski, trudniący się rybołówstwem, myśliwstwem i ściganiem Tatarów. Wyspiarze ci nie cierpieli kobiet w swojej społeczności i utrzymywali się zaciągami młodzieży bez względu na kraj i na obyczaje. Nosili oni nazwisko *Kozaków Zaporozkich*. Zygmunt I, dał im znaczne przywileje i przeznaczył na atamana czyli dowódcę, *Daszkiewicza*. Ten, rodem kozak, z wyższem od współbraci ukształceniem, zebrał lud kozacki, snujący się dotąd bez pewnego i stałego dowódcy, utworzył półki, uzbroił żołnierzy piką,

pałaszem, niektórym dał strzelby, wprowadził karność, słowem uorganizował *milicyą Zapo- rożców*, która długo broniła Polski od najazdów Tatarskich.

Zygmunt I, dwakroć był żonaty: z *Barbarą Zapolską* i z *Boną*, księżniczką Medyolańską, z familii Sforców, którą poślubił w r. 1518. Z tej ostatniej miał Zygmunta-Augusta i córki: *Izabellę* za Janem Zapolskim, królem Węgierskim; *Katarzynę* za Janem Wazą, królem Szwedzkim i *Annę*, małżonkę potem Stefana Batorego.

Głośny jest w dziejach Polski wpływ Bony na rządy państwa a razem jej chciwość i rozpustne obyczaje. Umarł Zygmunt w ośmdziesiątym drugim roku życia, a czterdziestym drugim panowania, w r. 1548.

ZYGMUNT II. AUGUST.

Zygmunt II. August, syn Zygmunta Starego, ostatni potomek Jagiellonów w linii męskiej, panował od roku 1548—1572. Początkowe dwanaście lat rządów jego od 1548 — 1560 nie pamiętnego nie zawierają.

W roku 1561, rozpoczął August wojnę o Inflanty z Rosyą, to jest, z carem Iwanem IV. Wasilewiczem Groźnym. Ciągnęła się ona z przerwami 22 lata (od 1561 — 1582) i dopiero ukończył ją Stefan Batory. Powód do tej wojny był następny.

W prowincjach nad-baltyckich: w Estonii, Infantach i Kurlandyi panowali od początku XIII. wieku Kawalerowie Mieczowi. W roku 1558 car Iwan IV. umyśliwszy najechać ich dziedzictwo, wysłał liczne zastępy na pustoszenie krain nadmorskich. Mistrz *Gottard Ketler*, widząc wszelki opór daremny, udał się w roku 1561, do króla polskiego i zawarł z nim traktat w Wilnie następnej treści. Ketler ma znieść swój zakon, otrzymać Kurlandyą z tytułem księstwa jako lenność Polski, a Inflanty i Estonia, za pomoc przeciw Rosyi, dostać się miały Polsce. Tym sposobem August wdał się w wojnę z Iwanem, podczas której car zagarnął prawie całe Inflanty i wziął Połock na Białej Rusi, a z drugiej strony Szwedzi zajęli Estonią. Nakoniec po dziesięcioletniej niekorzystnej walce, Polska zrzekła się, r. 1570, Estonii na rzecz Szwecyi, a z Rosyą zawieszenie broni uczyniła.

Unia lubelska.

Najważniejszym dziełem Zygmunta-Augusta jest ostateczna unia Litwy z Polską w roku 1569. Król ten, widząc się bezpotomnym i zapobiegając oderwaniu się Litwy od Korony, skłonił senatorów litewskich do zaprzysiężenia wiecznej jedności z Polską na sejmie w Lublinie; z kąd ten związek zowie się *Unią Lubelską*.

Polska za Augusta była jedynym krajem, gdzie krew ludzka dla różnicy zdań w wierze nie płynęła. Ogłosił on w roku 1572 zupełną wolność w religii dla każdego. Był to ostatni rok jego życia; umierając bezpotomnie zamknął w swojej osobie znakomity szczep Jagiellonów. Był trzy razy żonaty: z *Elżbietą*, córką Ferdynanda I. cesarza niemieckiego; z *Barbarą Radziwiłłówną*, która w sześć miesięcy po swojej koronacyi umarła z zadanej trucizny, przez Bonę, jak wieść niesła, prawdopodobniej zaś z wrzodu; nakoniec z *Katarzyną*, córką Ferdynanda I., a siostrą Elżbiety. Z żadnej z nich nie zostawił potomstwa, nawet płci żeńskiej.

Tron polski elekcyjny.

Po śmierci Zygmunta II. Augusta, który, schodząc bezpotomnie, zdał na naród wolny po sobie wybor następcy, Polska stała się królestwem elekcyjnem.

W czasie bezkrólewia, arcybiskup Gnieźnieński, noszący tytuł *prymasa*, to jest, naczelnego biskupa w Polsce, do którego odtąd należał zarząd państwa po śmierci króla elekcyjnego, zwołał do Warszawy sejm, *konwokacyjnym* zwany. Na nim uchwalono, aby cały naród, to jest cała szlachta obierała króla z liczby kandydatów o tron się ubiegających. Na sejm zaś elekcyjny obrano miejsce pod Warszawą, *Wolą* zwane.

Na pierwszej elekcyi dwóch było znaczniejszych kandydatów: *Ernest*, syn cesarza Maxymiliana II. i *Henryk Valois*, brat Karola IX. króla francuzkiego. Ostatni otrzymał koronę, 1574. Poseł jego *Montluk* musiał w imieniu swojego pana wykonać przysięgę na warunki przez senat nowemu królowi podane. Warunki te nosiły w Polsce nazwisko *paktów konwentów*, czyli umów między narodem a królem.

Jednakże Henryk nie panował dłużej nad pięć miesięcy; po przyjeździe bowiem do Krakowa dowiedział się zaraz o śmierci brata Karola IX., a że on był jego jedynym następcą, wyjechał tajemnie na powrót do Francyi. Senat polski wyznaczył mu termin 12 maja, 1575 r., na który jeśliby nie wrócił, do nowej elekcji przystąpić miano. Jakoż, gdy Henryk nie stawiał się, księżę Siedmiogrodzki, *Stefan Batory*, otrzymał tron polski, w r. 1575.

STEFAN BATORY.

Za tego króla sejm zwyczajny do Warszawy, roku 1578, zwołany, uchwalił wojnę przeciwko Rosyi za to, że gdy część Inflant, dotąd jeszcze w rękę Polaków będąca, wyгнаwszy załogi polskie, poddała się królowi Szwedzkiemu, car Iwan wtargnął do niej i całą na rzecz swoją zagarnął.

Wojna Inflantska, z tego powodu rozpoczęta, trwała cztery lata, od roku 1578 — 1582. Król zaraz odzyskał Inflanty, dobył szturmem Połocka i wkroczywszy do Rosyi groził już samej Moskwie, gdy Iwan prosił o pomoc papieża. Ten, potrzebując Polaków i Rosyan do wojny z Turkami, pogodził oba te narody. Na

mocy pokoju w Kiwerowej Horce, w Nowogrodzkiej gubernii, w 1582, Batory zatrzymał Inflanty i Połock z całym województwem, a resztę zaborów powrócił Iwanowi.

Za tego króla założona została Akademia w Wilnie, r. 1579, i Jezuici do Polski wprowadzeni, 1582 r.

Stefan Batory, widząc, po śmierci Iwana Groźnego, w roku 1584, na tronie Moskiewskim słabego jego syna, Fiodora I. zamyślał naprzód uderzyć na Rosyą, a potem oręż swój na Turka obrócić i już do tej wojny miał w części zebrane pieniądze, gdy nagle umarł w Grodnie, r. 1586.

Familia Wazów.

ZYGMUNT III. od 1587—1632.

Zygmunt III., powołany na tron polski jedynie przez pamięć, że, rodząc się z Katarzyny, córki Zygmunta I. Starego, był potomkiem w linii żeńskiej domu Jagiellonów, począł w swojej osobie dom Wazów, z którego mieliśmy trzech królów obieralnych: samego *Zygmunta* i jego dwóch synów, *Władysława IV.* i *Jana Kazimierza*.

Już z lat dziecinnych Zygmunt III. sposobił się na króla polskiego; uczył się języka tego narodu; chowany był przez matkę w wierze katolickiej, a otoczony gronem Jezuitów, powziął z ich nauk wielką niechęć ku różnowercom; skoro zaś zasiadł na tronie, lenistwem i nietolerancją upadek kraju zgotował.

Znakomitsze wypadki w jego historii są:

Wojna Szwedzka, od r. 1600—1660.

Unia religijna Brzeska, 1596.

Wojna Rуска, od r. 1609—1619.

Wojna Turecka, od r. 1620—1621.

1. Wojna Szwedzka.

Wojna Szwedzka, w którą się naród polski uwikłał, poczęła się z następnej okoliczności. Szwecya, przyjąwszy wiarę luterską pod Gustawem Wazą, strzegła gorliwie jej całości. Tymczasem Zygmunt, syn Jana III., wychowany przez matkę katoliczkę i Jezuitów, uznany po śmierci ojca, w roku 1592, królem Szwedzkim, począł wyraźnie okazywać niechęć ku wierze luterskiej. Stany państwa, troszcząc się o nietykalność swego wyznania, powierzyły, pod niebytność Zygmunta, regencyą stryjowi

jego, *Karolowi*, księciu Sudermanii, gorliwemu obrońcy luteranizmu. Stryj chciwy korony, widząc skłonność narodu ku sobie, korzystał z oddalenia synowca i uzbroił Szwedów przeciwko prawemu monarsze, straszając ich niechybnem i blizkiem wprowadzeniem do Szwecyi wiary katolickiej. Szwedzi odjęli tron Zygmunтови i oddali go, w r. 1600, księciu Sudermanii, która to okoliczność wywołała długą i szkodliwą dla Polski wojnę, od r. 1600—1660.

Placem tej wojny były Inflanty i Estonia, od r. 1600—1609. Szczęście jednej i drugiej stronie zarówno sprzyjało. Dowodzili hetmani polscy: naprzód *Jan Zamojski*, a po nim, od r. 1602, *Karol Chodkiewicz* *). Rozejm kilkoletni zawiesił na czas wojnę, w r. 1609, na mocy którego każda strona przy zdobytych miastach została.

Po wstąpieniu na tron Gustawa Adolfa, w r. 1611, wojna szwedzka wznowiła się i trwała lat trzynaście, zrazu w Inflantach, potem w Prusiech królewskich. W Inflantach toczyła się lat dziesięć, od r. 1616—1626,

---

*) Ten ostatni odniósł sławne zwycięztwo nad Szwedami pod *Kirchholmem*.

w Prusiech zaś trzy lata, od r. 1626—1629. Nareszcie stanęła ugoda, w r. 1629, w Malborgu, na lat sześć, za wdaniem się Anglii i Francyi. Oba te mocarstwa chciały dać pomoc protestantom niemieckim, w czasie Trzydziestoletniej Wojny, przeciw cesarzowi Ferdynandowi II. i w tej myśli wyjednały rozejm między Polską i Szwecyą aby przenieść do krain niemieckich zwycięzki oręż Gustawa Adolfa. Na mocy tej ugody król szwedzki zatrzymał całe Inflanty i kilka miast prusko-polskich.

2. Unia Brzeska.

Rok 1595 pamiętny jest dla Polski Unią kościoła greckiego z łacińskim. Metropolita Kijowski Michał *Rahoza*, tudzież biskupi: Włodzimierski (na Wołyniu) Hipacy *Pociej*, Łucki Cyrylli *Terlecki* i inni, złożywszy Synod w Kijowie, złączyć się z kościołem katolickim umyślili. W tym celu, nie porozumiawszy się na nieszczęście uprzednio, z resztą biskupów greckich i ze znaczniejszą szlachtą, wysłali z pomiędzy siebie Pocieja i Terleckiego do papieża Klemensa VIII. z oświadczeniem swojej jedności z Rzymem. Ci na d. 23 grudnia, 1595 r. złożyli przysięgę w pałacu Watykańskim, w imie-

niu całej Rusi Litewskiej, iż uznają papieża za głowę powszechnego kościoła. Ale zaledwie do ojczyzny wrócili, gdy już w niej znaleźli pożar, samym odgłosem tej unii rozniecony. Wielu biskupów i możnych panów groźnie oświadczyło się przeciwko stronnikom unii z Rzymem.

Metropolita Rahoza nakazał nowy zjazd do Brześcia Litewskiego, w październiku 1596 roku, na który zebrała się wielka liczba osób świeckich i duchownych. Po wielu sporach i kłótniach nieprzyjaciele unii zanieśli 9 października oświadczenie przeciw Rahozie, uznając za odstępców wiary tak metropolitę jako też wszystkich biskupów, którzy na unię z Rzymem przysięgli. Metropolita zaś ze swymi biskupami, udawszy się tegoż dnia do kościoła, ogłosił uroczyste swoje przystąpienie do unii z papieżem i w czasie mszy św. zamiast imienia patriarchy carogrodzkiego wspomniał imię Klemensa VIII.

Odtąd między Rusinami powstały dwa stronnictwa: przeciwników unii zwano *Dyzunitami*, będących zaś w związku z Rzymem *Unitami*. Okropna nienawiść i wzajemne prześladowania cechowały postęпки obu tych stronniew; z wię-

kszą nawet zawziętością ścigali dyzunitów własni ich bracia, unici, niżeli sami katolicy. Obie strony zniszczyć się koniecznie usiłowały. Tym sposobem unia Brzeska, zamiast skojarzenia umysłów, rzuciła nasiona domowych kłótni i przyszłego upadku Polski.

Bezpośrednim owocem unii Brzeskiej były rozruchy, które wybuchnęły w ziemiach przez Kozaków nasiadłych, to jest w krajach po niżej Kijowa przed Dnieprem i za Dnieprem położonych. Rząd nakazał wprowadzić unią do ziem kozackich, ale tu spotkał ją opór najzaciętszy. Buntury szły po buntach; katolicy i unicy stłumili je wprawdzie, ale splamili się wielu okrucieństwami i obudzili w Kozakach nieubłaganą chęć zemsty za podeptaną wolność sumienia.

Uwaga. Kalwini, Lutrzy i Dyzunicy mieli jedno ogólne nazwisko: *Dyssydentów*. Jest to wyraz łaciński, który znaczy *nie zgadzający się*, to jest, że dyssydenci różnią się czyli nie zgadzają się z katolikami.

Wojna Rуска.

Powód do tej wojny był następny. W r. 1604 wszczęły się w Rosyi domowe rozruchy

wywołane przez ukazanie się w niej kilku *Samozwańców*. Król polski, korzystając z krytycznego położenia swoich sąsiadów, zawarł roku 1609, zawieszenie broni ze Szwecyą i obrócił swe siły na Rosyą, wewnętrznym niepokojem szarpaną.

Wojna ta ciągnęła się lat dziesięć, od roku 1609—1619. Polacy, którzy Samozwańcom pomagali, widząc nadzwyczajne osłabienie Rosyi, doradzali Zygmuntowi wdać się w tę wojnę dla odzyskania krajów od Litwy oderwanych. Król, uwiedziony doniesieniem o małej załodze w Smoleńsku, stanął w październiku, roku 1609, pod tą twierdzą we 20,000 wojska, mniemając, że dosyć mu będzie ukazać się, aby ją opanować. Ale się omylił; oblężenie ciągnęło się 20 miesięcy. Car Wasil Szujski wysłał 40,000 żołnierzy na odsiecz Smoleńskowi; hetman Żółkiewski zaszedł im drogę pod Kluszynem w gubernii Smoleńskiej i poraził na głowę dnia 10 lipca 1610 roku. Po tem zwycięstwie Moskwa otworzyła swe bramy hetmanowi, złożyła z tronu Szujskiego i wezwała na cara królewicza Władysława. Zygmunt, chcąc Rosyą podbić orężem i nakłonić do unii z Rzymem, odrzucił podane sobie warunki;

wkrótce też dobył Smoleńska: dnia 13 czerwca 1611 roku. Ale Rosyanie, postrzegłszy dążność Zygmunta, natchnieni patryotycznym zapałem przez *Minina*, prostego rzeźnika z Niższego Nowogrodu, poszli z orężem w rękę, pod wodzą księcia Trubeckiego i Pożarskiego, toczyć bój rozpaczy ze zdobywcami Moskwy,

Jakoż po kilku miesiącach Polacy zupełnie z Rosyi wygnani zostali, w październiku, roku 1612. Jeden tylko Smoleńsk utrzymał się w ich rękę. Dalszy bieg wojny, od r. 1613—1618, ten wydał rezultat, iż car *Michał Teodorowicz*, z domu Romanowych, który wstąpił na tron rosyjski, w 1613, zawarł rozejm z Polską na lat 14 we wsi Dywilinie, w gubernii moskiewskiej, 25 stycznia, 1619 r. Car ustąpił Polsce Smoleńska i Czernihowa z Siewierzem, a Zygmunt uznał Michała za cara.

Wojna Turecka.

Wojna Turecka, 1620—1621, wybuchnęła z następnej okoliczności. Na początku wojny religijnej w Niemczech, *Trzydziestoletnią* zwaną, między cesarzem Ferdynandem II, a protestantami, Zygmunt III, przez życzliwość dla dworu wiedeńskiego, za namową żony Konstan-

cyi Austriackiej, posłał na pomoc cesarzowi kozaków polskich, do Węgier, przeciw *Betlemowi Gabarowi*, księciu Siedmiogrodzkiemu, który, wezwany na króla przez zbuntowanych Węgrów, stanął już obozem pod murami Wiednia.

Wtargnięcie Kozaków do Węgier i ich okropne łupieże zmusiły Gabora śpieszyć na obronę pustoszonych krajów; przez co opuścił zreżeczność zdobycia stolicy austriackiej i wkrótce, zawarłszy pokój z cesarzem, zaniechał swej myśli o koronie węgierskiej. Jednak, nie mogąc darować Polakom wdania się w tę wojnę, zemścił się za przychyłność Zygmunta dla Austrii, namówiwszy sułtana do wojny z Polską.

Ówczesny sułtan, *Osman, II*, (1617—1621). będący w nieprzyjaznych stosunkach z cesarzem niemieckim, przyjął chętnie wezwanie Gabora i kazał swym wojskom iść na Polskę przez Wołochy. Zygmunt, nie chcąc wpuszczać Turków w granice Polski, kazał hetmanowi Żółkiewskiemu na czele 8,000 żołnierzy iść na ich spotkanie ku Wołoszczyźnie, zwłaszcza, że gospodar tej krainy, *Gracyan*, wzywał tajemnie Polaków obiecując, w razie powodzenia, uznać nad sobą zwierzchnictwo Korony Polskiej.

12 września, 1620 r., stanął Żółkiewski pod wsią *Cecora*, nad Prutem, ale wkrótce, od olbrzymich sił tureckich opasany, zamknął się w okopanym obozie, gdzie do końca tego miesiąca przesiedział. Nareszcie, cofając się do granic Polski wśród szyków nieprzyjacielskich, poległ z całym swym rycerstwem 7 października.

Sułtan wysłał naówczas do Polski 200,000 wojska. Polacy zaledwie 35,000 żołnierzy pod Chodkiewiczem i 30,000 kozaków uzbroić potrafili. Wojsko to mocno się okopało pod Chocimem nad Dniestrem, i pomimo siedmiu potężnych szturmów, jakie Turcy do okopów przypuścili, odparło walecznie wszystkie natarcia i skłoniło sułtana do pokoju, który stanął 7 października, 1621 r., na dawniejszych z Polską umowach, z ustąpieniem twierdzy Chocima.

Te są główne wypadki panowania Zygmunta III. Żadna z jego wojen nie przyniosła korzyści dla Polski; owszem, naraziwszy ją na niepotrzebne straty, wykazała sąsiadom wewnętrzną słabość jej rządu, a unia religijna Brzeska przygotowała materiał palny do przyszłych pożarów.

WŁADYSŁAW IV. od r. 1632—1648.

Władysław IV, starszy syn Zygmunta III, po koronacyi swojej w r. 1633 ogłosił wojnę przeciwko Moskwie, z powodu że ta, nie czekając rozejmu na lat 14 zawartego, z wojskiem pod Smoleńsk przyciągnawszy, groziła blizkiem do Litwy wtargnięciem. Król we 20,000 wojska pośpieszył na odsiecz obleżonej twierdzy, zmusił wojewodę rosyjskiego *Szejna* do odstąpienia od Smoleńska i tak go ścisnął w oszańcowanym obozie, iż ten prosił o kapitulacyą. Z pod Smoleńska udał się Władysław w głąb Rosyi, wziął kilka miast po drodze; nareszcie zagrażał już samej stolicy. To skłoniło cara do proszenia o pokój, który stanął dnia 15-go czerwca 1634 r. we wsi Polanówce, pod Wiazmą. Michał zrzekł się powtórnie województw: Smoleńskiego i Czernihowskiego, w całych granicach, i wszelkich praw do Inflant, Kurlandyi i Estonii, tudzież zapłacił królowi za koszta wojny. Władysław, ze swojej strony, wyrzekł się na zawsze praw swoich do tronu rosyjskiego.

Ze Szwecyą, za pośrednictwem posłów angielskiego i francuzkiego, chcących ją czynną utrzymać w wojnie Trzydziestoletniej, przymierze,

dawniej na lat sześć zawarte, w r. 1635 do lat 26 przedłużone zostało. Szwedzi cokolwiek z miast w Prusiech królewskich mieli, Polsce wrócili, Inflanty zaś po Dźwinę przy sobie zatrzymali.

B u n t K o z a c k i.

W roku 1638, Kozacy, za obrządek grecki mocno prześladowani, podnieśli bunt powszechny pod wodzą *Pauluka*. Atoli wkrótce zostali uśmierzeni i sejm warszawski skazał całą tę ludność na wieczną niewolę, oddając ją na własność różnym panom. Odtąd, przez lat 10, od 1638—1648, lud kozacki był bezbronną ofiarą chciwości prywatnych osób i zdzierstwa żydów. Ale iskry pierwszego buntu, długim krzywd szeregiem nanowo w sercu rozdmuchane, zajęły się strasznym pożarem r. 1648 za Jana Kazimierza.

Więzienie Jana Kazimierza.

Brat Władysława, *Jan Kazimierz*, płynął w r. 1638 na okręcie genueńskim do Hiszpanii, w celu odwiedzenia króla Filipa IV. Zmuszony burzą, zawinął do brzegów Francyi, w wojnie natenczas z Hiszpanią będącej, gdzie z rozkazu kardynała *Richelieu* został przytrzy-

many i dwa lata w niewoli przesiedział. Dopiero w r. 1640, gdy król polski, Władysław IV, uroczystem poselstwem dopominał się o uwolnienie brata, a Jan Kazimierz pismem uręczył, że przeciwko Francyi oręża nie podniesie, wyszedł z więzienia i udał się do Rzymu. Tu, jakimś smutkiem dręczony, wstąpił do zakonu jezuitów, a wkrótce otrzymał kapelusz kardynański, i tak pozostał aż do zgonu brata Władysława.

Reszta panowania Władysława nic ważnego nie zamyka. Dwakroć był żonaty: z *Renatą Cecylią*, córką Ferdynanda II, i z *Ludwiką Maryą*, księżniczką Mantui, na dworze francuzkim wychowaną. Nie zostawił żadnego potomstwa. Król ten pierwsze w kraju ustanowił poczty i wystawił w Warszawie posąg ojcu na pamiątkę przeniesienia stolicy z Krakowa do Warszawy.

JAN KAZIMIERZ. od r. 1648—1668.

Skoro wieść o śmierci króla Władysława doszła do Rzymu i zabłysła nadzieja dostąpienia polskiej korony, Jan Kazimierz porzucił stan duchowny za pozwoleniem papieża i przy-

bywszy do Polski został obrany królem r. 1648 Niedługo potem zaślubiwszy po bracie *Ludwikę Maryą*, panią wielkich przymiotów, był przez całe życie ślepym wykonawcą jej woli i rozkazów.

Panowanie Jana Kazimierza, najburzliwsze ze wszystkich i nacechowane wszelkimi okropnościami wojen domowych i zewnętrznych, przedstawia cztery główniejsze wypadki:

1. *Wojnę Kozacką*, od r. 1648—1654.
2. *Wojnę Rosyjską*, od r. 1654—1667.
3. *Wojnę Szwedzką*, od r. 1655—1660.
4. *Wojnę o wyznaczenie następcy tronu*, od r. 1664—1666.

Wojna Kozacka.

Wielki ucisk ludu kozackiego, zniesienie osobistej wolności i gwałtowne nawracanie do Unii, zapaliły wojnę kozacką na Ukrainie, która więcej potoków krwi polskiej wylała niżeli wszystkie wojny uprzednie razem wzięte.

Bogdan Chmielnicki, pisarz Kozaków, skrzywdzony przez jednego urzędnika polskiego, podstarościego Czaplińskiego, który mu majątek odebrał i żonę odmówił, gdy u najwyższego

sądu w Warszawie nie otrzymał sprawiedliwości, postanowił zemścić się nad szlachtą polską, wzywając lud kozacki do powstania.

Ta okoliczność dała powód do sześćioletniej wojny, od r. 1648—1654. Jan Kazimierz wystąpił osobiście przeciw buntownikom, ale pod *Zborowem*, w Galicyi, przez Chmielnickiego opasany, r. 1649, musiał przystać na warunki jakie mu ten wódz przepisał a mianowicie, że król przywróci Kozaków do dawnego stanu wolności, zniesie unią i Jezuitów z Ukrainy wypędzi.

Te układy nie podobały się i szlachcie polskiej. Sejm zerwał je za powrotem króla do Warszawy i wojnę na nowo uchwalił. W r. 1651 pod *Beresteczkiem*¹ na Wołyniu, Jan Kazimierz poraził Chmielnickiego, a ta klęska skłoniła go do przyjęcia mniej pomyślnych dla ludu kozackiego warunków, bo i unii nie zniesiono, i Kozacy, prócz 20,000, do poddaństwa wrócić musieli. Bolał nad tem Chmielnicki i niedługo chował tę umowę. Oddział Kozaków z Tatarami napadł na 9,000 Polaków pod *Batowem* na Podolu r. 1652, i w pień ich wszystkich wyciął. Król wyruszył znowu przeciwko Chmielnickiemu, ale otoczony przez

niego pod *Żwańcem* nad Dniestrem, 1653 r., jak uprzednio pod Zborowem, zawarł z Kozakami umowę na warunkach ugody Zborowskiej; ale że jej szczerze dotrzymać nie myślał, Chmielnicki, nie mogąc polegać na słowie Jana Kazimierza, poddał się 6 stycznia, r. 1654, z całą Kozaczną carowi Aleksemu.

Wojna Rosyjska.

Car Aleksy, przyjmując Kozaków pod swoją opiekę, dał powód do wojny z Polakami. Wojna ta ma dwa peryody: pierwszy od r. 1654—1656; drugi od r. 1659—1667.

Pierwszy peryod. Car uzbroił dwa wojska na Polskę: jedno pod wodzą Chowańskiego, złączone z Kozakami poszło na Ukrainę, drugie sam Car osobiście poprowadził na Litwę. Jan Kazimierz z wodzami: Czarneckim i Potockim, *Revera* przezwanym, poraził wojsko cara na Ukrainie pod *Humaniem*.

Wojsko zaś, któremu sam car przywodził, zniosłszy pod Szklowem w gub. Mińskiej hetmana litewskiego, *Janusza Radziwilla*, zajęło Smoleńsk, Mohilew, Witebsk, Połock, Mińsk i nareszcie bezbronną stolicę Litwy, Wilno, roku 1655. Cały już kraj litewski był w rękę

Aleksego, gdy zwycięzca przystał, w r. 1656, na zawieszenie broni z Polakami; bo właśnie w tymże czasie Szwedzi napadli na Polskę i wielką jej część zabrali; dla cara zaś Polacy mniej byli strasznymi sąsiadami niżeli potężni naówczas Szwedzi.

Wojna Szwedzka.

Śród wojny z Rosyą wtargnęli Szwedzi do Polski, roku 1655, chociaż rozejm na lat 26 z Władysławem zawarty nie był jeszcze upłynął.

Powód do wojny. Królowa Szwedzka Krystyna, złożwszy koronę swoją, w r. 1654, oddała ją linii żeńskiej Wazów, bratu ciotecznemu Karolowi Gustawowi, księciu Dwóch-Mostów, z krzywdą linii męskiej, której głową był naówczas Jan Kazimierz, król polski. Jan zaprzeczył prawa do tronu szwedzkiego Karolowi, a ten, nie wchodząc z nim w żadne układy, wtargnął bez zwłoki do Polski. W przeciągu trzech miesięcy zdobył Wielkopolskę, Małopolskę i część Litwy; zajął Warszawę i Kraków, tudzież wiele miast Prusko-polskich. Jan Kazimierz, kilkakrotnie porażony, uszedł za granicę zostawując ojczyznę na łup zwycięzcy.

Te nagłe zdobycze Szwedów obudziły bojaźń w sąsiednich mocarstwach, które nie lękały się Polski, jako słabej i zawsze kłócej się, ale obojętnem okiem patrzeć nie mogły na szczęście oręża szwedzkiego. Jakoż car Aleksy zezwolił na zawieszenie broni zatrzymując przy sobie Kozaków a ustąpiwszy Polsce Litwy. Cesarz niemiecki Leopold I, przysłał posiłki; Dania, wieczna nieprzyjaciółka Szwecyi, wojnę jej zaraz wypowiedziała. Hollandya, lękająca się także potęgi szwedzkiej, wysłała flotę na morze Bałtyckie dla osłonięcia Prus polskich od Szwedów.

Tym sposobem kraj polski, stojący już nad brzegiem przepaści, wydzwignął się z niedoli. Król szwedzki, w różne wojny wplątany, musiał śpieszyć na obronę własnej ojczyzny. Polacy, korzystając z jego nieobecności, znieśli wojska szwedzkie, tudzież odzyskali miasta i twierdze. Przedwczesna śmierć Karola Gustawa, w r. 1660, i małoletność jego następcy, *Karola XI*, położyły kres wojnie Szwedzkiej. Regencya przystała na pokój z Janem Kazimierzem *w Oliwie*, w klasztorze pod Gdańskiem, 3 maja 1660 roku, przez który Polska ustąpiła Szwecyi *Inflanty*, i Jan

Kazimierz wyrzekł się praw do korony Szwedzkiej.

Wojna Rosyjska.

Drugi peryod, od r. 1659—1667.

Po śmierci Chmielnickiego, w r. 1657 nastąpiły kłótnie między Kozakami, skutkiem których utworzyły się dwa nieprzyjaźne sobie stronnictwa: jedno z nich pod *Jerzym Chmielnickim*, synem Bogdana, zostało przy Rosyi; drugie, obrawszy hetmanem *Jana Wyhowskiego*, wróciło pod berło króla polskiego. Car Aleksy rozgniewany na Jana Kazimierza za przyjęcie tej części Kozaków pod swoją opiekę, rozpoczął z nim wojnę, w r. 1659.

Trzy wojska Rosyjskie wkroczyły do Polski: 1) pod Trubeckim i Pożarskim na Ukrainę; 2) pod Szeremietiewem na Wołyń; 3) pod Chowańskim i Dołhorukim do Litwy.

Wojna ciągnęła się z rozmaitem szczęściem, od roku 1659—1667. Oręż jednak Rosyjski otrzymał w końcu przewagę. Polska zawarła z Aleksym zawieszenie broni na lat 13, wsi Andrusowie (w gub. Mohilewskiej) i ustąpiła jemu Smoleńsk, Czernihów, Kijów i miasta za Dnieprem, z całą Kozaczyzną za Dnieprską.

Wojna Domowa od r. 1664—1666.

Jan Kazimierz, bezdzietny, z namowy żony Ludwiki Maryi, chciał skłonić Polaków aby za życia jego wybrali mu następcę, i na takiego podawał księcia francuzkiego *Juliusza d'Enghien*, blizkiego krewnego Ludwiki Maryi. Ale naród, mając na czele hetmana *Jerzego Lubomirskiego*, oparł się stanowczo temu zgwałceniu swojej wolności, albowiem prawa polskie nie pozwalały królowi panującemu wyznaczać za życia następcy tronu. Ztąd wynikły domowe zaburzenia, które dwa lata trwały i skończyły się na tem, iż król musiał odstąpić swojego zamiaru i pojednać się z Lubomirskim.

Jan Kazimierz po dwudziestu latach burzliwego panowania, doświadczwszy na tronie więcej goryczy niżeli szczęścia, dotknięty też smutkiem po stracie żony, w 1667, do której był nadzwyczaj przywiązany, złożył koronę Polską w r. 1668 i usunął się do Francyi, gdzie resztę dni swoich przepędził, w sukni zakonnika w opactwie Ś. Marcina w *Nevers*, i tamże umarł, r. 1672.

Uwaga. Za tego króla, r. 1652, po raz pierwszy sejm został zerwany przez jednego tylko posła powiatu Upickiego, *Sicińskiego*. Ten, jednym słowem *veto* (nie pozwalam) wstrzymał działania sejmu i posłowie do domu wrócić musieli.

MICHAŁ WIŚNIOWIECKI od r. 1669—1673.

Po wyjeździe Jana Kazimierza do Francyi i ogłoszeniu bezkrólewia, gdy w czasie elekcyi stronnictwo, Francyi sprzyjające i po większej części z senatorów złożone, chciało wprowadzić na tron Juliusza d'Enghien lub jego ojca znakomitego *Kondeusza*, szlachta na tę elekcyą zebrana i lękająca się mieć potężnego króla z ramienia Ludwika XIV, który w swoim kraju despotycznie panował, bez długiego namysłu i z największą jednomyślnością obrała królem księcia *Michała Wiśniowieckiego*, którego ojciec Jeremiasz posiadał ogromne dobra za Dnieprem, ale je utracił, gdy ta kraina odpadła do Rosyi, w r. 1667, a Jeremiasz nie chciał uznać nad sobą zwierzchnictwa cara Aleksego.

Nagły i najmniej spodziewany wybor Michała na króla obudził ku niemu największą zazdrość wyższych domów polskich, mianowicie

Jana Sobieskiego. Czteroletnie jego rządy, od r. 1669—1673, są pasmem wewnętrznych zaburzeń i ciągłych zmartwień dla króla.

W czasie domowych kłótni, *Mahomet IV.* najechał Polskę z potężną siłą, której Michał nie mogąc się oprzeć z powodu wewnętrznej wojny, zawarł pokój z sułtanem w Buczacu w Galicyi 1672, przez który ustąpił Turcyi *Podole* i *całą Ukrainę*. Jednakże sejm nie zatwierdził pokoju Buczackiego, wznowił wojnę i wysłał przeciwko Turkom hetmana Sobieskiego. Śród tej wojny król Michał umarł, a na-
zajutrz po jego śmierci, 11 listopada 1673 r., Sobieski odniósł wielkie zwycięstwo nad Turkami pod Chocimem. Jednakże to zwycięstwo nie przyniosło znacznej korzyści dla kraju, bo hetman, dowiedziawszy się o śmierci Michała, porzucił plac wojny i przybył na sejm do Warszawy w zamiarze starania się o koronę, a naród nie mógł jej odmówić wodzowi, którego skronie uwieńczył świeży wawrzyn Chocimski.

JAN SOBIESKI, od r. 1674—1696.

Jan Sobieski, prawie jednomyślnie obrany królem, r. 1674, widząc że Turcy po bitwie

Chocimskiej, sami sobie zostawieni, wzmocniwszy siły, Ruś Czerwoną najeżdzać zaczęli, wyprowadził się przeciw nim, ale dla braku sił dostatecznych nie mógł im zadać stanowczego ciosu. Tak upłynął bez ważnych wypadków koniec roku 1674 i cały rok 1675.

Roku 1676 d. 19 września wódz turecki *Ibrahim Szejtan* wkroczył do Rusi Czerwonej na czele 80,000 Turków i 130,000 Tatarów. Sobieski, na to wtargnięcie nie przygotowany, wyszedł na jego spotkanie z 10,000 wojska i d. 24 września został przezeń opasany w obozie pod *Żórawnem* w Galicyi. Ta okoliczność skłoniła króla do szukania pokoju, który stanął 17 października. Dwie części Ukrainy wróciły do Polski, a trzecia z Kozakami Zaporozskimi, tudzież całe województwo Podolskie pod hołdem Turcyi nadal zostały.

Od pokoju Żórawińskiego czyli od r. 1676—1683, to jest, przez lat siedm, nic ważnego w panowaniu króla Jana nie spotykamy.

Wyprawa pod Wiedeń, 1683.

Najznakomitszem rycerskiem dziełem Jana Sobieskiego i najgłośniejszem w całej Europie

jest odsiecz przez niego dana stolicy Austriackiej od Turków obleżonej, w r. 1683.

Ludwik XIV. król francuzki, nieprzyjaciel Austrii, namówił Mahometa IV. do wojny przeciw Leopoldowi I. Sułtan wysłał, w r. 1683, do Austrii swego wezyra *Kara-Mustafę*, który na czele 300,000 żołnierzy i 300 armat stanął 15 lipca 1683 r., pod murami Wiednia. Cesarz, który przed zbliżeniem się nieprzyjaciół uszedł ze swojej stolicy, błagał o pomoc Sobieskiego, znanego już w Europie przez zwycięstwo Chocimskie. Jan III. ze 25,000 Polaków przybył 3 września na odsiecz obleżonemu, złączył się z wojskiem książąt niemieckich i na czele 68,000 żołnierzy uderzył na ogromną siłę nieprzyjaciół imienia chrześcijańskiego. Po kilkogodzinnej walce Turcy na wszystkich punktach złamani mieszać się poczęli, zwłaszcza że sam Kara-Mustafa umknął pierwszy z placu lękając się być ujętym; Sobieski bowiem na czele jazdy polskiej, natarłszy gwałtownie na główne stanowisko, szukał tylko samego wezyra. Cały oboz turecki, bogaty namiot wezyra, wielkie skarby w pieniądzach i sprzętach. były nagrodą zwycięzców.

Po uwolnieniu Wiednia, Jan Sobieski przez

dwa jeszcze miesiące ścigał Turków w Węgrzech, wydarł im wiele miast i twierdz, i na koniec 3 grudnia 1683 r., wrócił do ojczyzny.

Panowanie Jana III., od r. 1686, prawie aż do jego śmierci przedstawia szereg wypraw przedsięwziętych przez niego dla podbicia Multan, z których spodziewał się utworzyć dziedziczne księstwo dla swojej rodziny, zwłaszcza że Leopold przyrzekł mu posiłki zbrojne; lecz ani cesarz nie dał pomocy, ani Jan, po kilkakrotnem kuszeniu się o zdobycie tej krainy, nie mógł dopiąć swego zamiaru.

Umarł w r. 1696, zostawując trzech synów: Jakóba, Konstantego i Aleksandra. Żona jego zwała się Marya Kazimira, francuzka rodem, podobna pod względem obyczajów do królowej Bony: chciwa, uparta i złośliwa. Zwycięzca Turków był przez całe życie niewolnikiem swojej żony.

FRYDRYK-AUGUST II. od r. 1697—1733.

Na sejmie elekcyjnym, po śmierci Jana III. zwołanym, z pomiędzy wielu pretendentów, elektor saski, *Fryderyk-August II.* najwięcej się podobał Polakom, iż przyrzekł zaraz po swoim

obiorze wyliczyć gotowym groszem narodowi polskiemu 10,000,000 złotych i odzyskać żołnierzem saskim z rąk tureckich Podole i Ukrainę. Jakoż obrany na króla, r. 1697, wdał się zaraz w wojnę z Turcyą łącznie z Leopoldem I, i gdy sułtan kilkakrotnie przez wojska niemieckie na głowę porażony, zawarł pokój z cesarzem w mieście *Karłowic*, nad Dunajem, August II. odzyskał, mocą tegoż pokoju, województwo Podolskie i trzecią część Ukrainy, przez Sobieskiego w ręku Turków zostawioną.

Łatwe i niekosztowne odzyskanie Podola było powodem, iż August II., bez wiedzy senatu i sejmu polskiego, wszedł w przymierze z Piotrem Wielkim, carem Rosyjskim i Frydrykiem IV. królem Duńskim, celem którego było napaść spólnemi siłami na młodego króla Szwecyi *Karola XII.* i rozdrobić jego państwo. August II. spodziewał się tym sposobem odebrać napowrót Inflanty, ustąpione Szwecyi na mocy pokoju Oliwskiego w r. 1660. Lecz młody król szwedzki z niespodzianą energią odparł swoich najeźdźców i rozpoczął z nimi ośmnastoletnią walkę, znaną pod imieniem *wojny Północnej*.

W pierwszych dziewięciu latach od r. 1700—1709, szczęście bez zmiany sprzyjało Karolo-

wi XII. W sześć tygodni zmusił króla duńskiego prosić o pokój; poczem udał się do Ingryi najechanej przez Rosyan i pod twierdzą *Narwa*, 3 listopada r. 1700, zniszczył w dniu jednym potężne wojsko Piotra W. Ztamtąd wszedłszy w granice Litwy i Polski oświadczył Polakom, że nie z narodem, lecz [z jego królem dopóty bój toczyć będzie, póki nie zmusi go do złożenia korony. Polacy nie tylko nie stawili oporu najeźdźnikowi, ale owszem pomoc mu dawali dla tego, że król rozpoczął tę wojnę bez woli narodu. Przetoż August, o własnej sile, to jest z wojskiem Saskiem, musiał ucierać się z potężnym nieprzyjacielem, który, korzystając z niechęci panów polskich ku niemu, zajął bez trudu Warszawę, Kraków i inne miasta; lecz, że nie osadzał tych miast swoją załogą, przeciwnik łatwo znajdował schronienie gdzie nie było Szwedów. Wojna ta, polsko-szwedzka, pięć lat trwała, od r. 1702—1707. Warszawa, Kraków, Lwów i Toruń z rąk do rąk przechodziły. Gdy Karol był na Południu, August krył się na Północy, ztamtąd wyparty ukazywał się na Zachodzie, potem na Wschodzie, brał Warszawę, zdobywał Kraków i znowu je tracił. Tym sposobem Karol XII.,

ścigając bez wypoczynku Augusta II., z miasta do miasta, z województwa do województwa, przewędrował Polskę w rozmaitych kierunkach, od Niemna do Odry, od źródła Dniestru do Dźwiny. Kraj uległ strasznemu zniszczeniu; trzy wojska: Szwedzkie, Saskie i Rosyjskie w pomoc Augustowi przysłane, ogniem go i mieczem pustoszyły. Spłonęły wsie i dwory szlacheckie, całe okolice stały pustkami, ziemia uprawna porosła trawą i chwastem, a lud wiejski, utraciwszy dobytek i narzędzia rolnicze, opuścił własne zagrody, unosząc życie przed wrogiem w bagna i lasy.

Nareszcie Karol XII. skłonił sejm Polski do złożenia z tronu Augusta II. i kazał wybrać na króla *Stanisława Leszczyńskiego*, którego w czasie tej wojny poznał osobiście z nader korzystnej strony. Że zaś August, z Polski do Saksonii wyparty, oświadczył się przeciw elekcyi Stanisława, Karol XII. wkroczył do jego dziedzictwa, i tam zmusił go do pokoju w Alt-Ransztadzie (1706), pod warunkiem zrzeczenia się praw do korony polskiej.

Osadziwszy na tronie polskim Leszczyńskiego, zwrócił król szwedzki swój oręż na Rosyą, ale w r. 1709, zbity na głowę pod Półtawą,

uszedł do Benderu pod opiekę Turcyi, gdzie pięć lat przesiedział, starając się, chociaż bez skutku, nakłonić to mocarstwo do wojny z Rosyą.

Po klęsce pod Połtawą, Frydryk-August wystąpił zaraz z Saksonii i odnowił przymierze z Piotrem Wielkim, na rzecz którego zrzekł się praw swoich do Inflant i Estonii, za pomoc obiecaną przeciw Stanisławowi. Jakoż wojska Rosyjskie wkroczyły niezwłocznie do Polski i połączywszy się z Saskimi, jeły ścigać Leszczyńskiego i jego przyjaciół. Stanisław, z dwóch stron ściśniony, opuścił Polskę i usunął się do Pomeranii Szwedzkiej, a ztamtąd poszedł do Turcyi dzielić los swego opiekuna Karola XII. Tymczasem August II., z radością od swoich stronników powitany, odzyskał napowrót władzę królewską i wytepił, z pomocą Rosyan, ostatki swoich nieprzyjaciół.

Gdy Karol XII. po pięcioletnim w Turcyi pobycie wrócił do ojczyzny, dał Leszczyńskiemu dziedziczne swej familii księstwo *Dwóch-Mostów*, w Niemczech leżące, gdzie ten prze-mieszkał aż do r. 1718. Przedwczesny zgon króla Szwedzkiego zabił na zawsze nadzieję Stanisława, który, wyzuty z księstwa Dwóch-Mostów przez następców Karola, przeniósł się

do Francyi; gdzie Ludwik XV. poślubił jego córkę, *Maryą*, w r. 1725.

August zaś II., zasiadłszy powtórnie na tronie polskim, panował spokojnie aż do swojej śmierci, 1733, i niczem się już nie odznaczył.

FRYDRYK-AUGUST III.

Śmierć Augusta II., w r. 1733, wywołała wojnę europejską o następstwo tronu polskiego, Francya bowiem prowadziła na tron Stanisława Leszczyńskiego, który był teściem Ludwika XV, cesarz zaś niemiecki, Karol VI, trzymał stronę Augusta III., syna zeszłego króla, dla tego, że jego żona *Józefina* była synowicą cesarza. Z Austryą połączyła się Rosya, gdzie naówczas panowała Anna, którą August III. zobowiązał dla siebie obietnicą oddania Kurlandyi w lenność jej powiernikowi, *Bironowi*. Ztąd w Polsce powstały dwa stronnictwa: jedno za Leszczyńskim, drugie za Sasem. Jednakże Leszczyński, chociaż większością do tronu powołany, musiał ustąpić z Polski przed wojskiem Saskiem i Rosyjskiem. Francya zaś aby odciągnąć od Augusta III. Austryą, najechała jej kraje Włoskie: Neapol i księstwo Medyolańskie. Koniec wojny był ten, iż ele-

ktor saski utrzymał się na tronie polskim; a cesarz ustąpił Leszczyńskiemu Lotaryngię w dożywocie, która po jego śmierci do Francyi miała być wcieloną.

Na wstępie rządów Frydryka-Augusta III., panowie polscy postanowili na sejmie, aby żadnych urzędów w Polsce nie dawać ludziom innej wiary, choćby byli Polakami. Odtąd, przez lat 30, Polacy-dysydenci nie sprawowali żadnych obowiązków i na próżno żądali od katolików, aby ich do równości przypuścili. Ich prośby nie odbierały żadnego skutku.

W ogólności panowanie Augusta III. nacechowane jest powszechnem odrętwieniem narodu. Ciemnota, pijaństwo i rubaszne obyczaje hańbią kraj polski i podają go w pogardę u mocarstw ościennych.

Trzydzieści lat gnuśnych rządów Augusta III. przerodziły zupełnie naród, czyli raczej szlachtę polską. Edukacya, bez kierunku zostawiona, nie rozwijała umysłu młodzieży; zaboronność i nietolerancya stępiła uczucia ludzkości, a lud, niegdyś tak głośny przez czyny rycerskie, był niemniej i teraz głośny, ale

tylko pijatyką swoją, nieszanowaniem władzy, zrywaniem sejmów i zajazdami.

STANISŁAW PONIATOWSKI.

Niedołężne rządy Augusta III. i zupełne niedbanie o Polskę, w przeciągu lat trzydziestu, obudziły w oświeceniowych umysłach przekonanie, że król cudzoziemiec, zwłaszcza osobne dziedziczne państwo mający, nigdy szczerze o pożytku Polski myśleć nie będzie. Powstała zatem powoli w narodzie chęć oglądania na tronie króla rodaka. Myśl ta głównie zajęła rodzinę Czartoryjskich, jedną z najznakomitszych naówczas w Polsce; a ktokolwiek był tymże duchem przejęty, garnał się do ich domu. Członkowie tej rodziny byli następnici: *August*, wojewoda ruski, *Adam*, syn jego, generał ziem podolskich (to jest starosta dwóch powiatów: Latyczewskiego i Kamienieckiego na Podolu) i *Michał*, brat Augusta, kanclerz wielki litewski. Czartoryjscy, bolejąc na widok poniżenia ojczyzny, mniemali, że pod królem rodakiem Polska wydzwignąć się potrafi z nicości politycznej. W tej myśli, za życia już Augusta III., jednali sobie, różnemi drogami, stronników, z których pomocą spodziewali się osadzić na tronie.

dzić na tronie Polaka, i wspierając go radą i ramieniem, przerobić starą konstytucyą, znieść *veto*, elekcyą, ustanowić tron dziedziczny, powiększyć wojsko, poprawić systemat wychowania i t. d. Ta ich dążność nie była tajną innym, równie znakomitym domom polskim. Ci arystokraci, mylnem wyobrażeniem o wolności zbłąkani, sądzili, że Czartoryjscy chcą do kraju wprowadzić despotyzm; przetoż o ile ci nie szczędzili kosztu i pracy usposabiając umysły do przyjęcia zbawiennych ich planów, o tyle tamci stawali im na przeszkodzie w najszczerzem przekonaniu, że bronią całości swobod narodowych. Na czele stronnictwa, przeciwnego Czartoryjskim, stały domy Potockich, Radziwiłłów, Rzewuskich, Branickich i t. d. Domy te życzyły widzieć na tronie cudzoziemca, mianowicie familią Saską i całą duszą do niej się uczepiły. Jednakże po śmierci Augusta III. udało się Czartoryjskim, mimo silnego oporu ich przeciwników, oddać koronę Polakowi. Był to *Stanisław Poniatowski*, siostrzan Czartoryjskich, syn kasztelana Poniatowskiego. Mąż ten pełen nauki, mający dopiero lat 32 wieku, łagodnych obyczajów, miłej postaci, zostawał u dworu Petersburskiego w godności posła Rze-

czypospolitej. Osobistemi przymiotami potrafił zaskarbić względy cesarzowej Katarzyny II.; z pomocą jej wojska i za silnem współdziałaniem swoich wujów został obrany królem i koronowany d. 25 listopada 1764 r.

Główne wypadki w jego historii są:

1. *Sprawa Dysydentów, 1766.*
2. *Konfederacja Barska, 1768.*
3. *Pierwszy rozbiór kraju, 1773.*
4. *Sejm czteroletni, 1788.*
5. *Konfederacja Targowicka, 1792.*
6. *Drugi rozbiór kraju, 1793.*
7. *Powstanie Kościuszki, 1794.*
8. *Trzeci i ostatni rozbiór, 1795.*

1. Sprawa Dysydentów.

Zaraz na wstępie panowania Stanisława Poniatowskiego, na sejmie zwyczajnym, roku 1766, dwory zagraniczne, mianowicie Rosya i Prusy, weszły z przedstawieniem do króla, aby Dysydenci w prawach swoich z katolikami byli porównani. Mocarstwa te, przemawiając za swymi spółwyznawcami, żądały od sejmu, aby im dawne wolności wrócono, aby mieli wstęp do wszelkich urzędów w ojczyźnie i aby greckim biskupom miejsce w senacie wyznaczono. Wię-

kszość sejmu, mająca na swem czele biskupa krakowskiego *Sołtyka*, silnie się oparła żądaniu dworów tak, iż sprawa dysydentów zupełnie na tym sejmie upadła. Ale w roku następnym, 1767, ciż dysydenci, przez mocarstwa ościennie namawiani, zawiązywać konfederacye i zbrojną ręką dopominać się o powrót praw obywatelskich zaczęli. Głową konfederatów był książę Karol Radziwiłł Nieświeżski. Król, lękając się smutnych następstw, z domowej wojny wyniknąć mogących, zwołał sejm nadzwyczajny tego roku, 1767, do Warszawy, zaprosił nań konfederatów i powtórnie ich interes został przedmiotem rozpraw sejmowych. Znowu biskup *Sołtyk*, tudzież inni biskupi i senatorowie z nadzwyczajną gorliwością przeciw dysydentom wystąpili, mianując ich zdrajcami ojczyzny i poczytując za godnych kary, że u królów postronnych pomocy szukali. Poseł Rosyjski, *Repnin*, obecny przy rozprawach sejmowych, widząc, którzy z posłów lub senatorów najgorliwiej sprzeciwiali się interesowi dysydentów, kazał ich następnej nocy, za wiedzą króla, porwać i wywieźć do Rosyi. W liczbie tej byli: biskup *Sołtyk*, biskup kijowski *Józef Załuski*, *Wacław Rzewuski* hetman pol-

ny koronny, *Seweryn Rzewuski* poseł podolski i inni. Tym krokiem Repnina sejm ulękniiony upokorzył się i wrócił dysydentom dawne ich prawa i swobody.

2. Konfederacya Barska 1768.

Członkowie sejmu nadzwyczajnego, roku 1767, skłonili się wprawdzie, przez bojaźń wywiezienia, do uznania równości dysydentów, skoro jednak z Warszawy do domów swoich wrócili, część ich zawiązała konfederacyą na Podolu, w *Barze*, 1768, w celu oswobodzenia kraju od obcego wojska i wyzwolenia króla z pod wpływu Rosyi. Konfederacyi przywodzili: obywatel *Józef Puławski*, z trzema synami, wojewoda kijowski *Franciszek Potocki* i biskup kamieniecki, *Adam Krasiński*. Konfederacya wezwwała króla, aby się otwarcie na jej stronę oświadczył i sam stanął na jej czele. Gdy Stanisław swojego przystąpienia odmówił, ogłosiła go za odpadłego od korony. Naówczas nowe wojska rosyjskie, na żądanie samego Stanisława weszły, niosąc mu pomoc, do Polski i ścigać konfederatów zaczęły. Ci zaś, obrażeni na króla, gwałtem go do zrzeczenia się opieki rosyjskiej skłonić umyślili. W tym celu ułożyli

plan porwania go z Warszawy, gdzie był przez liczny oddział wojska rosyjskiego strzeżony. Zamach ten nie udał się; bo chociaż król został rzeczywiście ujęty i za wały miasta wyprowadzony, ale spiskowi zbłąkali się wśród głębokiej, jesiennej nocy, 3 listopada, 1771 r. i Stanisław, zostawszy sam na sam z jednym tylko konfederatem imieniem *Kuźmą*, nakłonił tego obietnicą przebaczenia winy, że go na bezpieczne miejsce zaprowadził, z kąd wrócił potem do stolicy. Konfederacya, mimo wielkie wysilenia, nie mogła się długo utrzymać; ścigana przez wojska rosyjskie rozproszyła się zupełnie, r. 1772.

3. Pierwszy rozbiór kraju 1773.

Po zniesieniu Konfederatów Barskich, Rosya, Austria i Prusy, korzystając z wewnętrznego nieładu Polski, rozdrobić ją postanowiły. W tym celu wyszedł manifest, oznajmujący o podziale Polski, przez trzy dwory podpisany, 13 stycznia 1773 roku. Austria zabrała Ruś Czerwoną czyli Galicyą z żupami solnemi: Frydryk II., król pruski, całe Prusy królewskie, wyjąwszy dwa miasta; *Gdańsk i Toruń*. Rosya zaś zajęła województwa: Mścisławskie, Wi-

tebskie i Inflantskie, czyli Białoruś. Sejm polski, w r. 1775 zwołany, pod łaską Adama Ponińskiego, zatwierdził ten rozbiór, znajomy pod imieniem pierwszego rozbioru.

Na tymże sejmie stanęła jeszcze uchwała, że Polska zachowa dawny kształt rządu, utrzyma veto, elekcyą, nie powiększy wojska, i cudzoziemców na tron wybierać nie będzie; zobowiązała się nadto żadnej nie robić zmiany w swojej konstytucyi bez wiedzy cesarzowej rosyjskiej, a inaczej uważać to ona będzie za wypowiedzenie sobie wojny.

Od r. 1775 do 1788, przez lat trzynaście kraj polski używał głębokiego pokoju i w tym czasie zajaśniał liczny szereg pisarzy, znanych teraz pod imieniem *Pisarzy Stanisławowskich*. Król, miłośnik nauk i sztuk pięknych, nie mogąc wrócić ojczyźnie świetności politycznej, chciał przynajmniej rozkrzewić w Polsce smak lepszy i oświecenie. Przemysł, handel i rolnictwo doznały jego opieki. Stolica winna jemu swoje piękniejsze gmachy. Złagodziły obyczaje; wstydzono się już nałogu pijaństwa; widać było powszechnie wykwinność w ubiorach, pojazdach i mieszkaniu. Tymczasem szerzące się światło nauk i kilkoletnia

spokojność dały czas umysłom zastanowić się nad smutnem położeniem kraju; mianowicie młodzież szlachecka, lepszym duchem ożywiona, wyzuwszy się z uprzedzeń swych ojców, szczerzej o poprawie rządu myśleć zaczęła. Ale król i ci, co z nim trzymali, lękali się ściągnąć na Polskę nowe klęski idąc wbrew woli Cesarzowej Rosyjskiej.

Tymczasem Katarzyna, zawarłszy tajemne przymierze z Austryą, wdała się w wojnę z Turcyą, r. 1787. Wieść krążyła, że celem tej wojny było wypędzić zupełnie Turków z Europy; ich bogate dziedzictwo dostać się miało częścią Rosyi, częścią Austryi. Król pruski, Frydryk Wilhelm II., zacięty nieprzyjaciół Austryi, bojący się jej wzrostu, a zatem niechętnie patrzący na związek z nią Rosyi, a z drugiej strony Anglia, mająca swoje powody niechęci ku Rosyi z powodu utworzenia przez nią *zbrojnej neutralności*, starali się oboje rozerwać jej siły, pobudzając przeciw niej Szwecyą i Polskę.

4. Sejm czteroletni.

Kiedy nadszedł sejm zwyczajny, roku 1788, rozpoczęły 6 października, pod laską Stanisła-

wa Małachowskiego, król pruski, udając szczerą chęć względem Polaków, oświadczył im przez pośła swojego, że nie mają potrzeby oglądać się na Rosyą i mogą śmieje, jako naród wolny, wziąć się do poprawy swojej konstytucyi. Jakoż sejm, licząc na to przyjazne zachęcenie, zapowiedział z góry, że się nie pierwej rozejdzie aż nową konstytucyą dla Polski napisze. Cesarzowa, zajęta wojną z Turcyą, chcąc Polaków od związku z Prusami odciągnąć, kazała im powiedzieć, że zrzeka się opieki nad Polską, że Polacy mogą bez obawy robić wszelkie zmiany i ulepszenia w swoim zarządzie, byleby weszli z nią w przymierze przeciw Sułtanowi. Ale większość sejmu, nie ufając Katarzynie i spuszczając się na przyjaźń Prus, odrzuciła związek z Rosyą i połączyła się z Frydrykiem Wilhelmem II., który r. 1790, 29 marca zawarł z Polską przymierze, na wypadek gdyby ta za polepszenie swojej konstytucyi od kogokolwiek zaczepioną być miała. Nakoniec sejm, po czterech latach swojego trwania, zwał *sejmem szteroletnim* jest zwany, ułożył konstytucyą, czyli *Ustawę Rządową*, mocą której Polska republikańska zamieniła się na monarchią, tron został dziedzi-

czny, zniesiono veto; religią panującą była katolicka, ale i wszystkie inne były cierpiane; stan miejski otrzymał wstęp do urzędów cywilnych i wojskowych tudzież do szlachestwa, bo zostający na urzędach mieszczenie tem samem stawili się już szlachtą. Ta konstytucya, której układem zajmowali się: *Ignacy Potocki* marszałek nadworny, i *Hugo Kollataj* podkancle-ry, została ogłoszoną 3 maja, 1791. roku. Król i naród zaraz na nią przysięgę złożyli, a król pruski pochwalił ją i uznał za konieczną dla szczęścia Polaków.

5. Konfederacya Targowicka 1792.

Kilku magnatów nieprzyjaciół wszelkiej reformy, mianowicie *Szczesny Potocki*, generał artylleryi koronnej, *Xawery Branicki*, hetman wielki koronny i *Seweryn Rzewuski*, hetman polny koronny, zapatrując się na nową konstytucyą i na dziedziczną monarchią jako na narzędzie przyszłego despotyzmu, tudzież nie mogąc rozstać się z elekcyą i fatalnem veto, nie tylko odmówili swej zgody na ustawę rządową, ale owszem szukali dla jej obalenia pomocy u cesarzowej rosyjskiej, która, ukończywszy szczęśliwie wojnę ze Szwecyą i Turcyą 1791, my-

ślała już sama obrócić oręż na Polaków, mszcząc się za związek z Prusami i za odrzucenie ofiarowanego przez nią przymierza. Branicki, Potocki i Rzewuski zawiązali konfederacyą w Targowicy, na Ukrainie, w dobrach rodziny Potockich, w gub. Kijowskiej, 14 maja 1792 r., a we cztery dni potem, to jest 18 maja wyszło oświadczenie cesarzowej, że nowej konstytucyi nie uznaje i na wsparcie konfederacyi Targowickiej 100,000 wojska wysyła,

Tymczasem Prusy chwiać się w przyjaźni ku Polsce zaczęły; król pruski życzył najgoręcej wcielić do swego państwa dwa wielkie i handlowe miasta, nad Wisłą leżące, Gdańsk i Toruń i o to prosił u Sejmu Polskiego 1 kwietnia 1791 r. Gdy prośba jego wzięła obrót niepomyślny, zbojętniał nagle, i chociaż nie zrywał przymierza z Polską, chociaż chwalił jej konstytucyą a mianowicie zniesienie elekcyi, jednakże, skoro Rosya dla zjednania jego przyjaźni przyrzekła zezwolić na zajęcie rzeczonych dwóch miast, opuścił stronę Polaków.

Wojsko polskie, zaledwie 40,000 żołnierzy liczące, pod głównem dowództwem Józefa Poniatowskiego, synowca króla Stanisława, i *Tadeusza Kościuszki*, odniosłszy niestanowcze zwy-

cięstwo nad Rosyanami pod Dubieńką w wojew. Chełmskiem, cofać się przed nimi musiało. Król, lękając się o koronę, kazał synowcowi prosić o rozejm; dowódcy rosyjscy odesłali go do Petersburga. Cesarzowa dała, 21 lipca, odpowiedź królowi pełną wyrzutów i zapowiedziała, że w żadne z nim nie wejdzie układy ani go za króla dalej uznawać będzie, jeśli zaraz do konfederacyi Targowickiej dobrowolnie nie przystąpi, to jest, innemi słowy, jeśli sam wszystkich uchwał sejmu czteroletniego nie zniweczy. Król, ściśniony okolicznościami i chwiejąc się na słabym tronie, gdy ujrzał wszelki opór daremny, podpisał akt swego przystąpienia do konfederacyi, 23 lipca.

Marszałek sejmowy Stanisław Małachowski i z nim wielu członków zanieśli przeciw królowi protestacyą i poszli na wygnanie za granicę. Wojsko rosyjskie wiodąc konfederatów Targowickich, zajęło Warszawę; konstytucya 3 maja została podartą, sejm czteroletni rozproszył się, a czynności jego uległy zniesieniu. Konfederacya Targowicka, przez Rosyan wspierana, objęła ster rządu.

6. Drugi rozbiór kraju 1793.

Po upadku konstytucyi 3 maja, Prusy i Rosya przystąpiły do nowego rozdziału Polski. Król pruski wydał manifest 27 marca 1793 r., w którym wyrażał powody dla których uznał za rzecz przyzwoitą zagarnąć następne województwa: Poznańskie, Gnieźnieńskie, Kaliskie i Sieradzkie, z Gdańskiem i Toruniem. W skutek takiegoż manifestu, 29 marca, Rosya zajęła Podole, Wołyń, Ukrainę i województwo Mińskie. Sejm zwołany przez króla do Grodna, 17 czerwca, zatwierdził ten rozbiór kraju 22 lipca dla Rosyi, a 25 września dla Prus. Sejm ten zakończył swoje czynności 22 grudnia, 1793 roku.

7. Powstanie narodu pod Kościuszką 1794.

Smutny los, który powtórnie dotknął Polskę, wywołał tajemne sprzysiężenie się, którego celem było pokusić się jeszcze raz o uzyskanie niezależności. Wybuch nastąpił naprzód w Krakowie, gdzie 24 marca, 1794 r. Kościuszko, z zagranicy wezwany stanął na czele powstania. Podobnież Warszawa wzięła się do broni 17 kwietnia i wygnała ze swych murów

oddział wojska rosyjskiego, a Wilno powstało 23 kwietnia bez żadnego krwi rozlewu.

Naczelny wódz Kościuszko, z małą garstką regularnych żołnierzy i uzbroiwszy naprędce wieśniaków w kosy i piki, odniósł zwycięstwo nad Rosyanami przy *Raławicach* w wojew. Krakowskim, ale wkrótce napadnięty, 7 czerwca 1794 r., pod Szczekocinami (w Krakowskim) przez wojska rosyjskie i pruskie został porażony, i cofnął się do Warszawy, a Kraków dostał się w ręce Prusaków.

Skoro dwory Berliński i Petersburski otrzymały wiadomość o ogólnem powstaniu narodu polskiego, król pruski na czele 50,000 wojska obległ osobiście Warszawę, a z nim połączył się wódz rosyjski Fersen w 10,000 wojska. Katarzyna zaś kazała *Suworowowi*, który wówczas z granic cesarstwa Tureckiego wystąpił, udać się ze swoim korpusem do Polski. Warszawie groziło największe niebezpieczeństwo: ale powstanie w prowincjach polskich, przez Prusy zajętych w r. 1793, zmusiło króla pruskiego wrócić osobiście do swojego kraju dla stłumienia wszczynającego się pożaru. Fersen zaś odstąpił od Warszawy i poszedł na spotkanie Suworowa; Kościuszko, chcąc prze-

szkodzić ich złączeniu się, jał ścigać Fersena i wydał mu bitwę pod Maciejowicami, w wojew. Podlaskiem. Polacy zostali porażeni, a Kościuszkę, ranami okryty, dostał się w niewolę Suworow i Fersen udali się do Warszawy. Przedmieście *Praga* stawiało im mężny opór, ale szturmem zdobyte otworzyło zwycięzcom drogę do stolicy. Stanisław Poniatowski, który przez ten czas jakby więziony siedział w Warszawie, poddał ją przez kapitulacyą. Rosyjska załoga zajęła stolicę, a król odebrał rozkaz udania się do Grodna, gdzie stanął na początku roku 1795, i tam, 25 listopada, w rocznicę swojej przed 30 laty koronacyi, złożył swą godność na rzecz cesarzowej Katarzyny.

8. Trzeci rozbiór kraju, 1795.

Po wzięciu Warszawy i zniesieniu wojska polskiego, trzy mocarstwa: Rosya, Prusy i Austria postanowiły rozdzielić między sobą resztę królestwa polskiego. Ostatni ten rozbiór nastąpił na początku r. 1796. Austria weszła do Krakowa 5 stycznia, a Prusacy zajęli Warszawę 9 tegoż miesiąca. Pilica, Wisła i Bug odgraniczały zabor austriacki, a Niemen

i od niego do Bugu idąca sucha granica oddzielała zabor pruski od rosyjskiego.

Stanisław Poniatowski, w r. 1797 z Grodna do Petersburga wezwany, w następnym roku 1798, 12 lutego, po krótkiej chorobie, mając lat 66 wieku życie zakończył.

Nastanie Księstwa Warszawskiego. r. 1807.

Polska, przez trzy mocarstwa ostatecznie rozdzielona, zostawała w tym stanie od roku 1795 aż do r. 1806. W tym czasie, to jest w roku 1806, cesarz Francuzów Napoleon, rozpoczął wojnę z Prusami. Ale przewidując, że mu wypadnie wojować także z cesarzem rosyjskim, Aleksandrem, przyjacielem i krewnym króla pruskiego, dla zjednania sobie pomocy Polaków, zwłaszcza będących pod panowaniem pruskiem i rosyjskiem, kazał gazetom francuzkim codziennie głosić, że należy wrócić Polsce niepodległość i że Napoleon o tem najszczerzej myśli. Spodziewał się bowiem, że tym promykiem nadziei złudzeni Polacy utworzą natychmiast armią i dopomogą mu do skuteczniejszego prowadzenia zaczętej wojny. Co większa namawiał Tadeusza Kościuszkę, aby ze swej strony, wydał odezwę do Polaków, za-

chęcąc do łączenia się z Francuzami; ale ten mąż, nie ufając Napoleonowi, a nie chcąc próżną nadzieją mieć spółrodaków, nie przystał na jego żądanie. Naówczas Napoleon kazał, w imieniu Kościuszki, choć bez jego wiedzy, napisać proklamacyą do narodu polskiego i taką w wielkiej ilości rozrzucił pomiędzy Polakami.

Kiedy Napoleon odniósł kilka zwycięstw nad Prusakami i wszedł już do Berlina, z którego uciekł król pruski, znakomitsi Polacy, bawiący w tej stolicy, otoczyli go i wzywali aby się udał do Polski, gdzie znajdzie wszelką gotowość do wojny. Nad wszelkie atoli spodziewanie cesarz dość obojętnie im odpowiedział: „Obaczę, azali jesteście godni być Polakami“. Mimo to Polacy nie tracili nadziei, zwłaszcza gdy Napoleon wprowadził część swojego wojska w granice prowincyi polskich, zabranych przez Prusy. Dnia 7 listopada 1806 r. Francuzi weszli do Poznania. Pięć dni nie upłynęło, a generał Dąbrowski zebrał cztery pułki. Sami mieszkańcy rozbrajali wszędzie Prusaków; zabierano im broń, kasy; wyganiano z miast załogi; ogłoszono za *infamisa* każdego polaka, który nie śpieszył do wojska, a kobiety posyłały kądziel

w darze tym, którzy beczynnie w swych domach siedzieli.

Sam Napoleon przybył dnia 27 listopada do Poznania; z drugiej strony generał *Murat* zajął Warszawę (d. 28 listopada). Że zaś Francuzi weszli do Polski w najgorszej porze, w czasie ciągłych śłot, przy zepsutych przez deszcze drogach, gdy do tego nigdzie żadnych nie było zapasów, mocno tem zrażeni, jak gdyby to pochodziło z winy Polaków, w niczem nie szczydzili biednego kraju, zabierali przemocą co się im podobało i dopuszczali się wszelkich nadużyć i gwałtów, jakby w ziemi orężem zdobytej. Lud cierpiał, znosił i milczał, wierząc że Napoleon nagrodzi to wszystko przywracając dawną niezawisłość.

Tymczasem Napoleon, pod koniec grudnia 1806 roku, stanął w Warszawie, śród strasznej burzliwej nocy. Nazajutrz zrana przedniejsi urzędnicy udali się na pokoje cesarskie. Przyjęcie ich przez Napoleona¹ zasługuje na wspomnienie; pokazuje bowiem w jakim humorze i w jakim usposobieniu względem Polaków znajdował się natenczas cesarz Francuzów. Oto są jego słowa wyrzeczone do Polaków; „Śród niegodziwej pory roku przybywam do

was; znajduję, że wasza stolica nie ma dobrej wody do picia. (*Chociaż w nocy przyjechał, znalazł zamek najlepiej we wszystko zaopatrzone, a do tego wodę nawet na kąpiel*) Smutne od armii odbieram wiadomości; donosi mi marszałek Davoust, że moi żołnierze mają zaledwie na dobę po 4 kartofle, a błota po uszy! Niedobry to kraj ta wasza Polska; niczego w niej nie ma. Wasi rodacy namówili mnie abym tu przybył; zachciało się tego i marszałkowi Davoust. Otoż jestem; ale mi trzeba chleba i żołnierzy. Na dziś zaś, tak na dziś jeszcze, trzeba mi dostarczyć wszystkiego, a zwłaszcza żądam mieć 200,000 butelek wina i w takiejże proporcji mięsa, ryżu i t. d“.

Gdy jeden z obecnych Polaków zaczął tłumaczyć niepodobieństwo znalezienia tego wszystkiego w krótkim czasie, przerwał mu cesarz, mówiąc: Panowie! żadnych wymówek; inaczej zapalę miasto i wyjdę“. (*Messieurs! point d'excuses; si non, je mets le feu et je m'en vais*).

Po tem u cesarza posłuchaniu wysłano urzędników w okolice Warszawy z rozkazem brania wszelkich produktów, gdzie co zastaną, aby co prędzej zadość uczynić woli mniemanego wybawcy narodu polskiego.

Dnia 14 stycznia 1807 roku utworzono nowy rząd, zwany *kommissją rządzącą*, której prezesem został *Stanisław Małachowski* były marszałek sejmu czteroletniego. Książę *Józef Poniatowski* otrzymał posadę ministra wojny. Liczne wojska francuzkie zalewały Polskę i ucierały się z Rosyanami pod dowództwem *Beningsena* i *Kamieńskiego*. Najgłówniejsza bitwa zaszła pod *Pultuskim* dnia 26 grudnia 1806 r. Jenerał *Lannes* atakował Rosyan pod *Beningsenem* i po najuporczywszej obronie zmusił ich cofnąć się do *Ostrołęki*.

Francuzi nie taili, że to zwycięstwo drogo zostało przez nich kupione.

Odtąd przez cały styczeń (1807 r. nie nie zaszło ważnego. Rosyanie stali na prawym brzegu Wisły, a Francuzi na lewym. Nareszcie Francuzi, zajmwszy znaczną część Prus, chcieli też zdobyć *Gdańsk*, najmocniejszą twierdzę. Rosyanie poszli na pomoc Prusakom i tu dnia 8 lutego zaszła krwawa bitwa pod *Ejłau*, niedaleko *Królewca*, gdzie Francuzi utracili 30,000 a Rosyanie 19,000 ludzi. Tak ciężka strata wstrzymała dalszy rozlew krwi i spowodowała zawieszenie broni, które trwało aż do czerwca. W tym miesiącu, dnia 14, stoczono nową i

już ostatnią bitwę pod *Frydlandem*. Napoleon odniósł zwycięstwo, ale przeszło 30,000 było u niego rannych żołnierzy. Zrozumiał nareszcie, że z daleko dzielniejszym niż Austria i Prusy nieprzyjacielem ma do czynienia, i szczerze zaczął myśleć o pokoju.

Dnia 19 czerwca stanął Napoleon w Tylży i tegoż dnia zawarto zawieszenie broni. Dnia 25, śród Niemna, na łodzi, było pierwsze widzenie się cesarza Napoleona z Aleksandrem. Dnia 26 powtórnie się cesarze widzieli na Niemnie; następnie obaj monarchowie do miasta wjechali. Król pruski przybył także z Memla do Tylży.

Nareszcie pokój został podpisany dnia 7 lipca 1807 r. z Rosją a 9 lipca z Prusami.

Artykuł 5-ty tego pokoju wyraża: prowincye, które 1-go stycznia 1772 roku składały część dawnego królestwa polskiego, a które później dostały się pod panowanie pruskie, będą na przyszłość, jako dziedzictwo króla saskiego, pod nazwą *Księstwa Warszawskiego*, rządzone przez ustawę, zapewniającą wolność i przywileje ludów tegoż księstwa.

Z kraju zdobytego na Prusakach utworzono sześć departamentów (na wzór departamentów

francuzkich): *Warszawski, Poznański, Kaliski, Płocki, Bydgoski i Łomżyński*. Ustawę dla księstwa warszawskiego ułożył w parę dni książę *Bassano* (sekretarz stanu *Maret*). Wedle tej ustawy, król saski został dziedzicznym księciem warszawskim, ale miał rządzić tem księstwem przy spółdziałaniu *senatu i izby poselskiej*. Senat składał się z 6 biskupów, 6 wojewodów i 6 kasztelanów; izba poselska składała się z 60 posłów, obranych uprzednio na sejmikach po departamentach i ze 40 deputowanych z miast. Poddaństwo zniesiono, tudzież ogłoszono równość praw i sądów dla wszystkich.

Wojsko polskie miało być dwojakiego rodzaju: jedno, składające się ze 30,000 i na żołdzie krajowym, służyło do obrony własnego księstwa, a drugie, zwane *Legią nadwiślańską*, składające się ze 4 pólków, czyli regimentów, miało być na żołdzie francuzkim i służyć Napoleonowi w jego wyprawach.—(Pierwszym regimentem Legii nadwiślańskiej dowodził Chłopicki).

Od czasu nastania księstwa warszawskiego w r. 1807. nic ważnego nie napotykamy w jego historyi aż do r. 1809, to jest do wojny

Napoleona z Austryą. Wojna ta zasługuje na uwagę z tego względu, że rozszerzyła granice księstwa warszawskiego.

Cesarz austriacki, Franciszek II, widząc, że interesa francuzkie w Hiszpanii wzięły obrót niepomyślny, postanowił z tego korzystać i uderzył z jednej strony na króla bawarskiego, z drugiej zaś na króla saskiego i oraz księcia warszawskiego, obu serdecznych przyjaciół Napoleona.

Arcyksiążę *Karol*, brat cesarza, poszedł na Bawaryą, arcyksiążę *Ferdynand*, brat stryjeczny cesarza, miał wkroczyć do księstwa warszawskiego. Wojsko polskie, lubo przez ustawę do 30,000 uchwalone, ale dla braku funduszków, zaledwie do połowy tej liczby doszło.

Dodać jeszcze należy, że część polskich żołnierzy, w sztuce wojennej bieglejszych, udała się w r. 1808 z Napoleonem do Hiszpanii, nie licząc *Legii nadwiślańskiej*, która, jako kosztem rządu francuzkiego utrzymywana, musiała wszędy mu towarzyszyć. (Piękne są w dziejach kampanii hiszpańskiej wspomnienia o mężstwie Polaków. Wymienimy tutaj dwa chlubne dla nich czyny: *Obleżenie Saragossy* i *Zdobycie*

wąwozu Somo-sierra, na drodze do Madrytu wiodącej, d. 30 listopada 1808 roku).

Księstwo zatem warszawskie, opuszczone od Napoleona, o własnych siłach do walki z nieprzyjacielem stanęło. Arcyksiążę Ferdynand, zbliżywszy się do Nowego-miasta nad Pilicą, na czele 45,000, wydał dnia 12 kwietnia odezwę do Polaków wzywając do zrzucenia jarzma Francuzów. Warszawianie ze wzgardą przyjęli takowe wezwanie. We dwa dni potem, t. j. 14 kwietnia, tenże arcyksiążę zawiadomił ks. Józefa Poniatowskiego, że po upływie 12 godzin wejdzie do księstwa warszawskiego i że wszelki opór siłą złamany będzie. Lud warszawski, widząc groźne niebezpieczeństwo, rzucił się skwapliwie do naprawy okopów Kościuszkowskich i do przysposabiania oręża. Zapał był niesłychany a ruch nadzwyczajny. Tymczasem Ferdynand, jak zapowiedział, wkroczył do księstwa. Słabe polskie siły, stosownie do danych przez wodza rozkazów, cofały się przed Austryakami ku Warszawie i dopiero w pozycji *Raszyna*, o milę od stolicy odległego, stanęły mając na czele ks. Poniatowskiego, gotowe raczej umrzeć, niżeli uleść Austryakom.

Dnia 19 kwietnia o godzinie 3-ciej z połu-

dnia zaczął się bój krwawy garstki Polaków z dziesięćkroć liczniejszym nieprzyjacielem. Całe wojsko spełniło godnie tego dnia swoją powinność; szczególnie się odznaczył 8-my półk piechoty, którego dowódzca *Cyprian Godebski* poległ śmiercią walecznych. Arcyksiążę, mając tak przeważne siły, mógłby z częścią swojego wojska, zająwszy tył Polakom, wpaść do Warszawy; ale na ich szczęście dostrzegł on, patrząc w lunetę, że szançe Warszawy napełnione były rojami jej mieszkańców, gdyż wszystko, co żyło, na huk armat Raszyńskich stanęło z bronią lub bez broni w okopach. Kobiety, dzieci, starcy, słowem cała ludność warszawka pieszo i w powozach, które zdala wzięto za wozy ammunicyjne, wystawiała grubą masę, którą strwożyła arcyksięcia, tak, iż nie śmiał naprzód się posunąć.

Ściemniać się już poczęło; wojsko więc polskie, bijąc się aż do później nocy, mocno zmęczone, cofnęło się na wały stolicy. Dotkliwie były jego straty, bo w zabitych i rannych liczono przeszło 2,000 osób; nieprzyjaciel więcej niż dwakroć tyle utracił. Ten mężny opór tak zmieszał arcyksięcia, iż co był powinien wraz z wojskiem naszym wejść do otwartej

zewsząd stolicy, zatrzymał się w pewnej odległości od Warszawy, lękając się wkroczenia przed nocą. Nazajutrz arcyksiążę, stojąc pod murami, wysłał parlamentarza względem bezwarunkowego poddania się miasta; ten był świadkiem zapалу, z jakim żołnierze wciąż wołali: „bijmy się, i albo zginiemy, albo drogą naszą stolicę od nieprzyjaciół ocalimy“. Lud też gwałtownie domagał się o wydanie sobie broni z arsenału, którą mu niezwłocznie rozdano. Słowem, wszyscy byli gotowi do stawienia energicznego oporu. Przekonał się zatem Austryak, że bezwarunkowie nie weźmie Warszawy; począł tedy układać się o kapitulacyą, i na tych układach upłynął dzień cały 20 kwietnia. Nareszcie dnia 21 kwietnia zawarto konwencyą, na mocy której stanęło zawieszenie broni na 48 godzin; w przeciągu tego czasu wojsko polskie miało wyjść ze stolicy; wszystkim zaś urzędnikom dano pięć dni do opuszczenia Warszawy. Jakoż wojsko natychmiast z całym wojennym rynsztunkiem przeniosło się na Pragę, a władze rządowe udały się do Torunia. Ponura cisza zaległa Warszawę, do której weszli Austryacy dnia 23 kwietnia. Stanęli oni na Saskim placu z bronią na-

bitą, z lontami zapalonemi; lada ruch zdawał się im być hasłem powstania, na którego samą myśl drżeli jak liść osiny, a strach takowy nie opuszczał ich aż do dnia ostatniego, kiedy zbiegiem niepomyślnych okoliczności nagle opuścić Warszawę musieli.

Ta właśnie niespokojność, aby Warszawianie przeciw Austryakom broni nie podnieśli, była arcyzbawienną dla wojska polskiego, które za Wisłę przeszło, gdyż przez to dano mu większą sposobność do działania po za obrębem stolicy. Jakoż książę Poniatowski, zostawiwszy niewielką załogę na Pradze, sam z resztą wojska umyślił zdobyć na Austryakach tak zwaną *Galicyą Zachodnią*: pod tem imieniem rozumiano tę część Polski, która się dostała Austryi po trzecim rozbiorze, to jest województwa: *Krakowskie, Lubelskie, Podlaskie i Sandomierskie*. Dawniejszą zaś czyli starą *Galicyą* nazwali austriacy *Wschodnią Galicyą*.

Skoro arcyksiążę Ferdynand przeniknął zamiary ks. Poniatowskiego, wysłał natychmiast na prawy brzeg Wisły część wyborowego wojska do miasteczka *Góry*, o 4 mile od Warszawy odległego; kazał tam budować most na Wiśle, aby przezeń mógł swobodnie wojsko

swe i działa przeprowadzić. Dowodził Austryakami generał *Schauroth*. Ks. Poniatowski, żeby przeszkodzić budowie mostu, posłał generała *Sokolnickiego*. Ten o godzinie 1-ej w nocy z dnia 2-go na 3-ci maja zbliżył się do nieprzyjaciół. Strzały armat austriackich z lewego brzegu straszne sprawiły zniszczenie w szeregach polskich. Wszelako Sokolnicki, tem nie zmieszany, przywodzi na pamięć garstce swoich wojowników, w jakim to dniu bój im staczać przychodzi (było to 3-go maja), a słysząc najżywsze okrzyki, korzysta z zapалу żołnierzy i z bagnem w rękę uderza na masy Austryaków w okopach stojących. Po godzinnej walce, Polacy zdobywają baterie, biorą w niewolę kilkudziesięciu oficerów i przeszło, 1,800 żołnierzy. Generał *Schauroth* zaledwie czołnem na lewy brzeg umknąć potrafił. Mówiąc potem o tej pamiętnej bitwie, generałowie austriaccy twierdzili, że nigdy tak morderczej, tak rzeźniczej walki nie widzieli, że jeśli się Polakom pod Górą zwyciężyć udało, to dla tego jedynie, że jak dzikie zwierzęta, bez żadnej znajomości sztuki wojennej atak przypuścili!

Po tem sławnem zwycięstwie, ks. Poniatowski powziął nowy projekt, t. j. zdobywszy

Galicyą zachodnią, wkroczyć do starej Galicyi, tam uorganizować powstanie i zastraszyć z tyłu wielką armią austryacką, działającą w tymże czasie przeciw Napoleonowi. Jakoż świeże a stanowcze zwycięstwo pod Górą ułatwiło mu pochód przez Galicyą zachodnią. Dnia 14 maja Polacy weszli do Lublina, dnia 19 zdobyli Sandomierz, 28 zajęli Lwów. W tymże czasie Napoleon zajął Wiedeń d. 13 maja, a 21 i 22 zadał Austryakom wielką klęskę pod Gross-Aspern i Esling, gdzie w dwóch bitwach arcyksiążę Karol utracił 30,000 żołnierzy.

Arcyksiążę Ferdynand, trzymający naówczas Warszawę, gdy się dowiedział o strasznej porażce swoich spółrodaków, lękając się nagłego powstania w Warszawie, uciekł z niej w nocy, a jego wojska wyszły ztamtąd dnia 1 czerwca. Tym sposobem Warszawa zostawała w ręku Austryaków od dnia 23 kwietnia do 1 Czerwca.

Arcyksiążę Ferdynand, choć ścigany przez wojska polskie, ale stawiając im mężny opór, cofał się powoli do Krakowa, dokąd wojsko jego weszło dnia 15 lipca, sam zaś książę odjechał do armii austryackiej walczącej nad Dunajem. Książę Poniatowski nazajutrz d. 16 wszedł także do Krakowa, zkąd w nocy ustą-

pili Austriacy. Radość mieszkańców była bez granic. Ale nie długo trwała; nadeszła bowiem wiadomość, że Napoleon zawarł z Austryą zawieszenie broni d. 12 lipca. Zawieszenie to ciągnęło się przez trzy miesiące aż do 14 października. Nareszcie stanął pokój w zamku *Schönbrunn* pod Wiedniem.

Na mocy pokoju w *Schönbrunn* Austrya zezwoliła na przyłączenie do księstwa warszawskiego Galicyi zachodniej, to jest Krakowskiego, Lubelskiego, Sandomierskiego i Podlaskiego województwa. Cała zaś stara Galicya, kraj najpiękniejszy i najbogatszy, wróciła pod panowanie Austrii. Smutne było rozstanie się Galicyanów z Warszawianami, ale nikt nie śmiał szemrzeć przeciw woli i rozporządzeniom mniemanego dobroczyńcy Polski, Napoleona. Dnia 18 grudnia Warszawa przyjmowała z wielką uroczystością wracających swoich wojowników z Krakowa. Przed ulicą Ujazdowską stała tryumfalna brama z napisem: *Tędy Jan Sobieski wracał z pod Wiednia..* Tędy też przeszły hufce polskie.

Sławna więc kampania roku 1809 wydała ten skutek, iż księstwo warszawskie otrzymało tylko cztery nowe województwa, że Napoleon

do żołnierzy rzekł *kontent z was jestem!* a król saski w odezwie do Polaków powiedział: „Polacy! ojczyzna winna wam ocalenie; otrzymaliście pochwałę waszego wielkiego wskrzesiciela, a ja, wasz król, winien wam jestem sławę, że nad takim narodem panuję“.

Uwaga. Wojska polskie, w Hiszpanii w sprawie Napoleona działające, przebawiły w tym kraju od roku 1808—1811, to jest do czasu, kiedy cesarz Francuzów, przewidując wojnę z Rosyą, dał rozkaz Legii nadwiślańskiej wracać do ojczyzny. Hufce polskie, do połowy przez ciągłe boje zmniejszone, w liczbie przeszło 6,000 w styczniu 1812 r. wyruszyły nad brzegi Wisły.

Rok 1810 i 1811 zeszły na gojeniu ran przez wojny zadanych, ale na nieszczęście pokój nie trwał długo; Napoleon rozpoczął wojnę z Rosyą w 1812 roku; Polacy wraz z królem saskim do niej należeć musieli. Po upadku tego mocarza w r. 1815, kongres wiedeński, odjął za karę królowi saskiemu księstwo warszawskie i oddał je z tytułem *Królestwa Polskiego* cesarzowi rosyjskiemu, Aleksandrowi,

jako wynagrodzenie za kosztą wojny związkowej i wyzwolenie Europy z pod jarzma Francuzów. Wszelako z księstwa warszawskiego oddięto departament poznański, dwa powiaty z departamentu kaliskiego i połowę departamentu bydgoskiego, ogółem 530 mil kwadratowych, które pod nazwą *Księstwa Poznańskiego* oddano królowi pruskiemu. Miasto zaś Kraków, z obwodem wynoszącym 20 mil kwadr. kongres ogłosił jako miasto wolne i neutralne, pod opieką trzech mocarstw: Rosyi, Austryi i Prus. Ta niezawisłość Krakowa przetrwała aż do 6 listopada 1846 roku; w tym czasie Rosya i Prusy zgodziły się na ustąpienie tej małej rzeczypospolitej cesarzowi austriackiemu.

POCZET

**główniejszych osób w obu zarysach
wymienionych.**

Przy każdym imieniu niechaj uczeń powie, kto był ten, czyje nazwisko czyta, z czego jest sławny, dla czego w historyi się wspomina. Imiona królów opuszczamy, gdyż są znajome z chronologii.

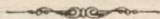
Otton III.	Albert Brandeburski.
Zbigniew, brat Krzywo-	Michał Gliński.
ustego.	Helena Glińska.
Koloman.	Stanisław i Janusz, ksią-
Henryk V.	żeta Mazowieccy.
Mikołaj i Goworek.	Gottard Ketler.
Świętopełk Pomorski.	Iwan Groźny.
Baty.	Roman książę Halicki.
Karybert.	Czyngishan.
Kopernik.	Oktaj.

Mestwin Pomorski.	Karol Gustaw , książę
Władysław ks. Opolski.	Dwóch-Mostów.
Frydryk Barbarussa.	Jan Wychowski.
Jan Łaski.	Jerzy Chmielnicki.
Konstanty Ostrogski.	Juliusz d'Enghien.
Daszkiewicz	Jerzy Lubomirski.
Montluk,	Siciński.
Maksymilian austriacki.	Kondeusz.
Gustaw Waza.	Jeremiasz Wiśniowiecki.
Karol Sudermański.	Mahomet IV.
Gustaw Adolf.	Ibrahim Szejtan.
Michał Rahoza.	Kara-Mustafa.
Hipacy Pociąg.	Leopold I. niemiecki.
Cyryl Terlecki.	Piotr Wielki.
Wasil Szujski.	Karol XII.
Stanisław Żółkiewski.	Marya Leszczyńska.
Karol Chodkiewicz.	Biron.
Stefan Czarniecki.	Książęta Czartoryjscy.
Lew Sapieha.	Sołtyk, biskup krako-
Betlem Gabor.	wski.
Osman II	Józef Załuski.
Szein.	Wacław Rzewuski.
Minin.	Józef Puławski.
Michał Teodorowicz.	Adam Krasiński.
Trubecki.	Kuźma, kozak.
Pożarski.	Adam Poniński.
Richelieu	Stanisław Małachowski.
Bohdan Chmielnicki.	Hugo Kołłątaj.
Janusz Radziwiłł.	Ignacy Potocki.
Krystyna szwedzka.	Szczęśny Potocki.

Ksawery Branicki.
Seweryn Rzewuski.
Tadeusz Kościuszko.
Józef Poniatowski.
Suworow.
Fersen.

Dąbrowski.
Sokolnicki.
Chłopicki.
Schauroth.
Arcyksiążę Ferdynand.
Napoleon.

PYTANIA MIESZANE

do obu zarysów należące.

Kto był przezwany Chrobrym, Krzywoustym, Laskonogim, Wstydlwym? Kiedy wielki mistrz Krzyżacki został księciem pruskim? Kto ogłosił statut wiślicki i kiedy? Co miały na celu unie: Brzeska, Horodelska i Lubelska? Który z monarchów polskich był naprzód więźniem, potem jezuitą, kardynałem, królem i nareszcie umarł zakonnikiem? Od jakiego czasu mieliśmy tron elekcyjny? Jak dom Wazów dostał się na tron polski i dla czego utracił Szwecyą? Kiedy było oblężenie Wiednia pod Kara-Mustafą? Z czego są sławne: Bar, Maciejowice, Targowica? Jacy królowie zawarli następne pokoje: Oliwski, Andrusowski, Buczacki i Żórawiński? Które księżniczki francuzkie na tronie polskim zasiadały? Kto w średnich wiekach rozdawał korony i inne tytuły? Jakich królów żonami były: Dąbrówka, Aldona, Ryksa, Jadwiga, Bo-

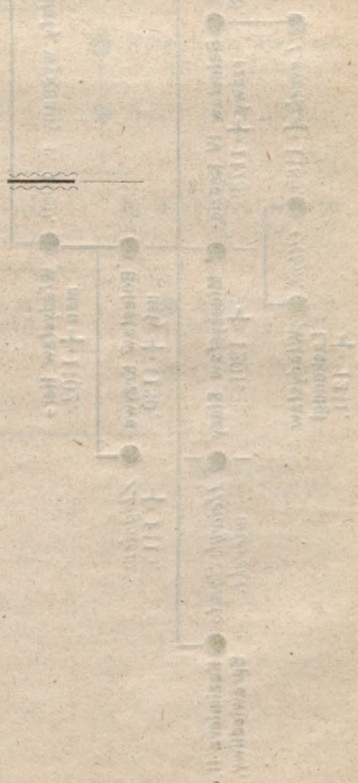
na, Ludwika-Marya, Marya-Kazimira, Barbara Radziwiłłówna? Którzy z Polaków byli królami elekcyjnymi? Kiedy w granicach Polski ukazali się Krzyżacy a kiedy Mongołowie? W jakiej porze ukazali się samozwańcy w Rosyi? Którego króla polskiego syn zowie się św. Kazimierzem, a który król zabił św. Stanisława? Jak i kiedy w Prusiech osiedli Krzyżacy? Kiedy była wojna o następstwo polskie i między kim? Kto był Bohdan Chmielnicki a kto Dymitr Samozwaniec? Z jakiego powodu był sejm czteroletni i kto był na nim marszałkiem? W jakich ziemiach mieszkał zakon mieczowy? Kiedy nastało księstwo Warszawskie i jak długo trwało? Kto odniósł zwycięztwo pod Raszynem i pod Górą? Co znaczy Legia nadwiślańska i komu służyła? Jakie są pamiętniejsze wypadki w których się Legia nadwiślańska odznaczyła w Hiszpanii? Kto zostawał pod opieką Goworka? Jaki król w Osyaku życie zakończył i jaka po nim została tam pamiątka? Gdzie umarł Jan Kazimierz? Co znaczą wyrazy: *pacta conventa* i *liberum veto*? Kogo u nas zwano unitami, dyzunitami, dysydyntami? Z czego są pamiętni Michał Rahoza, Kołłataj, Kościuszko? Jak Polska nabyła praw do In-

flant i kiedy je utraciła? Który król polski podzielił swe państwo między czterech synów? Jak się nazywał ostatni mistrz kawalerów mieczowych? Jaka jest różnica między konfederacją Barską a Targowicką? Kto był pierwszym a kto ostatnim królem z familii Jagiellońskiej? Zkąd poszła nazwa kozaków Zaporozskich? Kiedy Krzyżacy utracili Prusy i dla czego? Który monarcha Rosyjski i dla czego przyłączył Małorosyą do swego państwa? Z jakiego powodu wszczęła się sławna *wojna północna*, w której działał Karol XII.? Wymienić wielkich książąt litewskich, od czasu wstąpienia Jagiełły na tron polski aż do połączenia w jednej osobie godności wielkiego księcia i króla? Który król był przezwany królem chłopów i za co? Kiedy i z jakich pobudek *Szląsk* odpadł od Polski? Kiedy Polsce dostała się Ruś Czerwona, a kiedy ją zabrali Austriacy? Który pierwszy z królów zaczął mieszkać w Warszawie? Który król uciekł z Polski, a który złożył koronę? Gdzie się odznaczył książę Konstanty Ostrogski, gdzie Stefan Czarniecki, gdzie Stanisław Żółkiewski? Który z biskupów nosił tytuł *prymasa* i jaki był jego obowiązek po śmierci króla? Jak zowie się miejsce, gdzie

się odbywała elekcyja? Kto założył akademią Wileńską? Opowiedzieć historią Michała Głińskiego? Kto zginął pod Cecorą a kto pod Warną? Z jakiego powodu była wojna domowa za Jana Kazimierza i kto był na jej czele? Przez kogo po raz pierwszy sejm został zerwany za użyciem słowa: *veto*? Gdzie Karol XII. król szwedzki został porażony przez Piotra W.? Jakie były losy króla Stanisława Leszczyńskiego? Z jakich części utworzyło się księstwo warszawskie? Co na kongresie wiedeńskim zrobiono z księstwem warszawskim? Z czego się utworzyło księstwo poznańskie, dzisiaj do Prus należące? Kiedy Kraków został ogłoszony rzecząpospolitą, a kiedy wcielony do Austrii? Co król Poniatowski uczynił dla oświaty narodu? Gdzie się odznaczył książę Józef Poniatowski? Jak długo panowała familia Piastów? Jaką koleją Władysław Jagiełło dostąpił korony polskiej? Którzy magnaci polscy utworzyli konfederacyą Targowicką? Z jakich departamentów składało się księstwo warszawskie po pokoju Tylżyckim? Kto napisał konstytucyą dla księstwa warszawskiego? Kto, kogo i kiedy zwyciężył pod Grunwaldem i Tannebergiem? Co znaczy nazwa *Złota Horda*? Jaka jest powiastka o znalezieniu

soli w Wieliczce i Bochni? Opowiedzieć bitwę pod Głogowem za Bolesława Krzywoustego? Co to jest *Szczerbiec*, z kąd powstał i do czego służył? Gdzie były żelazne słupy Bolesława Chrobrego? Z kąd przybył św. Wojciech, gdzie umarł i gdzie pochowany? Gdzie umarł Stanisław Poniatowski?

GENEALOGIE

DO ZARYSU HISTORYI POLSKIEJ.

Dom Piastów.

● *Ziemowit.*

● Mieczysław I. † 992.

● Bolesław I. Chrobry † 1025.

● Mieczysław II. Gnuśny † 1034.

● Kazimierz I. † 1058.

● Bolesław Śmiały wygnany r. 1080.

● Władysław Herman † 1102.

● Bolesław Krzywousty † 1139.

● Zbigniew † 1115.

● Władysław II. wygn. † 1148.

● Bolesław IV Kędziorawy † 1173.

● Mieczysław Stary † 1201.

● Henryk Sandomierski.

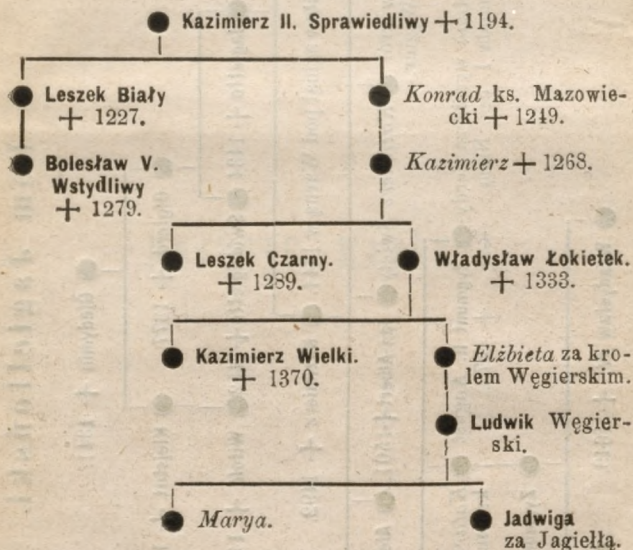
● Kazimierz II. Sprawiedliwy.

● Leszek † 1185.

● Otton.

● Władysław Laskonogi † 1231.

Genealogia Kazimierza II. Sprawiedliwego.

Dom Jagielloński.

● Giedymin + 1341.

● Olgierd + 1377.

● Kiejstut + 1381.

● Jagiełło + 1434

● Swirygiełło + 1452

● Witold + 1430.

● Władysław zginął pod Warną w 1444. ● Kazimierz + 1492.

● Władysław król Czech i Węgier. ● Kazimierz Święty

● Jan-Albert + 1501.

● Aleksander + 1506

● Zygmunt I. St. + 1548.

● Ludwik zginął pod Mohaczem r. 1526. ● Anna wyszła za Ferdynanda I. ces. Niem.

● Zygmunt II. August + 1572.

● Katarzyna za Janem królem Szwedzkim.

● Anna za Batorym.

● Zygmunt III Waza + 1632.

● Władysław IV. + 1648.

● Jan Kazimierz + 1672.

REJESTR MATERYJ.

R E J E S T R.

Stron.

Przemowa, ...	5
Słowniczek wyrazów i wyrażeń historycznych	23
Objaśnienie powyższych wyrazów i wyrażeń	25
Wstęp do zarysu Historii Polskiej	40
Chronologia królów polskich	45
Mała jeografia dawnej Polski	48
Pytania z powyższej jeografii	71
Objaśnienie tablicy chronologicznej	75
Wyliczenie historycznych wypadków na tablicy chro- nograficznej wyrażonych	78

KURS PIERWSZY.

Historia Polski bajeczna	84
Historia niepewna	90
Historia pewna	93
Mieczysław I.	—
Bolesław Chrobry	—
Mieczysław II. Gnuśny	97
Kazimierz I.	—
Bolesław Śmiały	98
Władysław Herman	100
Bolesław Krzywousty	101
Władysław II.—Bolesław Kędzierzawy	106
Mieczysław Stary.—Kazimierz Sprawiedliwy	107

Leszek Biały.—Władysław Laskonogi	109
Bolesław Wstydlivy	113
Zaburzenia w Polsce	116
Przemysław.—Wacław	—
Władysław Łokietek	118
Kazimierz Wielki	119
Ludwik Węgierski	120
Familia Jagiellońska. Jagiełło	122
Władysław Warneńczyk. Kazimierz Jagiellończyk ...	125
Jan Albert.—Aleksander	127
Zygmunt I. Stary	128
Zygmunt II. August	131
Królowie polscy obieralni	134
Henryk Walezyusz.—Stefan Batory	135
Familia Wazów, Zygmunt III	137
Władysław IV.—Jan Kazimierz	143
Michał Wiśniowiecki	149
Jan Sobieski	151
Frydryk August II.—Stanisław Leszczyński	153
Frydryk August III.—Stanisław Poniatowski	154
Pytania z całego Zarysu Historyi.	160
Ćwiczenia historyczne.	177

KTBZ PIERWSZY

KURS DRUGI.

	<i>Stron.</i>
Przemowa	187
Wstęp	189
Mieczysław I.	192
Bolesław Chrobry.....	193
Mieczysław II.—Kazimierz I.	194
Bolesław II. Smiały	195
Bolesław III. Krzywousty	196
Historya książąt krakowskich.....	200
Władysław II.	201
Bolesław Kędzierzawy.—Mieczysław Stary.	202
Kazimierz Sprawiedliwy.....	203
Leszek Biały.—Władysław Laskonogi	205
Bolesław Wstydlivy	208
Leszek Czarny	210
Peryod zamieszania w Polsce.....	—
Władysław Łokietek.....	214
Kazimierz Wielki	217
Ludwik Węgierski	219
Władysław Jagiello	222
Władysław Warneńczyk	224
Kazimierz Jagiellończyk.....	225
Jan Albert	226
Aleksander.—Zygmunt Stary	227
Zygmunt II. August	232

Tron polski elekcyjny	235
Henryk Walezyusz.—Stefan Batory.....	236
Zygmunt III. Waza	237
Władysław IV.....	247
Jan Kazimierz	249
Michał Wiśniowiecki.	257
Jan Sobieski.	258
Frydryk-August II.	251
Frydryk-August III.	266
Stanisław Poniatowski.	268
Nastanie księstwa warszawskiego	283
Poczet główniejszych osób w obu Zarysach wymie- nionych	300
Pytania mieszane do obu Zarysów należące	303
Genealogie do Zarysu historyi polskiej.	308

NIEKTÓRE NÓWSZE DZIEŁA.

- Besson Biskup. BÓG-CZŁOWIEK.** Nauki o Bóstwie Jezusa Chrystusa, przez wszystkie pisma i dzienniki Katolickie we Francyi za arcydzieło uznane. 8. Wilno, 1890 r. . . . . rs. 1 20 k.
- Biblia Łacińsko-Polska** czyli Pismo święte Starego i Nowego Testamentu, Wydanie nowe. Warszawa, 1887. 4 tomy. . . . . Rs. 10.
- Dubiecki. Maryan.** Rys Dziejów Najnowszych od r. 1815 do r. 1878. Tom jeden in 8-o, str. 540 1880 r. . . . . rs. 2.
- Gołuchowski Józef.** Dumania nad najwyższemi zagadnieniami człowieka, poprzedzone historycznem rozwinięciem głównych systematów filozoficznych, od Kanta do najnowszych czasów. 2. Tomy, 8, T. I. Str. 643. T. II. 480, 1861. Cena zniżona z 5 r. na . . . . . rs. 2 50 k.
- Grimm J.** Teoretyczno-praktyczna Szkoła na Organy, oraz podręcznik zupełny dla organistów. Wilno, 1881. z dod. Śpiewnika Kość. Rs. 2 k. 50.
- Kirkora H.** Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicach. Wydanie 3-cie z planem najn. miasta Wilna 1890.. . . . Rs. 1 20 k. kart. z planem i 3-ma widokami na stali sztych. rs. 1 80 k. w ozdobnej oprawie rs. 2 40 k.
- Kraszewski I. J.** Wilno. od początków jego do roku 1750. Historia tego miasta, zawierająca szereg wypadków, jakich ten starożytny gród Litewski w ciągu kilku wieków doznał; kolei, przez jakie przeszedł, i wszystkich najdrobniejszych szczegółów, pod jakimkolwiek względem go dotykających.—Całe dzieło składa się z 4-ch

Zdanowicz Aleksander i Sowiński L. Rys Dzie-
jów Literatury Polskiej od początku aż do 1878 r.
5 tomów in 8-vo, zawierających około 3300 str.
ściśłego druku. Wilno, 1874—1878. Cena 5 tomów
zniżona z 10 r. na rs. 5.

Zdanowicz Al. Rys Chronologiczno-historyczny
Państw Nowożytnych od V wieku aż do dziś dnia,
z kilkunastu kolorowanemi mapkami i kilkudziesięciu
genealogiami, tudzież zbiorem pytań. Wy-
danie 4-te, około str. 600 ściśłego druku, in 8.
rs. 2 70 k.

—Krótki Zarys historyi Powszechnej tudzież Dwie
Tablice Chronologiczne (według metody A. Ja-
źwińskiego) ozdobnie chromolitografowane 1888.
rs. 1 80 k.

—Elementarz Francuzki, ułoż. dla dzieci. 1830. k, 5.

—Wypisy Francuzkie dla dzieci od lat najwcze-
śniejszych. Wydanie nowe. in 8-vo. 1880 r. 45 k.

—Grammatyka Francuzka dla dzieci poczynających
naukę tego języka. Wydanie czwarte. 8. 1863.
10 k.

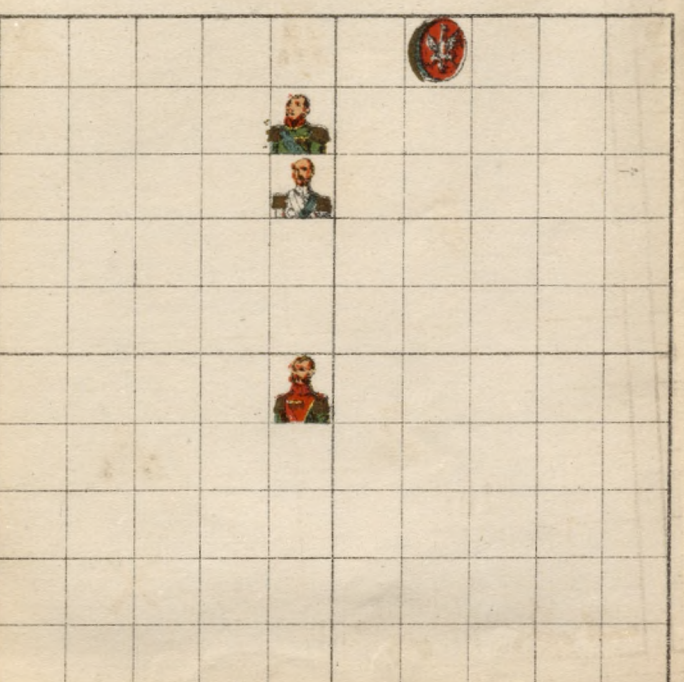
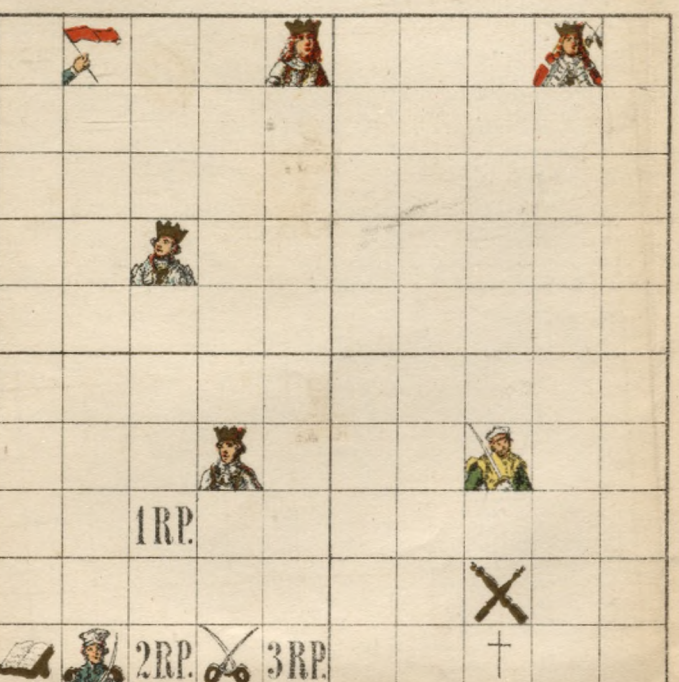
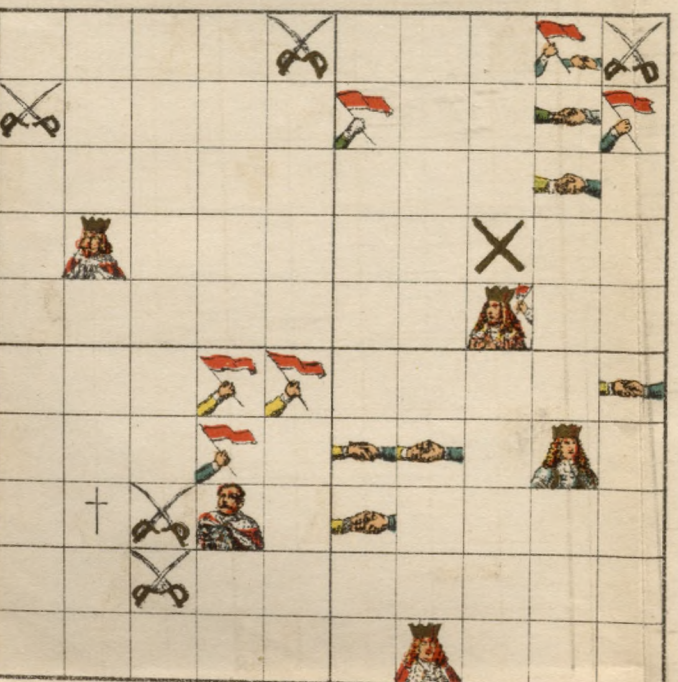
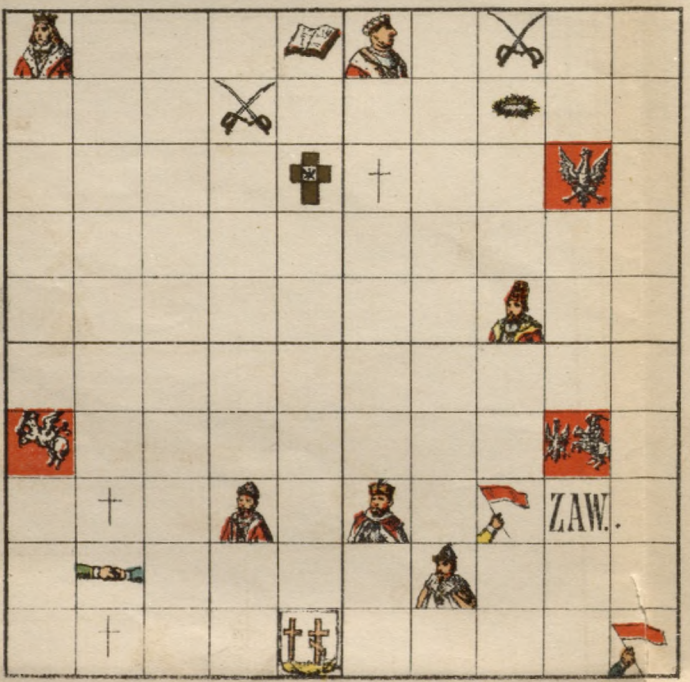
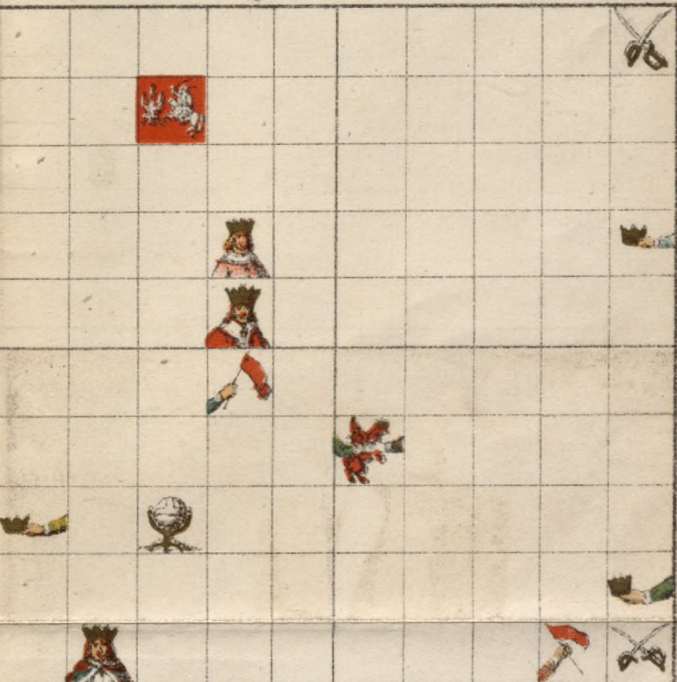
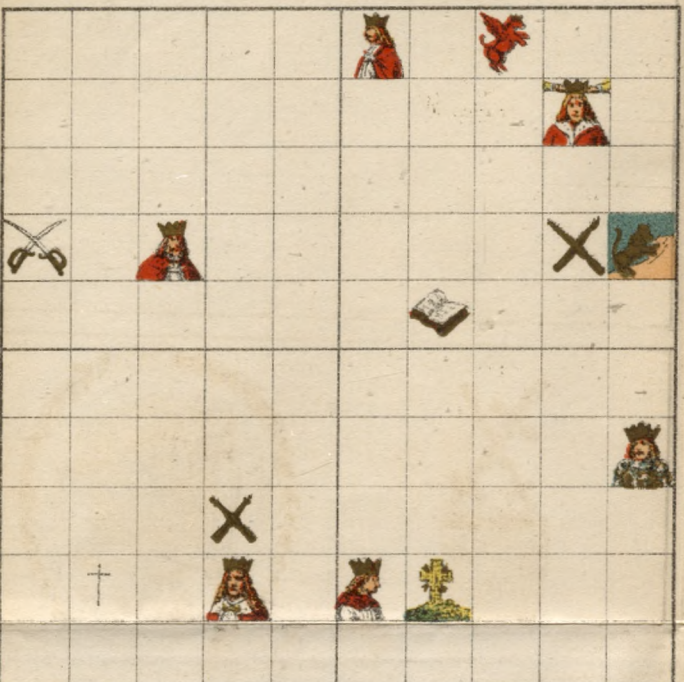
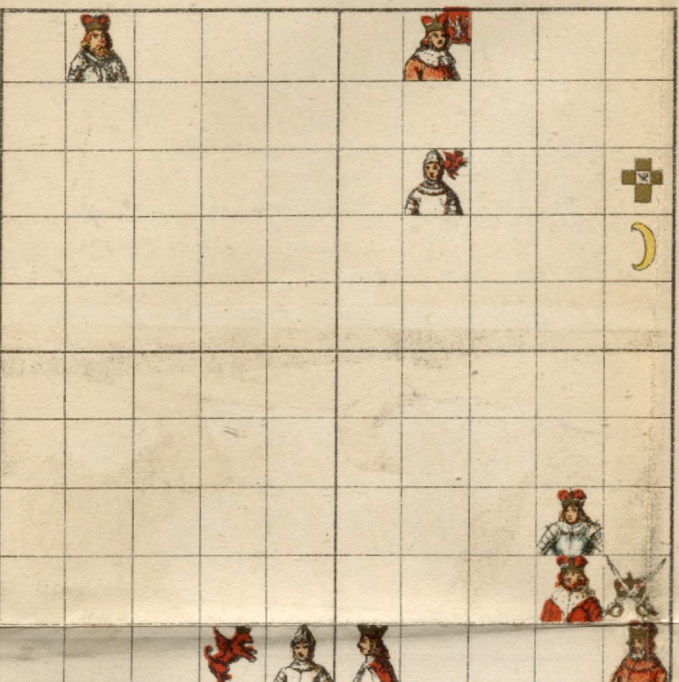
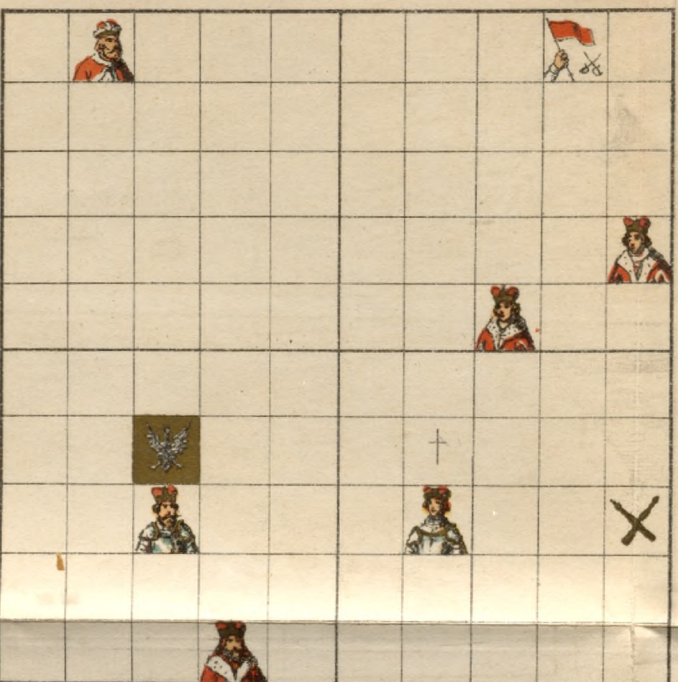
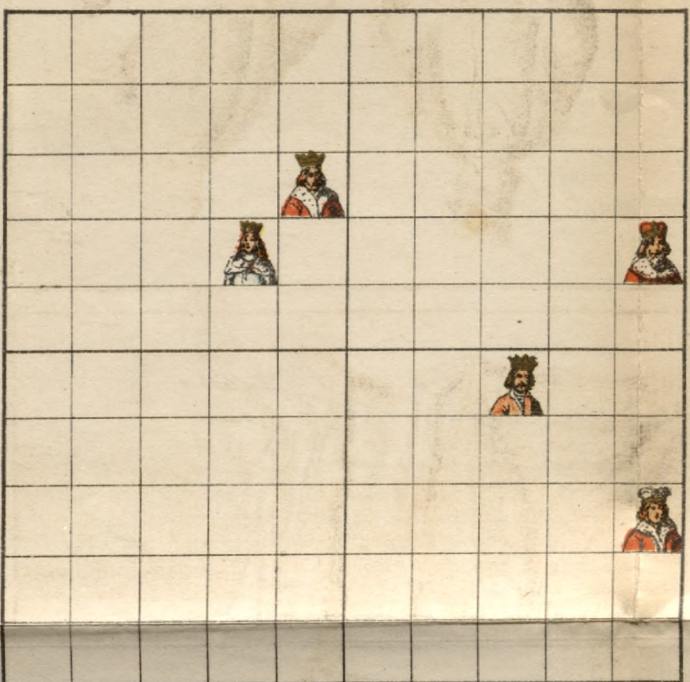
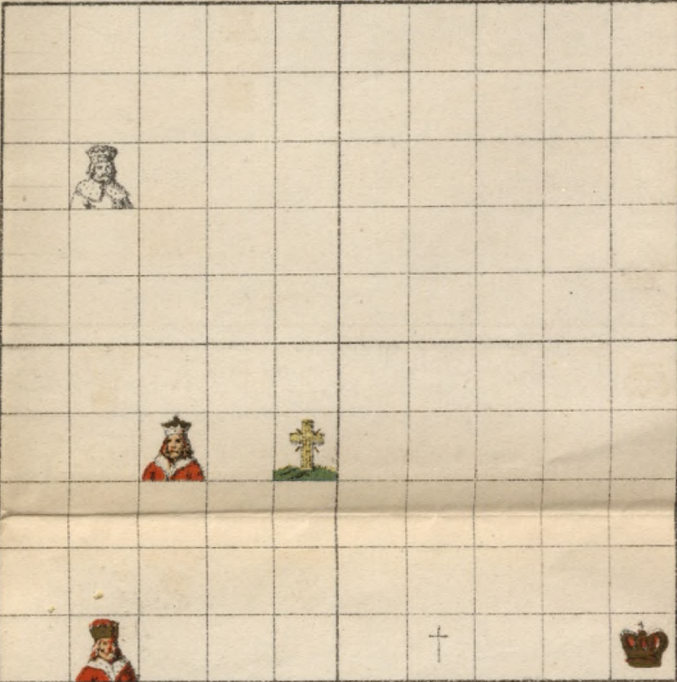
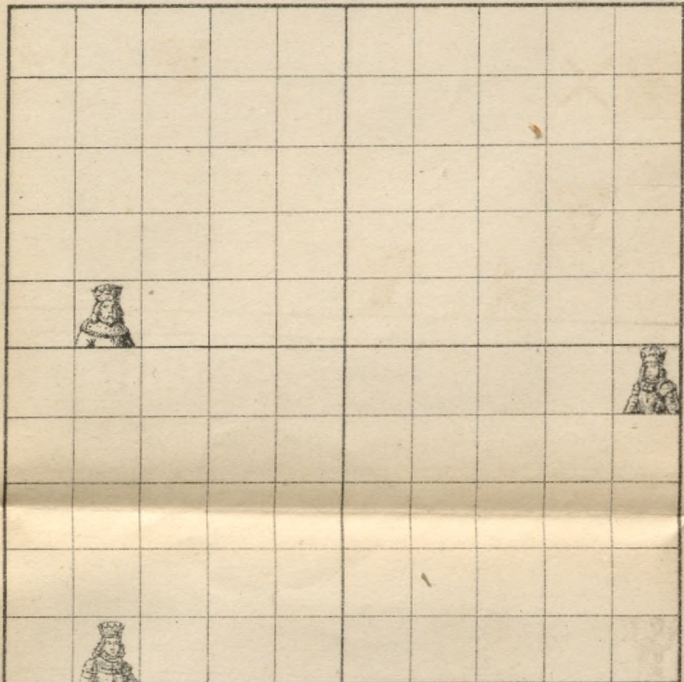
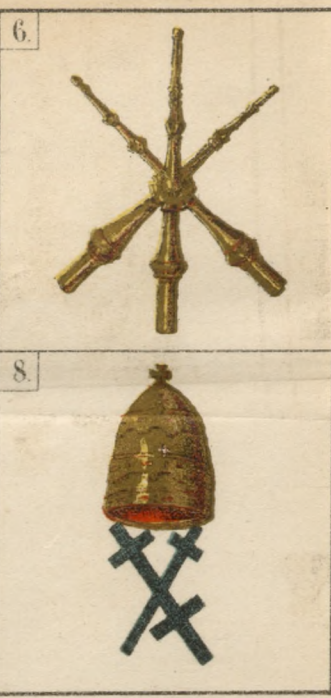
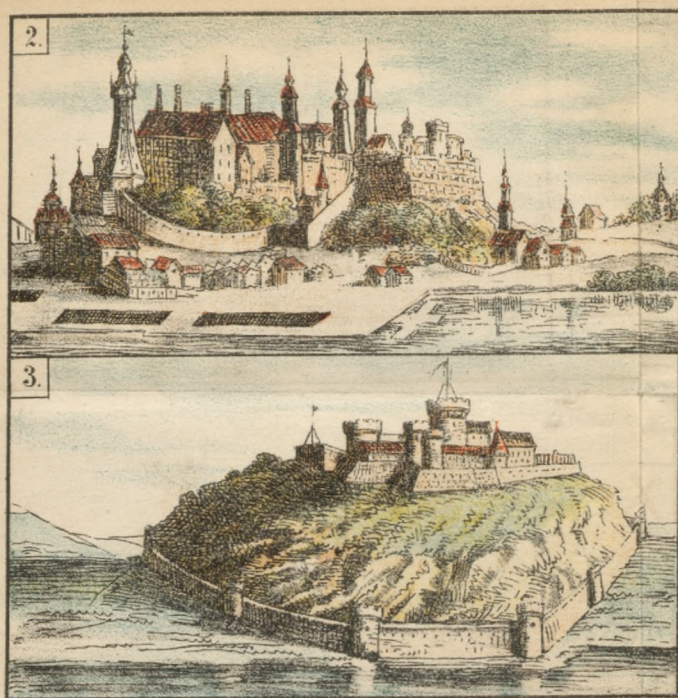
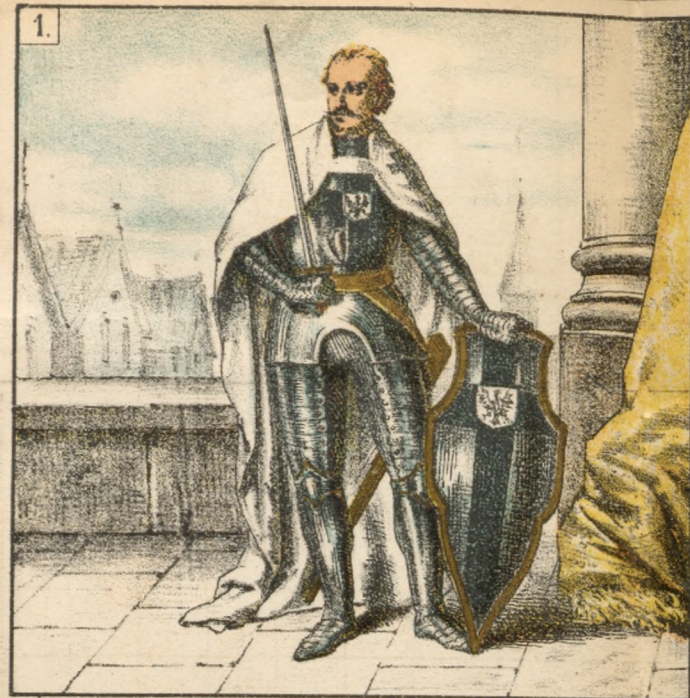
Żywot Pana i Boga naszego Jezusa Chrystusa we-
dług historyi Ewangelistów świętych opisany
przez Ś. Bonawenturę, przekł. Balt. Opecia,
wyd. 16-te poprawne w małej 4-ce 288 str.
1880. . . . . k. 40.

oprawne w tekturkę . . . . . k. 50.

Życie św. Genowefy . . . . . k. 15.

TABLICA
 SYMBOLICZNO-CHRONOLOGICZNA
 do
 Zarysu Historji Polskiej
 przez
 Alexandra Zdanowicza

TABLICA CHRONOGRAFICZNA.

46019

UP - Kraków BG

1050305598

